

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
Навчально-науковий інститут гуманітарних та соціальних наук

**НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК
З ПІДГОТОВКИ
ДО ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ
БАКАЛАВРІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ
081 «ПРАВО»**

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора Ю. О. Легези
кандидата юридичних наук, доцента С. В. Грицака*

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Укладачі:

Г. О. Блінова, Г. В. Льюшенко, С. О. Касапоглу, М. О. Кравець, Ю. О. Легеза,
Л. О. Махова, М.М. Потіл, Д. В. Приймаченко, О. В. Пушкіна, В. Б. Саксонов,
О. О. Світличний, С. М. Школа

Рецензенти:

Ю. А. Волкова, професор, доктор юридичних наук, професор адміністративного та фінансового права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана;

Л. О. Золотухіна, професор, доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Н. В. Коваленко, професор, доктор юридичних наук, суддя Верховного Суду

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
(протокол № 13 від 24 вересня 2021 року)*

Матеріал викладено в авторській редакції

Н15 **Навчально-практичний посібник з підготовки до підсумкової атестації бакалаврів за спеціальністю 081 «Право» / за заг. ред. д.ю.н., проф. Ю. О. Легези, к.ю.н., доц. С.В. Грищака. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 316 с.**

ISBN 978-966-992-652-4

Посібник є опорним конспектом з підготовки до проходження підсумкової атестації з базових навчальних дисциплін з підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право», що включає контрольні практичні та тестові завдання, а також глосарій ключових понять окремих курсів.

Для здобувачів вищої освіти, науково-практичних працівників університетів та практиків у сфері правничої діяльності.

УДК 34:378.22(076.3)

© Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка», 2021
© Навчально-науковий інститут
гуманітарних та соціальних наук, 2021

ISBN 978-966-992-652-4

Розділ 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.....	4
Розділ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС.....	31
Розділ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО.....	50
Розділ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО (ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА).....	81
Розділ 5. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО (ОСОБЛИВА ЧАСТИНА).....	101
Розділ 6. ТРУДОВЕ ПРАВО.....	126
Розділ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС.....	147
Розділ 8. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС.....	164
Розділ 9. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС.....	225
Розділ 10. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО.....	262
Розділ 11. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО.....	296

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА¹

Тема 1. Теорія держави і права як юридична наука та навчальна дисципліна

Поняття та предмет науки. Держава і право як об'єкт спеціального наукового пізнання. Місце юридичної науки в системі суспільних наук. Система юридичних наук і місце в ній теорії держави та права. Загальнотеоретичні юридичні науки в Україні: виникнення і розвиток. Базові галузеві та міжгалузеві юридичні науки. Спеціальні прикладні юридичні науки.

Загальна характеристика теорії держави і права (поняття, об'єкт, предмет, функції, структура). Предмет теорії держави та права. Поняття та види державно-правових закономірностей. Методологія теорії держави і права. Загальнофілософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання державно-правових явищ. Правовий поліцентризм.

Функції теорії держави і права та їх класифікація. Зміст онтологічної, евристичної, прогностичної, методологічної, ідеологічної та пропедевтичної функцій теорії держави і права.

Теорія держави і права як навчальна дисципліна. Основні поняття (категорії) та структура навчального курсу теорії держави і права, головні розділи та теми. Роль теорії держави і права у підготовці юриста в сучасних умовах.

Тема 2. Походження держави

Значущість інститутів держави та знань про їх виникнення і функціонування для розвитку суспільства. Держава і право як культурні цінності, як досягнення світової цивілізації.

Характерні риси публічної влади первісного суспільства. Ознаки, які відрізняють державу від організації влади первісного суспільства.

Аналіз теорій виникнення держави, причини їх багатоманітності. Наукові ідеї про походження держави у творах видатних вчених. Концепції походження держави: міфологічна і теологічна, патріархальна і патерналістська, органічна та договірні концепції,

¹ Автор розділу – к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного права Саксонов В.Б.

психологічна, класова теорії, концепція насильства, дифузійна, спортивна, расова теорії походження держави, теорія спеціалізації.

Причини (закономірності) виникнення держави. Конструктивні та хибні аспекти різноманітних досліджень про походження держави.

Форми виникнення держави у різних народів. Східна, афінська, римська, германська – класичні форми виникнення держави.

Тема 3. Поняття та сутність держави

Різнманітність наукових підходів щодо розуміння держави. Держава як політична, структурна і територіальна організація домінуючої частини населення.

Загальне поняття та соціальне призначення держави. Різнманітність визначень поняття держави. Основні ознаки держави: Суверенітет; територія; державний апарат; державна влада; позитивне право. Ознаки, які відрізняють державу від інших організацій суспільства.

Поняття «цілі держави», «задачі держави» і «функції держави» та їх співвідношення. Система та зміст функцій держави. Внутрішні і зовнішні, постійні і тимчасові функції держави. Функції держави в гуманітарній, економічній, екологічній, політичній сферах. Гуманізація функцій держави на сучасному етапі. Функцій сучасної української держави в умовах реформування суспільства.

Форми здійснення функцій держави. Правоустановча, правотворча, право інтерпретаційна, право застосовна та правоохоронна діяльність держави. Методи здійснення функцій держави: переконання, заохочення та примус. Залежність функцій держави від її історичного типу.

Сучасні уявлення про сутність держави. Держави соціальної демократії та соціально-демократичної орієнтації. Соціальна сутність сучасної української держави.

Тема 4. Типологія держав

Поняття типології держави. Поняття історичного типу держави. Характеристика основних сучасних підходів до типології держави. Теорія суспільно-економічних формацій як ідейна основа формаційного підходу до типології держави. Зміна способу виробництва як основна причина зміни історичних типів держави.

Цивілізаційний підхід до типології держави. Переваги та недоліки формаційного і цивілізаційного підходів до типології держави. Типологія держав по відношенню до релігії.

Тема 5. Форма держави

Розвиток категорії «форма держави» в політико-правовій думці. Поняття та структура (елементи) форми держави. Республіка та монархія як різновиди форми державного правління. Форма державного (територіального) устрою, прості та складні державні утворення. Поняття державно-правового (політичного) режиму та його різновиди.

Співвідношення типу та форми держави. Форма української держави.

Тема 6. Механізм сучасної держави

Поняття механізму держави та його структура. Види державних організацій та їх характеристика. Державні установи та державні підприємства у механізмі держави.

Поняття державного апарату, його структура та співвідношення з механізмом держави. Принципи організації та діяльності державного апарату. Поняття державного органу. Поняття та зміст державно-владних повноважень. Класифікація державних органів. Категорії державних службовців. Поняття посадової особи. Поняття та зміст компетенції державного органу.

Принцип розподілу влад і система державних органів України. Глава держави. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Контрольно-наглядові органи. Механізм держави і місцеве самоврядування. Форми та методи взаємодії органів держави і місцевого самоврядування. Стан та перспективи розвитку державних органів України.

Тема 7. Основні концепції держави

Різноманітність сучасних концепцій держави, їх загальна характеристика. Характеристика концепцій юридичного та соціологічного спрямування.

Концепції і теорії держави: «правової держави», «держави загального благоденства», еліт, фашистські ідеї державності, «національної держави». Теорія конвергенції. Ідея анархістської держави.

Соціальна держава: поняття, принципи, функції.

Ідея правової держави як загальнолюдська цінність, її становлення і розвиток. Внесок мислителів минулого і сучасності в теорію правової держави. Вчення Платона, Аристотеля, Цицерона,

Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.Л. Монтеस्क'є, Ж.Ж. Руссо, І. Канта, Т. Джефферсона, П. Орлика, Г. Сковороди, М. Драгоманова, Б. Кістяківського, М. Грушевського, С. Дністрянського та інших мислителів про державу і право.

Правова держава – мета демократичних рухів. Вихідні положення (основи) сучасної концепції правової держави. Поняття та основні (принципи) правової держави. Зміст принципів верховенства права; розподілу державної влади; визнання та реального забезпечення прав і свобод людини; взаємної відповідальності особи і держави.

Конституційні основи та головні напрямки розбудови правової держави в Україні.

Громадянське суспільство – соціальна основа правової держави. Держава та сучасне громадянське суспільство. Поняття і природа громадянського суспільства та його характерні риси. Держава і демократія. Проблеми формування громадянського суспільства у посттоталітарній державі.

Тема 8. Виникнення права

Значущість права та знань про його виникнення і функціонування для розвитку суспільства. Право як культурна цінність, як досягнення світової цивілізації.

Характерні риси соціальних норм первісного суспільства. Відмінність норм права від правил поведінки членів первісного суспільства.

Аналіз теорій виникнення права: теорія примирення, регулятивна, теологічна, історична, класова теорії походження права, теорія природного права та теорія спеціалізації.

Причини (закономірності) виникнення держави і права. Конструктивні та хибні аспекти різноманітних досліджень про походження держави і права.

Форми виникнення права у різних народів.

Тема 9. Поняття та сутність права

Право як явище суспільства, його природа. Право, економіка та політика. Право як міра свободи і справедливості. Поняття права як загально соціального явища. Право як головний соціальний регулятор суспільних відносин, як система норм, сукупність правил поведінки загального характеру, основа організації

та функціонування державної влади, об'єднань громадян, кожної особи. Право об'єктивне та суб'єктивне.

Проблема праворозуміння. Позитивні та негативні риси різних концепцій праворозуміння. Право і закон. Теорія природного права. Історична школа права. Концепція позитивізму у праві. Соціологічний підхід до розуміння права. Психологічна теорія права та інші.

Визначення поняття права. Нормативність, загальнообов'язковість, формальна визначеність, системність, забезпеченість і гарантованість права.

Об'єктивна необхідність права і його взаємозв'язок з державою, політикою, економікою. Цінність права. Функції права як основні напрямки правового впливу на суспільні відносини. Загальносоціальні та спеціально-юридичні функції права. Форми реалізації функцій права.

Принципи права як провідні засади, ідеї права, що в конкретному вигляді характеризують його зміст, визначають спрямованість правового регулювання (загально соціальні, галузеві та міжгалузеві принципи тощо).

Тема 10. Правоутворення та форми (джерела) права

Проблема правоутворення: поняття, стадії та фактори, що впливають на процес правоутворення. Етапи правоутворення.

Правотворчість: поняття, види, принципи та функції. Стадії правотворчого процесу. Правотворча і законотворча ініціативи.

Поняття та види джерел права. Нормативно-правовий акт. Нормативний договір. Правовий звичай. Правовий прецедент. Інші джерела об'єктивного права.

Нормативно-правовий акт держави – основна форма сучасного права в Україні. Види нормативно-правових актів. Загальна характеристика законів та підзаконних нормативно-правових актів. Відмінність нормативно-правового акта від акта застосування та акта тлумачення норм права.

Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та на коло суб'єктів. Пряма, зворотна та переживаюча дія нормативно-правових актів.

Тема 11. Право як системне утворення та система законодавства

Поняття системи права та її співвідношення з правовою системою. Предмет та метод правового регулювання як критерії поділу

та об'єднання норм права в галузі права. Характеристика основних структурних елементів системи права. Норма права. Субінститут (підінститут) права. Інститут права. Підгалузь права. Галузь права. Публічне та приватне право. Коротка характеристика матеріальних та процесуальних галузей права. Конституція України про джерела міжнародного права та їх співвідношення з національним законодавством.

Система законодавства: поняття та структура. Співвідношення системи права і системи законодавства.

Систематизація нормативно-правових актів. Облік, інкорпорація, консолідація та кодифікація: поняття, види. Сучасна кодифікація законодавства в Україні, її основні напрямки, форми та значення. Підготовка зводу законів як форма систематизації законодавства.

Тема 12. Норми права

Соціальне, нормативне та ненормативне регулювання. Поняття соціальних і технічних норм. Соціальні норми як загальні правила поведінки людей у суспільстві, що зумовлені об'єктивними закономірностями і забезпечені різними засобами соціального впливу. Поняття та види соціальних норм. Класифікація соціальних норм. Норми моралі. Звичай та традиції. Політичні норми. Норми громадських об'єднань (корпоративні норми). Технічні та естетичні норми. Релігійні норми. Норми права.

Співвідношення норм права та інших різновидів соціальних норм: єдність, взаємодія та відмінність.

Поняття норми права, правової норми та юридичної норми. Поняття та різновиди класичних норм права. Поняття та різновиди спеціалізованих норм права.

Поняття структури норми права. Структура регулятивної та охоронної норми права.

Поняття та різновиди структурних елементів норми права (гіпотези, диспозиції та санкції).

Способи викладання норм права в статтях нормативно-правового акта (прямий, відсильний, бланкетний).

Тема 13. Реалізація норм права

Реалізація норм права: поняття, сутність, значення та форми. Дотримання, виконання, використання норм права як безпосередні форми реалізації права. Засоби забезпечення належної реалізації норм права.

Застосування норм права – особлива форма реалізації норм права. Основні ознаки застосування норм права. Підстави застосування норм права.

Стадії процесу застосування норм права та їх характеристика. Загальні вимоги правильного застосування норм права. Застосування правових норм за аналогією в разі прогалин у законодавстві. Прогалини в праві, способи їх усунення та подолання. Аналогія закону і аналогія права. Юридичні колізії та способи їх вирішення.

Акт застосування норм права: поняття, юридичні властивості, різновиди. Відмінність актів застосування норм права від нормативно-правових актів.

Тема 14. Тлумачення норм права

Тлумачення норм права: поняття, необхідність та значення для їх правильної реалізації. Об'єкт та предмет тлумачення. Сутність тлумачення-з'ясування та тлумачення-роз'яснення норм права.

Основні способи з'ясування змісту норм права та їх характеристика. Мовний, логічний, історико-політичний, системний, телеологічний та спеціально-юридичний способи тлумачення тлумачення-з'ясування. Тлумачення норм права за суб'єктами. Офіційне тлумачення норм права та його різновиди. Правороз'яснювальний процес та його стадії. Неофіційне тлумачення норм права та характеристика його різновидів.

Тлумачення норм права за обсягом правового змісту. Буквальне, розширювальне та обмежувальне тлумачення норм права.

Акт тлумачення норм права: поняття, його різновиди та співвідношення з нормативно-правовим актом.

Тема 15. Юридично значуща поведінка. Правопорушення

Правова поведінка: поняття і види. Правовий вчинок та його складові елементи.

Поняття правомірної поведінки та її класифікація за такими підставами: суб'єктами здійснення, сферою суспільного життя, залежно від форм реалізації, з точки зору спричинених юридичних наслідків, з огляду на причини здійснення, залежно від ставлення держави, за об'єктивною стороною, за суб'єктивною стороною.

Поняття зловживання правом та його відмінність від правопорушення.

Правопорушення: поняття та різновиди за законодавством України. Злочини. Проступки (види проступків). Склад

правопорушення та його елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. Казус (випадок або правова аномалія). Соціальна природа і причини правопорушень.

Тема 16. Юридична відповідальність

Поняття та види юридичної відповідальності. Перспективна та ретроспективна юридична відповідальність. Позитивна і негативна юридична відповідальність. Штрафна (каральна) та правовідновлююча (компенсаційна) юридична відповідальність. Конституційна, цивільна, адміністративна, кримінальна, міжнародна, дисциплінарна, матеріальна юридична відповідальність. Мета та функції юридичної відповідальності. Принципи юридичної відповідальності. Підстави настання та притягнення до юридичної відповідальності. Обставини, що виключають юридичну відповідальність. Підстави звільнення від юридичної відповідальності. Необхідна оборона та крайня необхідність. Презумпція невинуватості як гарантія прав людини і громадянина.

Юридична відповідальність і державний примус. Компетенція Національної поліції у питаннях притягнення правопорушників до юридичної відповідальності. Особливості юридичної відповідальності працівників Національної поліції.

Тема 17. Правові відносини

Правовідносини: поняття і види. Регулятивні та охоронні, активні й пасивні, відносні й абсолютні правовідносини та ін. різновиди. Передумови виникнення, зміни та припинення правовідносин. Взаємозв'язок норми права і правовідносин.

Структура правовідносин. Суб'єкти правовідносин, їх види. Індивідуальні суб'єкти правовідносин. Колективні суб'єкти правовідносин. Юридичні особи. Поняття правосуб'єктності та її структурні елементи: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність.

Зміст правовідносин (фактичний, юридичний і вольовий). Суб'єктивне юридичне право та суб'єктивний юридичний обов'язок. Моністичний та плюралістичний підходи до розуміння об'єкта правовідносин. Правовідносини як форма існування й реалізації прав та обов'язків.

Тема 18. Юридичні факти

Юридичний факт. Факт-дія, факт-подія. Юридичний акт, юридичний вчинок. Абсолютні та відносні події.

Правомірні та неправомірні дії як різновиди фактів-дій. Правоутворюючі, правозмінючі та правоприпиняючі юридичні факти. Позитивні та негативні юридичні факти. Матеріальні і процесуальні юридичні факти.

Документально фіксовані юридичні факти. Юридичні факти, що не мають документальної фіксації. Факти-строки. Прості та складні юридичні факти. Фактичні склади. Фактичні системи.

Правові презумпції, правові преюдиції й юридичні фікції.

Тема 19. Законність, правопорядок, дисципліна

Законність: поняття, принципи та функції. Значущість законності. Загальність і обов'язковість додержання та виконання закону. Законність як метод державного управління та принцип діяльності державних органів.

Правопорядок і суспільний порядок. Сутність правопорядку, його характерні риси. Структура, функції, принципи та види правопорядку. Взаємозв'язок правопорядку і законності.

Гарантії законності і правопорядку, їх поняття та види. Суспільні та юридичні гарантії законності та правопорядку. Контроль і нагляд за дотриманням законів спеціально уповноваженими державними органами. Своєчасний та справедливий розгляд скарг громадян щодо порушення прав людини. Місце та роль Конституції в забезпеченні законності.

Законність і дисципліна. Види дисципліни. Проблема зміцнення законності і дисципліни в діяльності державних органів. Гарантії законності і правопорядку. Роль Національної поліції в їх забезпеченні.

Співвідношення права, законності, правопорядку і суспільного порядку.

Тема 20. Правосвідомість. Правова культура.

Правове виховання

Поняття та основні риси правосвідомості. Структура правової свідомості, її елементи. Правова ідеологія. Правова психологія. Поведінкова складова. Вплив правосвідомості на правотворчу, право інтерпретаційну та правозастосовну діяльність. Види та рівні правосвідомості. Професійна правосвідомість юриста.

Особливості професійної правосвідомості працівників Національної поліції.

Деформація правосвідомості. Правовий дилетантизм. Правовий ідеалізм. Правовий нігілізм: поняття, причини його виникнення, вплив на стан режиму законності, реалізацію та забезпечення праві свобод громадян, шляхи його подолання.

Правова культура: поняття, види та елементи. Правові погляди і принципи. Роль правової культури у формуванні громадянського суспільства та правової держави. Правова культура у законодавчій і правозастосовній діяльності. Професійна правова культура.

Правове виховання та його вплив на формування правосвідомості і правової культури. Форми правового виховання.

Тема 21. Правове регулювання та його механізм

Правове регулювання, його різновиди та вплив на суспільні відносини. Предмет, метод, способи та типи правового регулювання. Правове регулювання як владний вплив держави за допомогою всіх юридичних засобів на суспільні відносини з метою їх розвитку.

Основні стадії процесу правового регулювання: етап правової регламентації суспільних відносин; етап дії правових норм; етап реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та їх характеристика.

Поняття механізму правового регулювання. Основні елементи механізму правового регулювання: норми права, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та їх характеристика. Місце і роль держави у функціонуванні механізму правового регулювання.

Якість правового регулювання. Ефективність правового регулювання. Економічність правового регулювання. Цінність правового регулювання. Вимоги до механізму правового регулювання у державах соціальної демократії. Законність, правосвідомість, правова культура, правова активність як фактори дієвості механізму правового регулювання. Місце і роль держави в правовому регулюванні суспільних відносин. Юридична техніка: поняття, види.

Тема 22. Правові системи сучасності

Поняття і значення порівняльного правознавства. Поняття правової системи. Підходи до визначення поняття і структури правової системи.

Поняття типу правової системи. Характеристика різноманітних критеріїв класифікації правових систем. Різноманітність сучасних правових систем.

Романо-германська правова сім'я та її особливості. Англо-саксонська правова сім'я: поняття та її особливості.

Характеристика релігійно-традиційної правової сім'ї. Становлення мусульманського права, його джерела та особливості структури. Особливості класичного індуського права. Джерела індуського права. Вплив англійського права на індуське право. Канонічне право. Звичаєво-общинна правова сім'я. Джерела звичаєво-общинної правової сім'ї.

Характеристика та перспективи розвитку правової системи України.

Контрольні завдання

1. Складіть структурно-логічну схему «Теорія держави і права в системі суспільних та юридичних наук».
2. Підготуйте схему «Система методів ТДП».
3. Складіть таблицю «Функції ТДП».
4. Розробіть схему «Концепції походження держави».
5. Складіть схему «Концепції походження права».
6. Підготуйте розгорнуту схему «Функції держави».
7. Складіть структурно-логічну схему «Форма держави».
8. Розробіть схему «Види прав людини».
9. Складіть структурно-логічну схему «Структура механізму держави».
10. Підготуйте розгорнуту схему «Принципи правової держави».
11. Складіть розгорнуті схеми «Принципи права» та «Функції права».
12. Розробіть порівняльну таблицю «Відмінність норм права від інших різновидів соціальних норм».
13. Наведіть приклади структурних елементів норм права, закріплених у таких нормативно-правових актах: Конституції України, Кримінальному кодексі України, Цивільному кодексі України. Проаналізуйте не менше 3 статей.
14. Визначте різновид гіпотези норми права, закріпленої в ч. 1 ст. 152 Конституції України за складом.
15. Надайте визначення різновиду гіпотези норми права, закріпленої в ч. 1 ст. 111 Конституції України за ступенем визначеності.
16. Визначте різновид диспозиції норми права, закріпленої в ч. 1 ст. 179 КУпАП за складом.

17. Надайте визначення різновиду диспозиції норми права, закріпленої в ч. 1 ст. 93 Конституції України за ступенем визначеності.
18. Визначте різновид санкції норми права, закріпленої в ч. 1 ст. 365 КК України за складом.
19. Надайте визначення різновиду санкції норми права, закріпленої в ч. 1 ст. 364 КК України за ступенем визначеності.
20. Визначте різновид санкції норми права, закріпленої в ч. 1 ст. 231 ЦК України за призначенням.
21. Надайте визначення різновиду санкцій норм права, закріплених у ст. 135 КУпАП за спрямованістю.
22. Складіть структурно-логічну схему «Стадії законодавчого процесу в Україні».
23. Вкажіть види юридичних осіб згідно із законодавством України.
24. Підготуйте структурно-логічну схему «Види юридичних фактів».
25. Розробіть порівняльну таблицю «Співвідношення системи права і системи законодавства».
26. Складіть порівняльну таблицю «Відмінність актів застосування норм права від нормативно-правових актів».
27. З'ясуйте зміст норм права, закріплених в ст.ст. 185, 251, 186 КК України використовуючи різні способи тлумачення.
28. Складіть структурно-логічні схеми «Види тлумачення норм права за способами» та «Види тлумачення норм права за обсягом» та «Види тлумачення норм права за юридичними наслідками».
29. Підготуйте схему «Склад правопорушення» (накресліть в зошиті).
30. Визначте різновид правової поведінки з огляду на поєднання формально-правових і суспільних характеристик, що виявилася в укладанні малолітньою особою цивільно-правової угоди купівлі-продажу, сума якої значно перевищує суму дрібної побутової угоди.
31. Надайте визначення різновиду правової поведінки з огляду на її зв'язок із юридичними фактами, що виявилася у вчиненні правопорушення.
32. Визначте різновид правової поведінки з огляду на юридичний зміст правовідносин, що виявилася у сплаті підприємцем передбачених чинним законодавством податків.
33. Складіть розгорнуту схему «Підстави юридичної відповідальності».
34. Розробіть розгорнуту схему «Гарантії законності та правопорядку».
35. Підготуйте структурно-логічні схеми «Структура правосвідомості» та «Структура правової культури».
36. Розробіть структурно-логічну схему «Механізм правового регулювання у взаємозв'язку зі стадіями правового регулювання».
37. Складіть розгорнуту схему «Види правових систем сучасного світу».

Тести

Завдання мають по декілька варіантів відповідей. У кожному завданні – лише одна правильна відповідь. Оберіть правильну, на Вашу думку, відповідь.

1. **Дайте визначення поняття функцій держави:**
  - а) основні напрями діяльності держави;
  - б) принципи діяльності держави;
  - в) цілі діяльності держави;
  - г) головні прийоми та методи діяльності держави.
2. **Назвіть, яким терміном визначається сукупність державних органів, установ, підприємств та інших державних інститутів, за посередництвом яких практично виконуються завдання й функції держави:**
  - а) механізм держави;
  - б) апарат держави;
  - в) законодавча гілка державної влади;
  - г) політична система суспільства.
3. **Визначте, яка функція притаманна державі будь-якого типу:**
  - а) оборони держави;
  - б) культурно-виховна;
  - в) охорони прав і законних інтересів людини і громадянина;
  - г) інтеграції у світову економіку.
4. **Залежно від способу утворення органи держави поділяються на:**
  - а) виборні, призначувані, успадковані;
  - б) колегіальні, одноособові;
  - в) первинні, вторинні;
  - г) законодавчі, виконавчі, судові.
5. **Визначте, державний апарат – це:**
  - а) сукупність державних органів, уповноважених здійснювати державну владу та управління;
  - б) сукупність державних органів, установ, підприємств, організацій, за посередництвом яких здійснюються завдання і функції держави;
  - в) сукупність державних службовців, які наділені компетенцією для виконання функцій і завдань держави;
  - г) сукупність інститутів управління та інших політичних організацій, які беруть участь у формуванні і здійсненні політичної влади.
6. **Охарактеризуйте співвідношення соціальних норм та норм права:**
  - а) поняття соціальної норми є більш широким, норми права – це різновид соціальних норм;
  - б) поняття правових норм та соціальних норм збігаються;
  - в) соціальна норма є різновидом правової норми;
  - г) кожна соціальна норма є правовою, але не кожна правова норма є соціальною.
7. **Визначте, як іменується визнане державою правило поведінки, яке склалося історично внаслідок його багаторазового повторення у певних життєвих ситуаціях і використовується протягом тривалого часу:**
  - а) правовий звичай;
  - б) юридичний прецедент;
  - в) нормативно-правовий акт;
  - г) нормативно-правовий договір.
8. **Визначте, проявом якого принципу є застосування заходів юридичної відповідальності до будь-якого суб'єкта лише за наявності його вини:**
  - а) принципу презумпції невинуватості;
  - б) принципу взаємної відповідальності особи та держави;
  - в) принципу невідворотності юридичної відповідальності;
  - г) принципу відповідальності за вину.
9. **Оберіть, яке з наведених понять визначається як офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворчості у встановлених законодавством порядку і формі, який містить норми права:**
  - а) нормативно-правовий акт;
  - б) юридичний акт;
  - в) закон;
  - г) правовий прецедент.
10. **Згадайте, які дві основні юридичні функції права виділяють у правознавстві:**
  - а) регулятивна та охоронна;
  - б) правотворча та правозастосовна;
  - в) нормативна та індивідуальна;
  - г) процесуальна та матеріальна.

Ключові поняття з теорії держави та права

1. **Державно-правова закономірність** – це об'єктивний, постійний і необхідний зв'язок державно-правових явищ між собою, а також з іншими соціальними феноменами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності.

2. **Предметом теорії держави і права** є загальні закономірності виникнення, функціонування та розвитку держави і права.

3. **Функції теорії держави і права** – це основні напрями її теоретичного впливу на систему інших юридичних наук та практичного впливу на суспільство, з метою його поступального прогресивного перетворення.

4. **Методологія теорії держави і права** – характеризується як система принципів, підходів та методів пізнання державно-правових явищ, зокрема, закономірностей виникнення, функціонування і розвитку держави та права, а також учення про цю систему.

5. **Принципи пізнання державно-правових явищ** – основоположні ідеї, що ними керується дослідник як універсальними, загально значущими та такими, що мають найвищу імперативність у процесі пізнання предмета дослідження.

6. **Підходи до пізнання держави і права** – це сукупність світоглядних ідей і уявлень про місце та роль держави і права в суспільному житті.

7. **Методи дослідження державно-правових явищ** – це сукупність прийомів і способів пізнання держави та права.

8. **Юридична наука** – сфера людської діяльності, суб'єкти якої досліджують державу та право як самостійні, але органічно взаємопов'язані між собою соціальні явища.

9. **Теорія держави і права** – це гуманітарна, юридична, історико-теоретична наука. Роль теорії держави і права в системі юридичних наук визначається її предметом і функціями. Теорія держави і права є фундаментальною наукою, виявом чого є здійснювана нею методологічна функція. Категоріальний апарат теорії держави і права використовується всіма юридичними науками. Теорія держави і права узагальнює положення юридичних наук, виявляє загальні закономірності виникнення, функціонування та розвитку держави і права.

10. **Держава** – це суверенна політико-територіальна організація соціально неоднорідного суспільства (населення), що має публічну владу, яка здійснюється спеціальним апаратом управління

та апаратом примусу на основі юридичних норм, які забезпечують узгодження соціально-групових, індивідуальних і суспільних інтересів. Це політична організація суспільства, що розповсюджує свою владу на всю територію та населення країни, маючи для цього у своєму розпорядженні систему органів і організацій, видає загальнообов'язкові правила поведінки та володіє суверенітетом.

11. **Сутність держави** – це внутрішній зміст її діяльності, непорушний зв'язок властивостей та елементів, безперервність взаємодії між суб'єктами суспільних відносин, форма прояву цих відносин у державі.

12. **Функції держави** – це основні напрями діяльності держави, в яких виражаються її сутність та соціальне призначення, цілі і завдання по управлінню суспільством у притаманних їй формах і притаманними їй методами.

13. **Історичний тип держави** – сукупність суттєвих ознак, які притаманні всім державам, що мають однаковий спосіб виробництва на певному етапі історичного розвитку суспільства.

14. **Структура форми держави** – це її внутрішня будова. Традиційно структуру форми держави складають три взаємопов'язаних елементи: форма державного правління, форма державно-територіального устрою та форма державно-правового (політичного) режиму.

15. **Форма державного правління** – спосіб формування вищих органів державної влади, що передбачає порядок їх утворення і компетенцію, а також взаємовідносини між собою та населенням.

16. **Монархія** (лат. *monarchia* від грецьк. *μοναρχία* – єдиновладдя: грецьк. *μόνος* – одноосібний, єдиний та грецьк. *ἄρχων* – правитель) – форма державного правління, за якої верховна державна влада належить одній особі – монарху (королю, царю, імператору, герцогу, ерцгерцогу, султану, еміру, хану...), та передається у спадщину відповідно до визначеної системи престолонаслідування.

17. **Республіка** (лат. *res publica* – суспільна справа) – форма правління, за якої верховна державна влада належить представницькому одноосібному (президент), або колегіальному (парламент) органу, що обираються населенням на певний строк.

18. **Форма державно-територіального устрою** – це спосіб поділу території держави на складові частини (адміністративно-територіальні одиниці) та характер владних взаємовідносин між ними та державою в цілому.

19. **Унітарна держава**, частини якої, адміністративно-територіальні одиниці, не мають суверенітету (Україна, Болгарія, Польща, Франція, Італія, Швеція та ін.).

20. **Федерація** – складна союзна держава, частини якої (суб'єкти федерації) мають суверенні права (США, Росія, Канада та ін.).

21. **Конфедерація** – союз суверенних держав, які об'єднуються для досягнення певної мети, передають частину владних повноважень спільним органам влади для координації спільних дій, при збереженні в інших питаннях повної самостійності (конфедераціями були США, Нідерланди, Сенегамбія). Сьогодні існують Швейцарська конфедерація, Об'єднані Арабські Емірати.

22. **Співдружність**, як особливу форму державного (правильніше сказати наддержавного) устрою, визначають як організовано оформлене об'єднання держав, що виступають як асоційовані учасники при збереженні ними повного суверенітету та незалежності (Співдружність Незалежних Держав, Британська співдружність націй, Європейська співдружність у Західній Європі).

23. **Форма державно-правового (державно-політичного) режиму** – це сукупність прийомів, способів та методів здійснення державної влади. Державно-політичний режим також асоціюється з процесом легітимізації державної влади (її підтримка з боку населення).

24. **Демократичний режим** – такий стан державного (політичного) життя, за якого державна влада здійснюється за участю громадян безпосередньо та через представницькі органи (вибори, референдуми, засоби масової інформації), гарантується здійснення прав і свобод.

25. **Антидемократичний режим** характеризується відсутністю реальної участі населення у здійсненні державної влади та порушенням прав і свобод громадян та їх об'єднань.

26. **Механізм держави** – це цілісна ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави.

27. **Структура механізму держави** – це його внутрішня будова, складовими елементами якої є: державний апарат, державні установи, державні підприємства.

28. **Державний апарат** – це юридично оформлена система всіх державних органів, що безпосередньо здійснюють управління суспільством, виконують завдання та функції держави.

29. **Державні установи** – це така частина механізму держави, що владними повноваженнями (за винятком їхніх адміністрацій) не володіє, а здійснює безпосередню практичну діяльність щодо виконання функцій держави: соціальної, культурної, освітньо-виховної (поліклініка, науково-дослідний інститут, вищий навчальний заклад, театр).

30. **Державні підприємства** – це такі підрозділи механізму держави, що владними повноваженнями (за винятком їхньої адміністрації) не володіють, а здійснюють господарсько-економічну діяльність, виробляють продукцію або забезпечують виробництво, виконують різні роботи і надають численні послуги для задоволення потреб суспільства, отримання прибутку (підприємства, засновані на державній формі власності).

31. **Апарат держави (у вузькому розумінні)** – власне управлінський апарат або апарат виконавчої влади, який складається з чиновників і очолюється вищим органом у системі органів виконавчої влади.

32. **Апарат держави (у широкому розумінні)** – поряд із власне управлінським апаратом, включає главу держави, парламент, місцеві органи управління, поліцію, дипломатичні представництва за кордоном та ін.

33. **Державний орган** – це структурно організований, створений державою чи безпосередньо народом колектив державних службовців (або один державний службовець), який наділений державно-владними повноваженнями, необхідними матеріальними та фінансовими ресурсами для вирішення завдань і здійснення функцій держави.

34. **Правова держава** – це організація публічної влади, заснована на принципах верховенства права, поділу державної влади, реальності прав, свобод, обов'язків та законних інтересів людини й громадянина, а також взаємної відповідальності особи й держави.

35. **Громадянське суспільство** – це сукупність позадержавних, позаполітичних відносин (економічних, соціальних, культурних, моральних, духовних, корпоративних, сімейних, релігійних), які утворюють особливу сферу специфічних інтересів вільних індивідів – власників та їхніх об'єднань.

36. **Праворозуміння** – це наукова категорія, що відбиває процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, які охоплюють пізнання права, його оцінку та ставлення до нього як до цілісного соціального явища.

37. **Об'єктивне право** (право в об'єктивному значенні) – система абстрактних норм права, що містяться в усіх формальних джерелах права (нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, судових прецедентах, правових звичаях та ін.), стосуються персонально не визначеного кола суб'єктів. У такому значенні ми говоримо про право України, право Росії, право Франції тощо. Усі норми права в сукупності становлять об'єктивне право і забезпечуються державою як регулятори суспільних відносин. Термін «об'єктивне» означає, що норми права не залежать від індивідуального інтересу (волі) і свідомості суб'єкта права (окрім «автора» цих норм).

38. **Суб'єктивне юридичне право** (право у суб'єктивному значенні) – це індивідуалізоване право, яким визначається вид і міра можливої поведінки суб'єкта права, що забезпечується, охороняється і захищається відповідними державними органами.

39. **Принципи права** – це такі відправні ідеї його буття, що виражають найважливіші закономірності та підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу.

40. **Функція права** – це прояв його сутнісних, специфічних властивостей. У функції акумулюються такі властивості права, що впливають з його «якісної» самостійності як соціального феномена. Під функціями права традиційно розуміють або соціальне призначення права, або напрями його впливу на суспільні відносини, або й те й інше разом узятє.

41. **Регулятивну функцію права** можна визначити як зумовлений його соціальним призначенням напрям правового впливу, що виражається у встановленні позитивних правил поведінки, наданні суб'єктивних прав і покладанні юридичних обов'язків на суб'єктів права.

42. **Охоронна функція права** – це зумовлений соціальним призначенням напрям правового впливу, здійснюваний з метою охорони загальнозначущих, найбільш важливих економічних, політичних, національних, особистих відносин, витіснення явищ, не властивих даному суспільству.

43. **Норма права** – це формально визначене правило поведінки загального характеру, що здійснює регулятивний або охоронний вплив на суспільні відносини, походить від держави

чи громадянського суспільства, реалізація якого гарантована можливістю застосування державного примусу.

44. **Класичні норми права** – це формально визначені правила поведінки загального характеру, що здійснюють регулятивний або охоронний вплив на суспільні відносини, походять від держави чи громадянського суспільства, реалізація яких гарантована можливістю застосування державного примусу.

45. **Внутрішня структура норми права** може бути визначена як її (норми права) внутрішня будова, що полягає в поділі норми права на взаємопов'язані між собою складові елементи, які в процесі взаємодії забезпечують її функціональну самостійність. Найпоширенішою є ідея про трьохелементну побудову норми права. Відповідно до вищенаведеного кожна норма права логічно складається з диспозиції, гіпотези та санкції.

46. **Диспозиція** (лат. – розташування, розміщення) – це центральний елемент норми права, в якому у вигляді владного припису визначається те або інше правило поведінки, змістом якого є суб'єктивні та юридичні обов'язки учасників правовідносин.

47. **Гіпотеза** (грец. – основа, припущення) – це структурний елемент норми права, в якому визначаються умови дії правила поведінки, визначеного в диспозиції. Завдяки гіпотезі абстрактний варіант поведінки «прив'язується» до конкретної життєвої ситуації, до певної особи. Гіпотеза норми права дає відповіді на такі питання: де? коли? за яких умов? за яких обставин?

48. **Санкція** (лат. *sanctio* – непорушний закон, найсуворіша постанова) – це структурний елемент норми права, який вказує на ті небажані, невігідні для суб'єкта наслідки, що настають у разі невиконання чи неналежного виконання ним вимог, визначених диспозицією правової норми.

49. **Спеціалізовані норми права** – приписи нетипового «нестандартного» характеру, в яких відсутні певні властивості, ознаки, об'єктивно притаманні класичній моделі норми права. Вони, на відміну від класичних норм, не можуть бути безпосереднім регулятором суспільних відносин (за винятком норм-принципів), а в механізмі правового регулювання їм відводиться допоміжна роль.

50. **Правотворчість** – це правова форма діяльності державних органів за участю інститутів громадянського суспільства, що полягає у встановленні (санкціонуванні), зміні чи скасуванні юридичних норм.

51. **Правовий звичай** – це звичаєве правило поведінки загального характеру, що санкціоноване державою та нею охороняється.

52. **Правовий (судовий або адміністративний) прецедент** – це документально оформлене рішення судового чи адміністративного органу держави з конкретної справи, що є обов'язковим при вирішенні аналогічних справ у майбутньому.

53. **Нормативний договір** – це документально оформлене спільне, узгоджене рішення двох або більше сторін, яке містить норми права. Зазначену форму об'єктивного права ще називають **договором з нормативно-правовим змістом** або **нормативно-правовим договором**.

54. **Правова доктрина** – це систематизоване вчення, що є спосібом розуміння (трактування) правових явищ і процесів, якому надається загальнообов'язковий характер при вирішенні конкретних юридичних справ. Правова доктрина відіграє важливу роль у правозастосовній практиці держав, які належать до сім'ї мусульманського права та сім'ї загального права.

55. **Релігійно-правовий текст** – це письмовий документ, що містить релігійні норми, якому держава надає загальнообов'язковий характер при вирішенні конкретних юридичних справ (Біблія, Коран, Веди). Зазначене джерело права особливо широкого розповсюдження отримало в тих державах, що належать до сім'ї мусульманського права.

56. **Загальні принципи права** – це основоположні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю та найвищою імперативністю і можуть бути підставою для вирішення конкретних юридичних справ за наявності прогалин в об'єктивному праві.

57. **Нормативно-правовий акт** – це прийнятий у встановленому порядку та відповідній юридичній формі письмовий документ уповноваженого суб'єкта правотворчості, яким встановлюються, змінюються чи скасовуються юридичні норми.

58. **Закон** – це нормативно-правовий акт, прийнятий в особливому порядку вищим представницьким органом державної влади (Парламентом) або безпосередньо народом (шляхом референдуму), що має найвищу юридичну силу і призначений для врегулювання найбільш важливих суспільних відносин.

59. **Підзаконний нормативно-правовий акт** – це такий нормативно-правовий акт, який приймається на підставі закону та з метою його виконання і призначений для врегулювання найважливіших суспільних відносин.

60. **Правовідносини** – це врегульовані нормами права і забезпечувані державою вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між суб'єктами – правомочними (носіями суб'єктивних прав) і зобов'язаними (носіями обов'язків).

61. **Юридичний факт** – передбачена нормами права конкретна життєва обставина (подія, дія, стан), котра є підставою для настання певних юридичних наслідків. Здебільшого це виникнення, зміна чи припинення правовідносин.

62. **Системність права** – це об'єктивне об'єднання за змістовними ознаками певних правових частин у структурно упорядковану цілісну єдність, якій властива відносна самостійність, усталеність і автономність функціонування.

63. **Правова система** – це конкретно-історична сукупність права, юридичної практики та пануючої правової ідеології окремої держави.

64. **Система права** – об'єктивно зумовлена системою суспільних відносин внутрішню структуру права, що складається з взаємозалежних норм, логічно розподілених за галузями, підгалузями та інститутами.

65. **Інститут права** – це сукупність відокремлених, взаємопов'язаних правових норм певної галузі чи підгалузі права, що регулюють певну групу однорідних суспільних відносин.

66. **Підгалузь права** – це складова частина галузі права, сукупність інститутів права, які регулюють певну сферу однорідних суспільних відносин.

67. **Галузь права** – це сукупність норм права, які регулюють певну якісно однорідну сферу суспільних відносин специфічними методами правового регулювання.

68. **Предмет правового регулювання** – це сукупність якісно однорідних суспільних відносин, які об'єктивно потребують і можуть бути врегульовані нормами права.

69. **Метод правового регулювання** – це сукупність прийомів і способів, за допомогою яких здійснюється вплив права на суспільні відносини певного виду.

70. **Публічне право** – це сукупність норм права, предметом регулювання яких є сфера суспільних або державних інтересів.

71. **Приватне право** – сукупність норм права, предметом регулювання яких є сфера приватних, індивідуальних інтересів.

72. **Систематизація законодавства** – це діяльність компетентних державних органів та уповноважених організацій щодо

упорядкування та вдосконалення нормативно-правових актів, зведення їх у єдину внутрішню узгоджену систему.

73. **Реалізація норм права** – це втілення в правомірній поведінці індивідуальних та колективних суб'єктів приписів чинних норм права з метою задоволення потреб і досягнення бажаного особистого та соціального результату.

74. **Дотримання (додержання) норм права** – це форма безпосередньої реалізації норм права, за якої суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами права.

75. **Виконання норм права** – це така форма їх реалізації, за якої суб'єкт виконує дії, до вчинення яких його зобов'язують приписи норм права.

76. **Використання норм права** – це форма реалізації суб'єктивного права, за якої здійснюється втілення в життя уповноважених норм.

77. **Застосування норм права** – це спосіб організації реалізації юридичних норм державою, котра з метою встановлення організаційних початків взаємовідносин між суб'єктами права зосереджує рішення певних питань в руках органів, що мають владні повноваження.

78. **Акт застосування норм права** – це державно-владне індивідуально-визначене рішення, що приймається уповноваженим суб'єктом у конкретній юридичній справі на підставі відповідних правових норм з метою визначення наявності або відсутності суб'єктивних прав і юридичних обов'язків конкретних суб'єктів або міри відповідальності конкретних осіб за вчинене ними правопорушення.

79. **Тлумачення норм права** – це інтелектуально-вольова діяльність суб'єктів, яка має об'єктивний і суб'єктивний характер, спрямована на з'ясування та роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої у нормі права, а також результати цієї діяльності.

80. **Правова поведінка** – це соціально значущі, виражені зовні у вигляді дій або бездіяльності акти чи вчинки суб'єктів права, що носять свідомо-вольовий характер, передбачені нормами об'єктивного права та породжують юридичні наслідки.

81. **Правомірна поведінка** – це суспільно корисні, суспільно необхідні, бажані чи допустимі акти або вчинки індивідуальних чи колективних суб'єктів, що носять свідомо-вольовий характер, відповідають (не суперечать) «літері» та «духу» об'єктивного

права, забезпечуються державою і, як правило, породжують позитивні для суспільства в цілому та суб'єктів їх здійснення юридичні наслідки.

82. **Правопорушення** – це суспільно небезпечне або суспільно шкідливе протиправне винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, за яке передбачена юридична відповідальність згідно з чинним законодавством.

83. **Юридична відповідальність** – передбачені законом вид і засіб державно-владного (примусового) позбавлення особи благ особистого, організаційного і майнового характеру за скоєне правопорушення. Юридична відповідальність може бути визначена як здійснюваний у межах правовідносин (переважно правоохоронних) добровільно або за рішенням судового чи іншого юрисдикційного органу та забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати позбавлення певних цінностей, що йому належали.

84. **Законність** – це такий режим (стан) державного і суспільного життя, при якому забезпечується повне й неухильне дотримання і виконання законів, підзаконних актів усіма органами держави, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами.

85. **Правовий порядок** – це стан упорядкованості, урегульованості, організованості суспільних відносин, який утворюється, існує і функціонує внаслідок фактичної реалізації правових норм відповідно до принципу законності.

86. **Дисципліна** – це точне, своєчасне і неухильне виконання та дотримання встановлених правовими й іншими соціальними нормами правил поведінки у державному та суспільному житті.

87. **Правосвідомість** можна визначити як специфічну форму суспільної свідомості, систему відображення правової дійсності у поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце і роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей.

88. **Правова культура** – це обумовлений соціальним, духовним, політичним і економічним ладом якісний стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних актів, правосвідомості й у цілому в рівні правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, усього населення), а також у ступені гарантованості державою і громадянським суспільством свобод і прав людини.

89. **Правове виховання** можна визначити як здійснювану на основі принципів і норм об'єктивного права за допомогою спеціальних форм, засобів та методів, послідовну, систематичну та цілеспрямовану діяльність суб'єктів права, що має на меті підвищення рівня правової свідомості та правової культури окремих індивідів, соціальних груп та суспільства в цілому і зорієнтована на їхню соціально-активну правомірну поведінку.

90. **Правове регулювання суспільних відносин** – здійснюване громадянським суспільством і державою за допомогою усієї сукупності юридичних засобів упорядкування суспільних відносин, їх закріплення, охорона, захист і розвиток. Юридичними засобами правового регулювання виступають правові норми, правовідносини, акти реалізації і застосування права.

91. **Механізм правового регулювання** – процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, здійснюваний суб'єктами правового регулювання за допомогою системи правових засобів, способів і форм з метою задоволення публічних і приватних інтересів учасників суспільних відносин, забезпечення правопорядку («належне» у праві стає «сущим»), тобто норми права перетворюються на правомірну поведінку й іншу правову діяльність суб'єктів права).

92. **Правову систему** можна визначити як об'єктивно обумовлене, історично сформоване правове явище, що поєднує в собі взаємозв'язані, взаємозумовлені та взаємодіючі компоненти: право і законодавство, що його втілює, юридичні установи та юридичну практику, правовідносини, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, правову ідеологію і правову культуру.

93. **Тип (сім'я) правової системи** – це сукупність національних правових систем держав, які мають загальні риси, що виявляються у єдності закономірностей та тенденцій розвитку, домінуючих форм (джерел) і принципів права, систем права і законодавства, організації правових установ, насамперед судової системи, схожості правових категорій та понять.

94. **Правова сім'я** – це сукупність національних правових систем, виокремлених на основі загальносистемних джерел, структури права, а також історичних економічних, релігійних, географічних факторів розвитку.

95. **Романо-германська правова сім'я (сім'я континентального права)** являє собою сукупність національних правових

систем, які мають загальні риси, що виявляються в єдності закономірностей і тенденцій на основі норми, сформульованої уповноваженими суб'єктами правотворчості в нормативно-правовому акті, що є основним джерелом (формою) об'єктивного права, в його поділі на публічне і приватне, в превалюванні норм матеріального права над нормами процесуального права.

96. **Англосаксонська правова сім'я або система загального права (common law)**, являє собою сукупність національних правових систем, які мають загальні риси, що проявляються в єдності закономірностей і тенденцій на основі норми, сформульованої суддями в судовому прецеденті, який є основним джерелом (формою) права, в поділі права на загальне право і право справедливості, в превалюванні процесуального права над матеріальним.

97. **Релігійно-традиційний тип правової системи** – це сукупність національних правових систем держав, що мають спільні риси, які проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі релігійної норми, норми-звичаю і норми-традиції як основних джерел права, що являють собою тісне переплетення юридичних, моральних, міфічних розпоряджень, які склалися природним шляхом і визнані державою.

98. **Звичаєво-общинна група (підтип) правових систем** – це сукупність правових систем, які сформувалися на основі норм-звичаїв, що склалися природним шляхом, а також правових норм, запозичених від колоніальних держав. Цю групу складають правові системи країн, що розвиваються, зокрема Африки і Мадагаскару.

Література

1. Загальна теорія держави і права : підручник / Цвік М. В. та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право. 2009. 584 с.
2. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте. 2016. 392 с.
3. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
4. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман. К.: Кондор-Видавництво, 2016. 716 С. 323.
5. Кириченко В. М., Кириченко Ю. В., Соколенко Ю. М. Політико-правова система України : підручник. Київ : Центр учбової літератури. 2019. 304 с.

6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 10-те, доп. Львів : Край, 2008. 224 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге видання. К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
8. Сухонос В. В. Теорія держави і права : підручник. Суми : Університетська книга. 2018. 544 с.
9. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
10. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.
11. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС ; Освіта України, 2017. 320 с.
12. Теорія держави і права: навч. посіб. для підгот. фахівців з інформаційної безпеки / О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін.; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ : Кондор Видавництво, 2016. 332 с.
13. Теорія держави і права : навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] (Затверджено Міністерством освіти і науки України) / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. Ю. А. Ведерніков. Дніпропетровськ : ДДУВС ; Ліра ЛТД. 2013. 384 с.
14. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
15. Теорія держави і права : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] (Затверджено Міністерством освіти і науки України, лист МОН від 22.11.2013 № 1/11-18020) / кол. авт. : кер. авт. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ : ДДУВС ; 2017 ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
16. Тетарчук І., Дяків Т. Теорія держави і права : навч. посіб. для підготовки до іспиту. Київ : Центр навчальної літератури. 2019. 194 с.

РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС²

Тема 1. Конституційне право – провідна галузь національного права України

Поняття і предмет галузі конституційного права. Співвідношення термінів «конституційне право» і «державне право». Структура предмета конституційного права. Місце та роль конституційного права в системі права України. Конституційно-правові норми: поняття, види та особливості. Структура конституційно-правової норми. Підстави класифікації конституційно-правових відносин. Конституційно-правові відносини і їх особливості. Види конституційно-правових відносин. Суб'єкти та об'єкти конституційно-правових відносин. Підстави виникнення, зміни і припинення конституційно-правових відносин.

Відповідальність в конституційному праві. Поняття та характер конституційно-правової відповідальності. Конституційно-правова відповідальність посадових осіб та органів публічної влади. Відповідальність держави перед своїми громадянами. Історичні етапи розвитку зарубіжного та українського конституціоналізму. Історія конституційного розвитку України.

Тема 2. Конституція України та її розвиток

Поняття, сутність та функції Конституції України. Властивості та структура Конституції України. Види конституцій. Поняття та функції конституції. Конституція та конституціоналізм. Історичні етапи розвитку зарубіжного та українського конституціоналізму. Історія конституційного розвитку України. Джерела галузі конституційного права України. Природне та позитивне право. Проблема визнання природного права як джерела конституційного права. Система нормативних джерел галузі конституційного права України. Місце Конституції України та конституційних законів в системі джерел галузі конституційного права. Колізії в конституційно-правових інститутах.

² Автор розділу – к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного права Кравець М.О.

Тема 3. Конституційний лад і його закріплення в Конституції України

Поняття конституційного ладу і його співвідношення з державним ладом. Конституційний лад – державний лад конституційної держави. Закріплення конституційного ладу в Конституції України. Риси України як конституційної держави. Засада конституційного ладу як загальний конституційно-правовий інститут. Конституційне закріплення форми Української держави. Україна – унітарна держава. Поняття та риси унітарної держави. Україна – республіка. Основні риси республіканської форми правління. Види республік. Особливості республіканської форми правління в Україні. Характеристика політичного режиму в Україні. Захист конституційного ладу України. Особливий порядок внесення змін до розділу Конституції України, в якому визначаються загальні засади конституційного ладу. Конституційні засади регулювання військового і надзвичайного стану. Державні символи України. Державний Герб. Державний Прапор. Державний Гімн.

Тема 4. Основи правового статусу людини і громадянина.

Громадянство України. Правове становище іноземців та осіб без громадянства. Правовий статус біженців

Поняття і юридична природа основних права, свобод і обов'язків людини і громадянина. Система основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Права людини і міжнародне право. Основи правового статусу людини і громадянина як загальний конституційно-правовий інститут. Класифікація прав і свобод людини і громадянина. Сучасна концепція прав людини, її відтворення в Конституції України. Визнання та гарантування природних прав і свобод людини, встановлених загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Громадянство України: поняття та ознаки. Громадяни України, апатриди і біпатриди. Принципи громадянства України та їх закріплення в Конституції України і в законодавстві про громадянство. Права регламентація питань громадянства України. Форми виникнення громадянства України: набуття і визнання громадянства. Припинення громадянства України. Втрата громадянства і вихід із громадянства.

Категорії іноземців та осіб без громадянства. Особливості правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які мають

дипломатичний чи консульський імунітет. Підстави перебування іноземців та осіб без громадянства на території України. Документи, що засвідчують законність перебування іноземців та осіб без громадянства на території України. Віза та візовий режим. Принципи правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні.

Поняття «біженець». Підстави та порядок набуття статусу біженця в Україні. Особливості правового статусу біженців в Україні. Права та обов'язки біженців. Підстави та юридичні наслідки припинення статусу біженця.

Тема 5. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина

Поняття і юридична природа основних права, свобод і обов'язків людини і громадянина. Система основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Права людини і міжнародне право. Основи правового статусу людини і громадянина як загальний конституційно-правовий інститут. Класифікація прав і свобод людини і громадянина. Сучасна концепція прав людини, її відтворення в Конституції України. Визнання та гарантування природних прав і свобод людини, встановлених загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права. Принцип свободи людини. Основні положення вчення про свободу. Принцип невідчуження природних прав і свобод людини. Принцип рівності людей і громадян у своїй гідності та правах. Принцип невичерпності конституційного переліку прав і свобод людини і громадянина. Політичні права і свободи громадян України. Свобода політичної діяльності. Політичні партії і громадські організації, їх конституційно-правовий статус.

Тема 6. Народне волевиявлення

Поняття і види виборів в Україні, їх конституційно-правове регулювання. Соціальні функції виборів. Періодичність виборів. Виборче законодавство України. Поняття виборчого права і його основні принципи. Виборче право в об'єктивному розумінні. Суб'єктивне виборче право. Загальне виборче право. Пряме й рівне виборче право. Таємне голосування: мета і способи. Активне і пасивне виборче право. Виборчі цензи в Україні. Абсентеїзм в Україні, його причини і оцінка. Виборча система (в широкому і вузькому розумінні). Мажоритарна і пропорційна виборчі системи в Україні. Виборчі комісії в Україні, їх система, порядок формування та повноваження. Центральна виборча комісія,

виборча комісія Автономної Республіки Крим, територіальні, окружні та дільничні виборчі комісії. Виборчий процес, його основні принципи та стадії. Суб'єкти виборчого процесу в Україні. Виборчі округи та виборчі дільниці.

Поняття і соціальна функція референдумів. Види референдумів. Призначення та порядок проведення референдумів. Предмет всеукраїнського референдуму. Правова регламентація організації референдумів та визначення їх результатів. Правові наслідки референдуму. Зміна і відміна рішень, прийняття референдумом. Відповідальність за порушення виборчих прав громадян.

Тема 7. Конституційна система органів державної влади

Конституційно-правове регулювання питань організації і діяльності органів державної влади. Державний апарат України. Поняття та ознаки органу державної влади. Конституційна система органів державної влади України. Принципи організації і діяльності державних органів України та їх закріплення в Конституції України.

Тема 8. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України

Конституційний статус Верховної Ради України. Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні, парламент України. Парламент та його ознаки. Види парламентів. Функції Верховної Ради України. Кількісний склад та структура Верховної Ради України. Строк повноважень Верховної Ради України. Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України. Компетенція Верховної Ради України: поняття, конституційне закріплення. Законодавча компетенція. Питання, що визначаються та встановлюються виключно законами України. Закони: поняття, види інші акти Верховної Ради України: постанови, декларації, заяви, звернення. Органи та посадові особи при Верховній Раді України. Апарат Верховної Ради України. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: порядок призначення, повноваження.

Тема 9. Президент України

Соціальне призначення, політична роль глави держави в системі вищих органів держави. Президент України як одноосібний глава держави. Президент України в системі вищих органів державної влади. Порядок заміщення посади глави держави. Юридичні вимоги

до кандидатів на пост Президента України. Загальна характеристика законодавства про вибори Президента України. Інавгурація Президента України. Символи президентської влади. Акти Президента України. Конституційні підстави та порядок дострокового припинення повноважень Президента України. Відставка Президента України. Неможливість виконання Президента України своїх обов'язків за станом здоров'я. Усунення Президента України з поста в порядку імпічменту Верховною Радою. Виконання обов'язків Президента України у разі дострокового припинення повноважень Президента України.

Тема 10. Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади

Кабінет Міністрів України – уряд як вищий орган в системі органів виконавчої влади. Соціальне призначення і політико-правова роль уряду. Місце уряду в системі вищих органів державної влади. Порядок формування Кабінету Міністрів України та його взаємовідносини з Президентом і Верховною Радою України. Програма діяльності уряду, її політико-правове значення. Функції та компетенція Кабінету Міністрів України. Уряд як колегіальний орган загальної компетенції. Розподіл повноважень між членами уряду. Роль Прем'єр-міністра України в організації роботи уряду. Повноваження уряду у сфері зовнішньої та внутрішньої політики. Роль Кабінету Міністрів України у законодавчому та бюджетному процесі. Взаємовідносини Кабінету Міністрів України з центральними та місцевими органами виконавчої влади. Порядок роботи Кабінету Міністрів України.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади: система, порядок формування. Акти органів виконавчої влади. Основні завдання та функції міністерств. Система місцевих органів виконавчої влади. Конституційно-правовий статус місцевих державних адміністрацій. Порядок формування, структура, функції та повноваження голів місцевих державних адміністрацій. Порядок призначення та відповідальність голів місцевих державних адміністрацій. Підстави та порядок припинення повноважень голів місцевих державних адміністрацій.

Система місцевого самоврядування. Форми здійснення місцевого самоврядування територіальною громадою. Органи та посадові особи місцевого самоврядування. Статус сільських, селищних, міських рад як представницьких органів місцевого самоврядування. Компетенція

сільської, селищної, міської ради. Статус голів, депутатів і виконавчих органів ради та їх повноваження. Надання органам місцевого самоврядування окремих повноважень органів виконавчої влади, сфера делегованих повноважень.

Тема 11. Конституційні засади судової влади в Україні. Конституційний Суд України. Прокуратура

Поняття судової влади і правосуддя. Засади організації судової влади в Україні. Універсальна юрисдикція судів. Судочинство в Україні. Засади здійснення правосуддя в Україні. Конституційні принципи судочинства. Участь професійних суддів у здійсненні правосуддя. Судострій в Україні. Порядок утворення судів. Конституційно-правовий статус суддів. Суддя – носій судової влади. Порядок призначення і обрання суддів. Припинення повноважень судді. Підстави і порядок припинення повноважень суддів. Права та обов'язки суддів. Гарантії незалежності суддів. Дисциплінарна відповідальність суддів.

Конституційний Суд України: склад, порядок формування та повноваження. Акти Конституційного Суду України.

Конституційно-правовий статус прокуратури України. Структура органів прокуратури в Україні. Функції і повноваження прокуратури України. Акти прокурорського реагування.

Тема 12. Територіальний устрій України

Поняття та зміст державно-територіального устрою. Види державного устрою. Поняття та види автономії. Територія держави як об'єкт конституційно-правових відносин. Державна територія України. Поняття та система адміністративно-територіального устрою України, його принципи. Конституційно-правовий зміст поняття «регіон», «автономна республіка», «область», «район». Особливий статус окремих територій та адміністративно-територіальних одиниць. Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим як тимчасово окупованої території України.

Тема 13. Конституційні засади місцевого самоврядування

Поняття місцевого самоврядування, його соціальне призначення і політична роль. Основні концепції місцевого самоврядування. Принцип визнання і гарантування місцевого самоврядування як одна з основ конституційного ладу України. Принципи місцевого самоврядування в Україні. Система місцевого

самоврядування в Україні. Територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування. Порядок організації, функції та повноваження органів місцевого самоврядування.

Контрольні завдання

Завдання 1

1. Проаналізуйте правову позицію Конституційного Суду України щодо розуміння принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України). Рішення КСУ від 2 листопада 2004 року № 15-рп про призначення судом більш м'якого покарання.
2. Користуючись Конституцією України, наведіть приклади конституційно-правових норм, внаслідок реалізації яких виникають конкретні, загальні конституційно-правові відносини і конституційно-правові стани.

Завдання 2

1. Користуючись Конституцією України, наведіть приклади уповноважених, зобов'язаних та забороняючих конституційно-правових норм.
2. Проаналізуйте рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010.

Завдання 3

1. Проаналізуйте рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції України (справа про застосування української мови) від 14.12.1999 р.
2. Проаналізуйте Конституцію України на предмет наявності в них норм, які мають програмний характер. До чого зобов'язують програмні положення конституцій? Чи потрібні програмні положення у тексті Конституції України?

Завдання 4

1. Отримавши відмову в наданні статусу біженця громадянин заявив, що він так цього не залишить, і буде скаржитися Президентові. Назвіть способи оскарження рішення про відмову в наданні статусу біженця.
2. Використовуючи тексти конституцій зарубіжних країн, визначте способи закріплення прав та свобод громадян. Встановіть, в чому полягає відмінність позитивного і негативного формулювання прав і свобод. Наведіть декілька прикладів.

Завдання 5

1. Проаналізуйте рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень ч. 1 ст. 105, ч. 1 ст. 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) від 10.12.2003 р. № 19–рп/2003.
2. Проаналізуйте порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності. Відповідь аргументуйте.

Тести

Завдання мають по декілька варіантів відповідей. У кожному завданні – лише одна правильна відповідь. Оберіть правильну, на Вашу думку, відповідь.

1. **На яку територію поширюється суверенітет України?**
  - а) на всю територію України;
  - б) на всю територію Ради Європи;
  - в) на всю територію;
  - г) на територію, визначену законами України.
2. **Державною мовою в Україні є:**
  - а) українська мова;
  - б) регіональна мова, визначена відповідно до рішень органів місцевого самоврядування;
  - в) українська мова, та мова визначена відповідно до рішень місцевих судів;
  - г) українська мова та мова національних меншин.
3. **Хто має право голосу на виборах і референдумах в Україні?**
  - а) громадяни України які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років;
  - б) усі особи, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років і постійно проживають в Україні;
  - в) громадяни України які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років і не перебувають за рішенням суду в місцях позбавлення волі;
  - г) громадяни України які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років і не перебувають у відрадженому за кордоном.
4. **Який орган затверджує державний бюджет України?**
  - а) Верховна Рада України;
  - б) Президент України;
  - в) Кабінет Міністрів України;
  - г) Національний банк України.
5. **Відповідно до Конституції України створення особливих судів в Україні:**
  - а) не допускається;
  - б) допускається відповідно до міжнародних договорів України;
  - в) допускається в умовах оголошення військового стану;
  - г) допускається в умовах оголошення надзвичайного стану.
6. **Відповідно до Конституції України судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються:**
  - а) лише закону;
  - б) лише правилам суддівської етики;
  - в) лише наказам Державної судової адміністрації України;
  - г) лише рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.
7. **Відповідно до Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на:**
  - а) законодавчу, виконавчу та судову;
  - б) законодавчу, наглядову, виконавчу та судову;
  - в) законодавчу, виконавчу, президентську та судову;
  - г) законодавчу, виконавчу, прокурорську та судову.
8. **На кого, згідно Конституції України, покладається забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України?**
  - а) на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави;
  - б) на відповідні військові формування;
  - в) на правоохоронні органи держави;
  - г) на відповідні правоохоронні органи держави та органи державної влади.
9. **У якому випадку можуть бути скасовані конституційні права і свободи?**
  - а) не можуть бути скасовані;
  - б) можуть бути скасовані на час введення воєнного стану;
  - в) можуть бути скасовані на час введення воєнного та надзвичайного стану;
  - г) можуть бути скасовані щодо осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі.
10. **Згідно Конституції України право приватної власності набувається в порядку, визначеному:**
  - а) законом;
  - б) Конституцією України;
  - в) актами Президента України;
  - г) актами Кабінету Міністрів України.

Ключові поняття з конституційного права та конституційного процесу

1. **Автономія** – певна самостійність окремої частини території держави, що передбачає право територіального утворення самостійно вирішувати питання, що віднесені законодавством держави до його компетенції.

2. **Адміністративно-територіальна одиниця** – територіальна складова частина державної території, що не має будь-якої політичної самостійності і перебуває у підпорядкуванні центральних органів державної влади країни.

3. **Активне виборче право** – право кожного громадянина, що має право голосу, обирати главу держави, своїх представників до органу законодавчої влади, до органів місцевого самоврядування.

4. **Апатрид** – особа, яка не має громадянства жодної держави, та яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

5. **Балотування** – реалізація громадянином свого пасивного виборчого права шляхом участі у виборах як кандидата.

6. **Вето** (лат. veto – забороняю) – передбачений конституціями ряду країн акт, який зупиняє або не допускає вступ в силу законів та інших нормативно-правових актів (рішень) органів влади, посадових осіб.

7. **Виборча система** – законодавчо закріплений порядок формування виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.

8. **Виборчий процес** – здійснення суб'єктами названого процесу, що визначені законом, виборчих процедур, передбачених Законом.

9. **Гарантії прав і свобод людини і громадянина** – система норм, принципів, умов та вимог, які у своїй сукупності забезпечують додержання прав, свобод і законних інтересів людини.

10. **Громадянин** – особа, яка перебуває у особливих правових зв'язках з державою та її системою права.

11. **Громадянство** – правовий зв'язок між фізичною особою і державою, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках.

12. **Демократія** – форма організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом

влади, послідовному здійсненні принципу рівності і свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави і суспільства.

13. **Денатуралізація** – примусове позбавлення громадянства осіб, що набули його в порядку натуралізації.

14. **Депутат** – від латинського «deputatus», буквально – виборний представник.

15. **Державна виконавча влада** – одна із трьох самостійних, формально незалежних гілок державної влади, функціональне призначення якої полягає у виконанні Конституції і законів України, указів Президента України, а також інших актів, що приймаються органом законодавчої влади, главою держави тощо.

16. **Державна влада** – вид публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами, здатність держави підпорядковувати своїй волі поведінку людей та діяльність об'єднань, що знаходяться на її території.

17. **Державна територія** – необхідний атрибут, невід'ємна властивість державності, становить просторову межу функціонування держави, основу життєдіяльності народу країни, всього суспільства.

18. **Державний апарат** – сукупність усіх органів державної влади.

19. **Державний лад** – організація і діяльність держави, передбачені і гарантовані конституцією держави.

20. **Державний механізм** – структура і підпорядкування всіх державних організацій, що здійснюють покладені на них законодавством завдання і функції.

21. **Державний устрій** – політико-територіальна організація держави, що визначається політико-правовим статусом територіальних складових частин і принципами їх відносин з державою в цілому та між собою.

22. **Експатріація** – вихід особи із громадянства за власним бажанням.

23. **Електорат** – сукупність усіх виборців.

24. **Еміграція** – вимушене або добровільне переміщення людей з країни постійного проживання в інші країни.

25. **Законодавство** – комплекс нормативно-правових актів, що видаються уповноваженими правотворчими органами, або приймаються шляхом референдуму з метою регулювання суспільних відносин.

26. **Законодавча влада** – один із проявів єдиної верховної влади, являє собою одну із трьох самостійних, формально незалежних гілок державної влади, основним призначенням якої є здійснення законодавчої функції.

27. **Законодавча ініціатива** – (від лат. *initium* – початок) – внесення суб'єктами права законодавчої ініціативи до парламенту проектів законів.

28. **Законодавчий процес** – нормативно-регламентована сукупність послідовно здійснюваних дій щодо розробки, прийняття (зміни) законів та інших законодавчих актів і їх оприлюднення.

29. **Зворотна сила закону** – поширення дії закону на всі відносини, тобто – як на ті, що виникають після введення закону в дію, так і на ті, що мали місце до набрання ним чинності.

30. **Зміст конституції** – сукупність конституційних норм, інститутів та принципів, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з визначенням правового статусу людини в державі, організацією в ній державної влади, місцевого самоврядування, територіального устрою і т. ін., що становлять предмет конституційного регулювання.

31. **Імміграція** – в'їзд іноземців до певної країни на постійне, або тимчасове проживання.

32. **Імунітет** – від латинського «*immunitas*» означає буквально – звільнення від чого-небудь.

33. **Інаугурація** (лат. – посвячення) – урочиста церемонія вступу на посаду новообраного глави держави, коронації монарха.

34. **Індемнітет парламентський** – походить від латинського «*indemnitas*» дослівно – захист від шкоди, забезпечення збереження. Це заборона переслідування і покарання депутата за ті дії, які депутат виконує в процесі реалізації своїх депутатських повноважень.

35. **Іноземець** – особа, яка не перебуває у громадянстві держави, на території якої знаходиться, і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

36. **Кворум** – найменша кількість членів будь-яких зборів або зібрання, зокрема парламенту, за наявності якої вони правомочні ухвалювати рішення, що є офіційно рішеннями цих зборів або зібрання.

37. **Компетенція Конституційного Суду України** – предмети відання та повноваження даного органу державної влади.

38. **Компетенція органу державної влади** – коло повноважень, що надані законом, статутом чи іншим актом конкретному

органу, які визначають можливості цього органу приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходи відповідальності, тощо.

39. **Конституційна законність** – юридичний результат фактичної реалізації, дії конституції.

40. **Конституційна юрисдикція** – один із юридичних інститутів та процедур, які забезпечують правову охорону конституції.

41. **Конституційний лад** – система основних організаційних і правових форм суспільних відносин, передбачених Конституцією.

42. **Конституційний Суд України** – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, невід'ємна складова судової влади.

43. **Конституційно-правова відповідальність** – самостійний, встановлений в нормах конституційного права України вид юридичної відповідальності, що спрямований насамперед на забезпечення правової охорони Конституції України.

44. **Конституційно-правова норма** – встановлене, санкціоноване державою правило, яке визначає поведінку учасників конституційно-правових відносин.

45. **Конституційно-правовий інститут** – відносно самостійний відокремлений комплекс конституційно-правових норм, що регулюють у межах галузі конституційного права певну сферу або групу однорідних суспільних відносин.

46. **Конституціоналізм** – суспільно-політичний режим, за якого функціонують держава та її інститути, взаємні стосунки людини і держави.

47. **Конституція** – система загальнообов'язкових норм, що мають вищу юридичну силу і регулюють основи відносин між людиною і суспільством, з одного боку, та державою – з другого, а також засади організації самої держави та її відносин зі світовим співтовариством.

48. **Лобізм** – потужний механізм впливу певних соціальних груп і громадських об'єднань на процес прийняття рішення органами державної влади з питань внутрішньої та зовнішньої політики.

49. **Мандат** (від лат. «*mandatum*» – доручати) – доручення, наказ, повноваження бути представником інтересів громадськості, виступати від її імені.

50. **Метод конституційно-правового регулювання** – сукупність способів і засобів правового впливу на суспільні відносини.

51. **Міграція** – переміщення населення через кордон тих чи інших територій у межах однієї країни або з однієї країни в іншу, із зміною назавжди чи на тривалий час постійного місця проживання або з регулярним поверненням до нього.

52. **Місцеве самоврядування** – право, обов'язок та реальна здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ і управляти нею, діючи в межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення.

53. **Місцеві органи державної виконавчої влади України** – місцеві державні адміністрації, що діють в областях і районах, містах Києві та Севастополі.

54. **Народне волевиявлення** – безпосереднє здійснення народом влади.

55. **Народний депутат України** – повноважний представник Українського народу у Верховній Раді України, покликаний виражати і захищати суспільні інтереси народу, брати активну участь у здійсненні законодавчої, установчої, контрольної, зовнішньополітичної та інших функцій Верховної Ради України.

56. **Народовладдя** – належність влади народові та її здійснення ним безпосередньо та через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

57. **Натуралізація** – надання органами державної влади країни громадянства зацікавленій особі на її прохання.

58. **Недоторканність державної території** – принцип міжнародного права, передбачає, що інші держави зобов'язані утримуватися від будь-яких зазіхань на територію суверенних держав.

59. **Об'єктивне виборче право** – сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що складаються у процесі формування виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.

60. **Обов'язки людини і громадянина** – міра необхідної поведінки.

61. **Омбудсман** – уповноважена особа, парламентський комісар з прав людини, є демократичним інститутом захисту прав і свобод громадян.

62. **Опταція** – вибір особою громадянства.

63. **Орган державної влади** – засіб реалізації державної влади, заснована державою інституція, яка являє собою колектив громадян України, сформований у встановленому державою порядку,

уповноважений державою на здійснення її завдань і функцій, наділений з цією метою державно-владними повноваженнями, який діє у встановленому державою порядку і становить частину єдиної системи органів державної влади України, єдиного державного механізму.

64. **Органи місцевого самоврядування в Україні** – місцеві ради та створювані ними виконавчі структури.

65. **Органи самоорганізації населення в Україні** – будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення.

66. **Основні форми народного волевиявлення** – форми безпосередньої участі громадян у здійсненні влади (вибори, референдуми, народні законодавчі ініціативи).

67. **Парламент** – від лат. «parlare», буквально – говорити, розмовляти. Парламент – це найвищий загальнонаціональний, представницький орган законодавчої влади, який обирається народом країни – її громадянами, а інколи частково призначається, і який здійснює визначені законодавством повноваження у різних сферах суспільного і державного життя, провідними серед яких є повноваження законодавчого, установчого і контрольного характеру.

68. **Парламентаризм** – система організації державної влади, для якої характерним є визнання провідної або істотної ролі парламенту.

69. **Пасивне виборче право** – право громадянина, його можливість бути обраним на пост глави держави, до органів законодавчої влади, до органів місцевого самоврядування, тощо.

70. **Права людини і громадянина** – об'єктивні можливості кожного члена суспільства користуватися певними соціальними благами, визнання державою наявності яких у людини є важливою гарантією поваги до гідності людини.

71. **Право ґрунту** – набуття особою громадянства держави у зв'язку із народженням на її території незалежно від громадянства батьків.

72. **Право крові** – народження від громадян певної держави.

73. **Правовий статус особи** – юридично-закріплене становище людини в державі і суспільстві.

74. **Правосуддя** – одна із провідних функцій судової влади, форма діяльності органів судової влади.

75. **Предмет конституційного права України** – суспільні відносини з приводу устрою держави, організації і функціонування державної влади та взаємовідносин між особою і державою.

76. **Президент** (лат. praesidens), буквально – той, хто сидить попереду – глава держави і виконавчої влади або лише держави.

77. **Присяга народного депутата України** – акт урочистої клятви народного депутата України виконувати визначені законодавством повноваження, що випливають з його конституційно-правового статусу.

78. **Присяга президента України** – акт урочистої клятви Президента України виконувати визначені законодавством повноваження, що випливають з його конституційно-правового статусу.

79. **Прокуратура** – від лат. prokurare, буквально – піклуватися, забезпечувати, запобігати; – це орган державної влади, завданням якого є нагляд за виконанням законів, притягнення до відповідальності за їх порушення.

80. **Промульгація** (лат. – оголошення, обнародування) – дії, як правило, глави держави з метою визнання та офіційного оприлюднення прийнятого парламентом закону для забезпечення його чинності й реалізації.

81. **Репатріація** – поновлення у громадянстві.

82. **Референдум** – одна з форм безпосередньої демократії – спосіб прийняття громадянами, які мають право голосу, рішень з найважливіших внутрішньополітичних і зовнішньополітичних питань держави, а також питань регіонального і місцевого значення.

83. **Свободи людини і громадянина** – встановлена і гарантована законодавством сфера автономії людини і громадянина у взаємовідносинах з державною владою, державними та суспільними інституціями, іншими членами суспільства; передумови набуття, володіння, користування і розпорядження певними благами.

84. **Сесія** – період роботи представницького органу – парламенту, періодичність, тривалість і порядок проведення яких, прийняття рішень на них визначаються відповідним регламентом.

85. **Система судової влади** – система всіх заснованих державою і утворених у встановленому законом порядку органів судової влади, які мають однорідні завдання і функції і діють на основі єдиних конституційних принципів.

86. **Складові державної території** – її суша, континентальний шельф, водні, підземні та повітряні простори, об'єкти, які прирівнюються до державної території: морські і повітряні судна, космічні кораблі й станції, що мають прапор чи відрізняльні знаки даної держави, підводні телеграфні кабелі, трубопроводи та інші

об'єкти, що належать цій державі, але знаходяться за межами її території.

87. **Статус народного депутата України** – становище народного депутата України, яке врегламентоване нормами чинного законодавства, обумовлюється визначеним у законодавстві обсягом і характером повноважень народного депутата, змістом та гарантіями його діяльності, правовими формами відповідальності перед Верховною Радою та всім Українським народом.

88. **Статус президента України** – становище Президента України, що визначено нормами чинного законодавства, обумовлюється встановленим у законодавстві обсягом і характером його повноважень, змістом та гарантіями діяльності Президента, правовими формами відповідальності.

89. **Структура конституції** – внутрішня будова конституції, поділ на частини (розділи, глави, статті, пункти), внутрішня узгодженість складових частин, послідовність їх розташування.

90. **Суб'єктивне виборче право** – право громадянина брати участь у формуванні виборних органів державної влади і місцевого самоврядування та його право бути обраним до складу цих органів.

91. **Суверенітет** (від франц. первісно – вершина, верховна влада, з лат. – верхній) – самостійність влади, її незалежність від інших держав у внутрішній і зовнішній політиці.

92. **Суд** – орган судової влади, який покликаний охороняти від будь-яких посягань інтереси людини і громадянина, суспільства і держави, шляхом здійснення правосуддя та застосування заходів державного примусу щодо суб'єктів, які порушують встановлений правопорядок.

93. **Судова влада** – одна із трьох самостійних, формально незалежних гілок державної влади, основними функціями якої є правосуддя і контроль.

94. **Суспільний лад України** – організація і діяльність її суспільства, що передбачені й гарантовані Конституцією і законами України.

95. **Територіальна організація держави** – територіальний поділ держави та територіальний устрій держави.

96. **Територіальний поділ держави** – система територіальних складових частин, які становлять географічну основу її територіального устрою.

97. **Територіальний устрій держави** – система взаємовідносин між державою в цілому, тобто її центральною владою,

і територіальними складовими частинами – їх населенням та органами публічної влади, що діють на їх території.

98. **Уряд України** – Кабінет Міністрів України – вищий орган у системі органів виконавчої влади України.

99. **Філіація** – набуття громадянства за фактом народження.

100. **Форма держави** – характеристика держави, яка відображає певні особливості організації механізму здійснення державної влади і взаємодії держави з суспільством.

101. **Форми безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення в Україні** – місцевий референдум, загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи, громадські слухання.

102. **Центральні органи державної виконавчої влади** – галузеві, міжгалузеві, функціональні органи виконавчої влади, компетенція яких поширюється на всю територію України.

103. **Цілісність державної території** – принцип міжнародного права, що передбачає заборону насильницького поділу території держави.

104. **Юрисдикція** – від лат. *urisdictio* – судочинство.

105. **Юстиція** – від лат. *usticio* – справедливість, правосуддя.

Нормативні джерела

1. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
2. Акт проголошення незалежності України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Закон України. Про місцеве самоврядування в Україні. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
5. Закон України. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
6. Закон України. Про місцеві державні адміністрації. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
7. Закон України. Про громадянство України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 3.
8. Закон України. Про політичні партії в Україні. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.

9. Закон України. Про статус депутатів місцевих рад. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
10. Закон України. Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України» щодо забезпечення належної організації та проведення голосування. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 27. Ст. 923.
11. Закон України. Про службу в органах місцевого самоврядування. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 33. Ст. 175.
12. Закон України. Про органи самоорганізації населення. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.
13. Закон України. Про судоустрій і статус суддів. *Відомості Верховної Ради*, 2016. № 31. Ст. 545.
14. Закон України. Про статус депутатів місцевих рад. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
15. Закон України. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 19-20. Ст. 179.

Основна література

1. Конституційне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю.М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 544 с.
2. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Академічний курс : підруч. ; у 2 т. Т. 1 / за ред. В.Ф. Погорілка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. 544 с.
3. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В.Ф. Погорілка. К. : Наукова думка ; Прецедент. 2006. 344 с.
4. Кравченко В.В. Конституційне право України : навчальний посібник. К. : Атіка, 2002. 479 с.
5. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
6. Фрицький О.Ф. Муніципальне право України : підручник для юридичних вищих учбових закладів. К. : Юрінком Інтер, 2004.
7. Конституційне право України : підручник. / В.І. Чушенко, І.Я. Заяць; за заг. ред. В. І. Чушенка; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Вид. 2-е, допов. і переробл. К. : Ін Юре, 2009. 547 с.
8. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В.Л. Федоренка. 4-е вид., перероб. і доопр. ; передмова проф. В.М. Шаповала. К. : 2012. 727 с.

РОЗДІЛ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО³

Тема 1. Цивільне право в системі права України. Цивільне право як наука і навчальна дисципліна

Багатозначність терміна «цивільне право». Місце цивільного права в системі правових галузей. Взаємодія галузей сучасного права. Предмет цивільного права як галузі права. Цивільне право як регулятор суспільних відносин. Майнові відносини (відносини власності, майнові відносини у галузі товарообігу). Особисті немайнові відносини і виникнення їх у зв'язку із здійсненням особистих прав. Метод цивільного права. Загальне юридичне становище суб'єктів цивільних прав і обов'язків. Специфіка юридичних фактів у цивільному праві. Диспозитивні начала в цивільному праві. Особливості цивільно-правових санкцій. Принцип цивільного права. Функції цивільного права. Визначення і система цивільного права. Сторони в цивільному праві. Мета в цивільному праві. Цивільно-правові норми та інститути як система сучасного цивільного права. Форми систематизації (кодифікація, інкорпорація).

Цивільне право як наука. Предмет науки цивільного права. Норми сучасного цивільного права. Суспільні відносини, які становлять предмет цивільно-правового регулювання. Цивільні правовідносини. Юридичні факти. Судова, господарська, адміністративна практика застосування цивільно-правових норм. Методи, що використовуються в науці цивільного права (формально-логічний метод, порівняльний метод, системно-структурний метод, конкретно-соціологічний).

Предмет, методи та система цивільного та торгового права зарубіжних країн. Порівняльно-правовий аналіз зарубіжного цивільного права. Джерела цивільного і торгового права зарубіжних країн. Дуалістична система приватного права. Публічне та приватне право. Метод правового регулювання цивільних та торгових відносин. Системи цивільного права деяких зарубіжних країн.

³ Автори розділу – д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Легеза Ю.О.; д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного, господарського та екологічного права Пушкіна О.В.

Тема 2. Джерела цивільного права. Поняття та система цивільного законодавства

Поняття джерел цивільного права. Види джерел цивільного права. Нормативно-правові акти та міжнародні договори як джерела цивільного права. Правовий звичай як джерело права. Поняття цивільного законодавства. Цивільне право як галузь права і цивільне законодавство.

Система цивільного законодавства. Поняття й види цивільно-правових нормативних актів. Конституція як основа цивільного законодавства. Цивільний кодекс – основний акт цивільного законодавства. Інші законодавчі акти. Підзаконні нормативні акти та їх різновиди. Цивільно-правове значення локальної нормотворчості юридичних осіб. Чинні нормативно-правові акти колишнього СРСР та УРСР

Дія цивільного законодавства у часі, у просторі і за колом осіб. Колізійні норми та їх застосування. Зворотна сила актів цивільного законодавства. Співвідношення загального та спеціального законодавства.

Аналогія закону й аналогія права. Роль у формуванні й застосуванні цивільного законодавства норм моралі, звичаїв ділового обороту.

Роль судової і господарської практики в удосконаленні, тлумаченні і застосуванні цивільного законодавства. Тлумачення актів цивільного законодавства.

Тема 3. Цивільні правовідносини. Здійснення та захист цивільних прав

Поняття і особливості цивільних правовідносин. Галузеві особливості цивільно-правових відносин. Ознаки цивільно-правових відносин. Елементи цивільно-правових відносин. Зміст цивільних правовідносин. Суб'єкти і об'єкти цивільних правовідносин. Суб'єктивне цивільне право і суб'єктивний цивільний обов'язок. Види цивільно-правових відносин. Регулятивні і охоронні відносини. Абсолютні і відносні правовідносини. Активні і пасивні цивільні правовідносини. Речові і зобов'язальні, майнові і немайнові правовідносини. Поняття цивільної правоздатності і дієздатності. Юридичні факти та їх класифікація. Дії і події як юридичні факти.

Поняття здійснення суб'єктивного цивільного права та виконання обов'язку. Поняття й види меж здійснення цивільних прав. Зловживання правом. Антимонопольні заборони і правила про неприпустимість недобросовісної конкуренції як різновиду межі здійснення цивільних прав.

Поняття й зміст суб'єктивного права на захист. Форми та способи захисту цивільних прав. Юрисдикційна та неюрисдикційні форми захисту цивільних прав. Поняття й зміст самозахисту цивільних прав. Загальноприйняті засоби самозахисту. Необхідна оборона й дії в умовах крайньої необхідності як засоби самозахисту цивільних прав.

Міри оперативного впливу на порушника цивільних прав як засоби захисту суб'єктивного цивільного права. Поняття, основні особливості й види мір оперативного впливу в цивільному праві.

Міри державного примусу, що застосовуються для захисту цивільних прав.

Способи захисту. Визнання права. Припинення дій, то порушують право. Відновлення становища, що існувало до порушення права. Присудження до виконання обов'язку в натурі. Зміна правовідносин. Припинення правовідносин. Стягнення з особи, яка порушила право, завданих збитків. Стягнення неустойки (штрафу, пені). Компенсація моральної шкоди. Інші способи захисту. Органи, що здійснюють захист.

Роль та значення теми для діяльності юриста: В межах теми «Цивільні правовідносини. Здійснення та захист цивільних прав» вивчається галузеві характеристики цивільних правовідносин шляхом встановлення особливостей предмета і методу цивільного права; досліджується структура індивідуалізованого (окремого) цивільного правовідношення (суб'єкт, об'єкт, зміст) та юридичний факт як підстава виникнення, зміни та припинення цивільного правовідношення. Окрема увага приділяється здійсненню та захисту цивільних прав.

Вивчення зазначених питань допомагає юристу розмежовувати цивільні правовідносини від суміжних правовідносин та правильно застосовувати норми цивільного права щодо здійснення цивільних прав, виконання цивільних обов'язків, а також обирати та застосовувати способи захисту цивільних прав та інтересів.

Тема 4. Фізичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин

Фізичні особи як індивідуальний (приватний) суб'єкт цивільного права. Правосуб'єктність фізичних осіб. Правосуб'єктність іноземних громадян і осіб без громадянства.

Правоздатність фізичних осіб. Реальність і гарантованість правоздатності. Співвідношення і відмінності між правоздатністю і суб'єктивними цивільними правами. Правоздатність фізичних осіб. Рівність та невідчужуваність правоздатності фізичних осіб. Зміст і межі правоздатності фізичних осіб. Запобігання можливості фізичної особи мати цивільні права та обов'язки.

Дієздатність фізичних осіб: виникнення, зміст і припинення. Основні риси цивільної дієздатності. Часткова дієздатність малолітніх. Укладення дрібних побутових правочинів. Неповна дієздатність неповнолітніх. Набуття повної цивільної дієздатності. Емансипація. Випадки й умови обмеження дієздатності фізичних осіб. Правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною.

Поняття та правові наслідки встановлення опіки та піклування. Порядок і правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою і оголошення її померлою. Ім'я і місце проживання фізичної особи. Акти цивільного стану. Цивільний стан (правовий статус). Порядок реєстрації актів цивільного стану, їх оскарження і відновлення.

Тема 5. Юридичні особи і держава як суб'єкти цивільних правовідносин

Поняття та ознаки юридичної особи. Організаційна єдність. Наявність відокремленого майна. Виступ у цивільному обороті від свого імені. Здатність нести самостійну майнову відповідальність. Здатність бути позивачем або відповідачем у суді, господарському чи третейському суді. Правоздатність і дієздатність юридичної особи. Зміст цивільної правоздатності юридичної особи. Органи юридичної особи. Індивідуалізація юридичної особи. Філії та представництва юридичної особи.

Порядок виникнення і припинення юридичних осіб. Основні способи утворення юридичних осіб (розпорядчий, нормативно-явочний, дозвільний). Установчі документи юридичної особи. Порядок реєстрації юридичної особи. Внесення змін до установчих документів юридичної особи.

Форми припинення юридичних осіб (ліквідація, правонаступництво). Порядок припинення юридичної особи шляхом ліквідації. Ліквідаційна комісія. Черговість задоволення претензій кредиторів в разі ліквідації юридичної особи. Порядок припинення юридичної особи шляхом правонаступництва. Форми правонаступництва:

поділ, приєднання, злиття, перетворення. Виділ. Банкрутство як одна з підстав для ліквідації юридичної особи.

Україна, як особливий суб'єкт цивільного права. Участь України в цивільно-правових відносинах.

Тема 6. Види юридичних осіб.

Організаційно-правові форми юридичних осіб

Види юридичних осіб, їх класифікація і цивільно-правове значення. Комерційні й некомерційні юридичні особи. Класифікація юридичних осіб у залежності від виду власності. Поняття унітарної та корпоративної юридичної особи. Асоційовані юридичні особи. Юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права. Інші критерії класифікації юридичних осіб.

Організаційно-правові форми юридичних осіб за Цивільним кодексом. Підприємницькі та непідприємницькі товариства. Господарські товариства, їх види та особливості створення, діяльності та припинення. Виробничі кооперативи. Види непідприємницьких товариств. Установи.

Розбіжності у цивільно-правовому регулюванні організаційно-правових форм юридичних осіб за Цивільним та Господарським кодексами. Підприємства та їх види. Об'єднання підприємств.

Тема 7. Об'єкти цивільних правовідносин.

Цінні папери як об'єкти цивільних правовідносин

Поняття і види об'єктів цивільних прав. Обороздатність об'єктів цивільних прав. Відносини між суб'єктами з приводу того чи іншого об'єкту. Речі як об'єкти цивільних прав. Класифікація речей. Засоби виробництва і предмети споживання. Речі, вилучені з цивільного обороту, обмежені в обороті і не вилучені з цивільного обороту. Речі індивідуально визначені і родові. Речі споживні і неспоживні; подільні і неподільні; головні і приналежності; плоди і доходи. Гроші та валютні цінності. Нерухомі та рухомі речі. Майно. Підприємство як об'єкт цивільних правовідносин. Тварини як об'єкт цивільних правовідносин. Дії, послуги, результати творчої діяльності, особисті немайнові блага, інформація як об'єкти цивільних прав.

Цінні папери як об'єкти цивільних прав. Групи та види цінних паперів. Пайові цінні папери. Боргові цінні папери. Приватизаційні папери як особливий вид державних цінних паперів. Похідні цінні папери. Товаророзпорядчі цінні папери. Іпотечні цінні папери.

Вексель як об'єкт цивільного права. Цінні папери іменні, ордерні та на пред'явника. Передання прав та виконання за цінним папером.

Тема 8. Правочини як підстава виникнення, зміни або припинення цивільних правовідносин

Поняття правочину та його особливості в системі юридичних фактів. Правочин як воляова й правомірна дія. Підстави (цілі) правочину. Види правочинів.

Умови дійсності правочинів. Презумпція правомірності правочину. Відповідність змісту правочинів вимогам закону. Дієздатність учасників правочинів. Воля й волевиявлення в правочині. Спрямованість правочину на реальне настання правових наслідків. Додержання форми правочину. Дотримання прав неповнолітніх дітей при укладенні правочинів. Засоби вираження волі у правочинах. Усна форма правочину. Письмова форма правочину: проста та нотаріальне посвідчення. Правові наслідки недотримання сторонами простої письмової форми правочину. Укладення правочину шляхом мовчання та конклюдентних дій. Державна реєстрація правочину.

Недійсність правочинів. Види недійсних правочинів. Нікчемні та оспорювані правочини. Недійсність частини правочину. Загальні та спеціальні наслідки недійсності правочинів.

Тема 9. Особисті немайнові права фізичної особи

Роль і значення особистих немайнових прав. Поняття особистих немайнових прав, не пов'язаних і майновими. Ознаки особистих немайнових відносин. Зміст особистих абсолютних правовідносин. Класифікація особистих немайнових прав. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Особисті немайнові права юридичної особи. Захист особистих немайнових прав.

Право фізичної особи на ім'я. Право фізичної особи на власне зображення. Право на особисту недоторканість і свободу, охорону житла і здоров'я. Право на повагу до честі, гідності та ділової репутації фізичної або юридичної особи. Особливості захисту цих прав.

Тема 10. Строки та терміни. Позовна давність

Поняття і значення строків в цивільному праві. Строки та їх співвідношення з юридичними фактами у цивільному праві. Різниця

між строком і терміном. Обчислення строків у цивільному праві. Види цивільно-правових строків. Строки здійснення суб'єктивних прав і виконання обов'язків. Строки захисту цивільних прав (гарантійні, оперативного захисту, претензійні, позовної давності, процесуальні).

Позовна давність. Види строків позовної давності (загальні і спеціальні). Вимоги, на які позовна давність не поширюється. Початок перебігу позовної давності. Застосування позовної давності. Зупинення, переривання й поновлення строків позовної давності. Наслідки спливу строків позовної давності.

Тема 11. Представництво та довіреність

Поняття та правове значення представництва як різновиду організаційних відносин. Внутрішні та зовнішні відносини представництва. Повноваження представника. Види представництва. Представництво за законом. Представництво на підставі акта органу юридичної особи. Представництво за договором доручення. Комерційне представництво.

Поняття, зміст та види довіреності. Разова, спеціальна, генеральна довіреності. Форма та строки довіреності. Довіреність юридичної особи. Передоручення. Припинення дії довіреності.

Тема 12. Цивільно-правова відповідальність

Поняття цивільно-правової відповідальності як засобу захисту цивільних прав. Особливості відповідальності в цивільному праві, її основні принципи й функції. Види цивільно-правової відповідальності.

Умови цивільно-правової відповідальності. Поняття й склад цивільного правопорушення. Протиправна поведінка як умова цивільно-правової відповідальності. Поняття й зміст шкоди (збитків) у цивільному праві. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою і результатом, що наступив. Вина правопорушника як умова цивільно-правової відповідальності. Поняття й форми вини в цивільному праві, їх значення. Випадки відповідальності незалежно від вини і за дії третіх осіб (за чужу вину) у цивільному праві. Особливості цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання грошових зобов'язань.

Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності. Поняття й значення випадку і непереборної сили (форс-мажор).

Тема 13. Загальні положення про право власності.

Право спільної власності

Поняття власності і права власності. Власність як економічна, правова, соціальна категорія. Право власності в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Зміст права власності. Абсолютний характер права власності. Здійснення права власності. Непорушність права власності.

Суб'єкти права власності в Україні. Власність українського народу. Право власності фізичних осіб. Право власності юридичних осіб. Право власності держави, Автономної Республіки Крим і адміністративно-територіальних утворень. Підстави виникнення права власності. Первісні та похідні, загальні та спеціальні підстави. Момент виникнення права власності в набувача майна за договором. Реєстрація речових прав: порядок та правове значення. Ризик випадкової загибелі або псування майна. Припинення права власності.

Поняття права спільної власності. Види права спільної власності. Суб'єкти права спільної власності. Право спільної часткової власності. Суб'єкти й об'єкти спільної часткової власності й підстави її виникнення. Здійснення права спільної часткової власності. Плоди, продукція та доходи від використання майна, що є у спільній частковій власності. Утримання майна, що є у спільній частковій власності. Право співвласника розпорядитися часткою у праві спільної часткової власності. Переважне право купівлі частки у праві спільної часткової власності. Виділ частки учасника спільної часткової власності. Припинення права на частку у спільному майні за вимогою інших співвласників. Звернення стягнення на частку у майні, що є у спільній частковій власності.

Право спільної сумісної власності. Підстави виникнення, суб'єкти й об'єкти права спільної сумісної власності. Особливості здійснення й припинення права спільної сумісної власності. Право спільної сумісної власності подружжя.

Тема 14. Захист права власності. Володіння і інші речові права

Поняття захисту права власності. Цивільно-правові засоби захисту права власності, їх класифікація.

Речево-правові засоби захисту права власності. Витребування власником майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов). Вимоги по усуненню порушень, не пов'язаних

із позбавленням володіння (негаторний позов). Вимога про звільнення майна від арешту (виключення з опису).

Співвідношення права власності й інші речових прав. Види інших речових прав, їх класифікація. Поняття і зміст володіння чужою річчю. Види володіння. Суб'єкти володіння. Виникнення і припинення володіння. Захист володіння. Право обмеженого користування чужими речами (сервітути). Види сервітутів. Виникнення і припинення сервітутів. Право користування чужою землею для сільськогосподарських потреб (емфітевзис). Встановлення і припинення емфітевзису. Право користування чужою, землею для забудови (суперфіцій). Припинення і захист суперфіцію.

Тема 15. Право інтелектуальної власності

Творча діяльність і роль цивільного права в її регулюванні. Поняття права інтелектуальної власності. Співвідношення права інтелектуальної власності та права власності. Інститути цивільного права, які регулюють і захищають відносини в галузі творчої діяльності. Система українського законодавства про охорону інтелектуальної власності.

Об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності. Авторське право та суміжні права. Право промислової власності. Правова охорона засобів індивідуалізації цивільного обороту та нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності.

Підстави виникнення прав інтелектуальної власності. Види особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності. Строк чинності прав інтелектуальної власності. Використання об'єкта права інтелектуальної власності. Передання майнових прав інтелектуальної власності. Здійснення прав інтелектуальної власності на об'єкт, який належить кільком особам. Права інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку з виконанням трудового договору та за замовленням. Наслідки порушення права інтелектуальної власності. Захист інтелектуальної власності в Україні на сучасному етапі.

Тема 16. Спадкове право

Поняття та значення спадкового права. Принципи спадкового права. Поняття спадкування та його значення. Історичний розвиток спадкового права та законодавства про спадкування.

Спадкове правонаступництво: поняття та види. Поняття та склад спадщини. Спадкоємці та спадкодавці. Підстави спадкування

(за законом, за заповітом). Особливості спадкування прав інтелектуальної власності. Особливості спадкування цінних паперів та грошових вкладів. Особливості спадкування часток у господарських товариствах, приватних підприємств, майна підприємця. Особливості спадкування земельних ділянок, квартир та будинків, які перебувають у процесі приватизації. Особливості спадкування обов'язків померлого спадкодавця. Особливості спадкування майна, що знаходиться за кордоном або іноземцями.

Поняття та значення відкриття спадщини. Час і місце відкриття спадщини. Поняття і значення інституту прийняття спадщини у спадковому праві. Способи, порядок і строки прийняття спадщини. Поділ спадщини між спадкоємцями. Переважне право окремих спадкоємців на виділення спадкового майна в натурі. Перерозподіл спадщини. Підстави та порядок вжиття заходів до охорони спадкового майна. Компетенція посадових осіб щодо вжиття заходів до охорони спадщини. Пред'явлення претензій кредитором спадкодавця. Порядок оформлення спадкових прав. Свідectво про право на спадщину. Підстави та наслідки визнання спадкового майна відумерлим. Відмова від спадщини.

Особливості спадкування за законом. Черги спадкоємців за законом. Зміна черговості одержання права на спадкування. Спадкування усиновленими та усиновлювачами. Перша черга спадкоємців за законом. Друга черга спадкоємців за законом. Третя черга спадкоємців за законом. Четверта черга спадкоємців за законом. П'ята черга спадкоємців за законом. Спадкування за правом представлення. Розмір частки у спадщині спадкоємців за законом. Спадкова трансмісія. Порядок закликання до спадкування за законом. Розподіл спадщини між спадкоємцями.

Поняття і ознаки заповіту. Право на заповіт. Права заповідача. Заповідальний відказ. Предмет заповідального відказу. Право на обов'язкову частку у спадщині. Заповіт з умовою. Заповіт подружжя. Секретний заповіт.

Принцип свободи заповідальних розпоряджень. Обмеження свободи заповідальних розпоряджень. Підпризначення спадкоємця як різновид заповідального розпорядження. Заповідальний відказ як різновид заповідального розпорядження. Покладання та встановлення сервітути як різновиди заповідальних розпоряджень.

Спадкування частини спадщини, що не охоплена заповітом. Позбавлення спадщини.

Форма заповіту. Посвідчення заповіту. Поняття секретного заповіту. Оголошення нотаріусом секретного заповіту. Посвідчення заповіту при свідках. Право заповідача на скасування та зміну заповіту. Таємниця заповіту. Тлумачення заповіту. Недійсність заповіту.

Спадковий договір: поняття, природа, елементи і виконання.

Тема 17. Загальні положення про цивільно-правові зобов'язання. Цивільно-правовий договір: поняття, сутність, класифікація

Зобов'язальне право – це підгалузь цивільного права, норми якої регулюють переважно відносини майнового обороту (товарообміну), тобто відносини, що виникають при переході матеріальних та інших благ, (які мають економічну форму товару), від однієї особи до іншої.

Договір – є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Договір як підстава виникнення цивільного зобов'язання. Правова природа та функції договору. Порядок укладення договорів. Оферта і акцепт. Особливості укладення окремих видів договорів. Форма договору. Умови договору (істотні, випадкові, звичайні).

Елементи договору: суб'єкти договору (договірних відносин); предмет договору; зміст договору; тлумачення змісту положень договору.

Свобода договору та її межі. Зміна та припинення договору. Класифікація договорів. Типи та види договорів: договір приєднання; публічний договір; типові та примірні договори. Співвідношення договору з законом, звичаєм.

Тема 18. Зобов'язання з передачі майна у власність

Загальна характеристика договору купівлі-продажу. Джерела правового регулювання. Сфера застосування. Укладення договору купівлі-продажу.

Істотні умови договору: а) предмет договору; б) ціна; в) інші умови договору.

Сторони договору. Право продажу товарів. Форма договору купівлі-продажу. Права та обов'язки сторін за договором. Відповідальність сторін за договором купівлі-продажу. Поняття та особливості договору роздрібною купівлі-продажу. Суб'єкти

договору роздрібною купівлі-продажу. Правовий статус продавця. Порядок укладення договору та форма договору роздрібною купівлі-продажу. Права покупця за Законом України «Про захист прав споживачів»: а) на належну якість товарів; б) право на безпеку товарів; в) на інформацію про товари; г) у випадку придбання речі неналежної якості; д) на обмін речі належної якості; е) на компенсацію моральної шкоди. Порядок та особливості захисту прав покупця. Відповідальність продавця у сфері роздрібною торгівлі. Продаж товарів тривалого користування у розстрочку.

Особливості купівлі-продажу на біржі. Сторони біржової угоди. Умови, яким повинні відповідати біржові угоди. Особливості укладення біржових угод.

Поняття, сфера застосування та законодавче регулювання договору поставки. Сторони договору поставки. Порядок і форми укладення договору поставки. Переддоговірні спори. Істотні умови та зміст договору поставки. Зміна та припинення договору. Виконання як спосіб припинення договору. Відповідальність сторін за порушення умов договору поставки: а) за прострочення поставки; б) за недопоставку; в) за поставку неякісних товарів (продукції); г) за поставку некомплектної продукції, а також з порушенням вимог щодо упаковки, тари та маркування. Особливості поставки продукції для державних потреб щодо: а) суб'єктного складу; б) порядку укладення державного контракту; в) відповідальності сторін. Постачання енергетичними та іншими природними ресурсами через приєднану мережу.

Поняття та загальна характеристика договору міни. Сторони договору міни. Особливості укладення та виконання договору міни. Особливості правового регулювання товарообмінних операцій у зовнішньоекономічній діяльності.

Поняття та загальна характеристика договору дарування. Сторони у договорі дарування. Порядок укладення, форма та істотні умови договору дарування. Зміст договору дарування. Відмова від договору та розірвання договору дарування. Правові наслідки. Правове регулювання благодійної діяльності.

Договір ренти: поняття та загальна характеристика договору. Сторони у договорі ренти. Умови договору ренти. Форма і розмір ренти. Забезпечення виплати ренти. Зміст договору ренти. Відмова від договору ренти. Підстави розірвання договору. Правові наслідки розірвання договору ренти.

Поняття та загальна характеристика договору довічного утримання. Сторони договору. Порядок укладення та форма договору. Зміст договору. Зміна, розірвання та припинення договору довічного утримання. Правові наслідки зміни, розірвання та припинення договору довічного утримання.

..... **Тема 19. Зобов'язання з передачі майна у користування** .....

Загальна характеристика договору найму (оренди). Сфера застосування та законодавче регулювання. Суб'єкти та об'єкти договору найму (оренди). Порядок укладення та форма договору. Зміст договору. Зміна, розірвання та припинення договору.

Поняття та загальна характеристика договору прокату. Сторони договору прокату. Порядок укладення та форма договору прокату. Договір прокату як публічний договір та договір приєднання. Об'єкт договору прокату. Права та обов'язки сторін договору прокату.

Договір найму (оренди) будівель і споруд: поняття, порядок укладення та форма договору. Договір найму (оренди) транспортних засобів: поняття, форма договору, види договорів найму (оренди) транспортних засобів. Договір найму (оренди) земельних ділянок: поняття, порядок укладення та форма договору.

Місце договору оренди державного та комунального майна в системі договорів майнового найму. Особливості суб'єктного складу договору. Порядок та форма укладення договору. Права трудового колективу при укладенні договору. Істотні умови договору. Особливості законодавчого визначення об'єкту та строків в договорі. Порядок визначення розміру орендної плати. Права та обов'язки сторін за договором. Зміна, розірвання та припинення договору оренди державного та комунального майна. Відповідальність сторін за договором.

Проблеми правового регулювання договору лізингу. Суб'єкти договору лізингу. Предмет договору лізингу. Істотні умови договору лізингу. Права та обов'язки сторін за договором лізингу. Відповідальність за невиконання чи неналежне виконання договору лізингу.

Поняття та законодавче регулювання договору концесії. Принципи концесійної діяльності. Суб'єктний склад договору. Порядок проведення концесійного конкурсу. Об'єкти, що можуть надаватися у концесію. Порядок укладення та істотні умови договору концесії. Зміст договору. Ризики сторін за договором.

Відповідальність сторін за невиконання зобов'язань за концесійним договором. Підстави припинення концесійного договору.

Право громадян на житло та його реалізація. Види житлових фондів за законодавством України. Загально-правова характеристика договору найму (оренди) житла та сфера його застосування. Сторони договору найму (оренди) житла. Предмет договору найму (оренди) житла. Права та обов'язки сторін за договором найму (оренди) житла. Зміна умов договору найму (оренди) житла. Підстави, порядок та правові наслідки припинення договору найму (оренди) житла.

Договір найму у державному житловому фонді: сторони договору; передумови укладення договору найму житла у державному житловому фонді, порядок укладення договору та форма договору; предмет договору; зміст договору; особливості зміни та розірвання договору. Особливості користування гуртожитками та службовими житловими приміщеннями.

Поняття та загальна характеристика договору позички. Сторони договору позички. Порядок укладення та форма договору позички. Зміст договору позички. Відповідальність за невиконання чи неналежне виконання договору позички.

..... **Тема 20. Зобов'язання з виконання робіт** .....

Загальні положення про договори підряду. Сфера застосування та законодавче регулювання. Сторони в договорі підряду. Особливості підрядних договорів за участю фізичних осіб. Порядок укладення і форма договору підряду. Істотні умови договору підряду: а) предмет договору; ціна договору, кошторис та його види; строки виконання. Зміст договору підряду. Особливості виконання договору підряду. Особливості прийняття роботи, виконаної за договором підряду. Відповідальність сторін за невиконання чи неналежне виконання умов договору підряду.

Поняття та загальна характеристика договору побутового підряду. Особливості суб'єктного складу за договором побутового підряду. Порядок укладення і форма договору побутового підряду. Зміст договору побутового підряду. Виконання договору побутового підряду та гарантії прав замовника.

Договори будівельного підряду. Сфера застосування та законодавче регулювання. Сторони в договорі. Спеціальні вимоги, яким повинен відповідати підрядник. Передумови та порядок

укладення договору будівельного підряду. Форма договору будівельного підряду. Права та обов'язки сторін за договором будівельного підряду. Особливості виконання договорів будівельного підряду. Прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів. Відповідальність сторін за договором будівельного підряду. Особливості договорів будівельного підряду, укладених на виконання державного замовлення.

Поняття та загальна характеристика договору підряду на проектні та пошукові роботи. Сторони договору на підряду проектні та пошукові роботи. Порядок укладення та форма договору підряду на проектні та пошукові роботи. Вихідні дані для проведення проектних та пошукових робіт. Зміст договору підряду на проектні та пошукові роботи. Виконання умов договору та відповідальність сторін за невиконання чи неналежне виконання умов договору підряду на проектні та пошукові роботи.

Поняття та загальна характеристика договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Сторони договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Порядок укладення та форма договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Зміст договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Виконання умов договору та відповідальність сторін за невиконання чи неналежне виконання умов договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Аудит та аудиторська діяльність. Нормативно-правове регулювання. Поняття та риси договору на проведення аудиту. Сторони договору. Загальні і спеціальні вимоги щодо суб'єктного складу. Сертифікація і ліцензування аудиторської діяльності. Порядок укладення договору. Істотні умови та зміст договору. Виконання договору. Оформлення виконання. Відповідальність сторін за договором.

Тема 21. Зобов'язання з надання послуг. Загальні положення

Поняття та загальна характеристика договорів про надання послуг. Сфера застосування та законодавче регулювання договорів про надання послуг. Істотні умови договорів про надання послуг: а) предмет (види послуг); б) ціна; в) строки надання послуг.

Особливості виконання та відповідальність за порушення умов договорів про надання послуг.

Поняття, види, юридична природа договорів перевезення та їх правове регулювання. Організаційні договори по перевезеннях. Сторони в договорі. Загальні та спеціальні вимоги до перевізника (ліцензування та сертифікації перевезень). Порядок укладення та оформлення договору перевезення різними видами транспорту. Права і обов'язки сторін за договором перевезення. Виконання договору перевезення. Відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору. Особливості відповідальності перевізника. Претензії і позови з перевезень.

Загальна характеристика договору на перевезення пасажирів, багажу та пошти. Особливості перевезення транспортом загального користування. Сторони договору перевезення пасажирів, багажу та пошти. Гарантії захисту прав пасажирів як споживачів. Порядок укладення та оформлення договору перевезення пасажирів, багажу та пошти. Права та обов'язки сторін за договором. Виконання умов договору та відповідальність за невиконання чи неналежне виконання умов договору перевезення пасажирів, багажу та пошти.

Загальна характеристика договору транспортного експедирування. Сторони договору транспортного експедирування. Порядок укладення та форма договору транспортного експедирування. Права та обов'язки сторін за договором. Виконання умов договору та відповідальність за невиконання чи неналежне виконання умов договору транспортного експедирування.

Загальна характеристика договору зберігання. Підстави виникнення обов'язку по зберіганню майна. Сторони договору. Статус професійного охоронця. Порядок укладення та форма договору зберігання. Істотні умови договору: предмет договору; строк зберігання; плата за зберігання. Зміст договору зберігання. Виконання договору зберігання. Відповідальність сторін за договором зберігання. Особливості відповідальності охоронця за безоплатним договором. Відповідальність професійного охоронця.

Правовий статус товарного складу як професійного охоронця. Загальна характеристика договору складського зберігання. Характеристика складських документів. Правова природа складського свідоцтва і подвійного складського свідоцтва. Особливості виконання договору складського зберігання. Відповідальність сторін за договором складського зберігання.

Зберігання майна у ломбарді. Зберігання цінностей у банку, в індивідуальному банківському сейфі. Зберігання у камерах зберігання транспортних організацій. Особливості зберігання майна в готелях, гуртожитках, гардеробах. Зберігання речей, що є предметом спору (секвестр). Договір охорони об'єктів. Зберігання автотранспортних засобів.

Поняття та загальна характеристика договору доручення. Сторони договору доручення. Форма та зміст договору доручення. Виконання договору доручення. Підстави та правові наслідки припинення договору доручення.

Правове регулювання та сфера застосування договору комісії. Сторони договору комісії. Форма та зміст договору комісії. Вказівки комітента та правові наслідки відступу від них. Виконання договору комісії та прийняття виконання комітентом. Відмова комісіонера від виконання договору та скасування договору комітентом та правові наслідки цього. Договір субкомісії. Особливості правового регулювання та сфера застосування консигнаційних договорів. Загальна характеристика агентських договорів.

Правове регулювання та сфера застосування договорів управління майном. Суб'єкти управління майном: установник управління; управитель; вигодонабувачі. Істотні умови управління майном: предмет договору; плата за управління майном; строк договору. Форма та зміст договору управління майном. Припинення договору управління майном. Відповідальність управителя майна. Особливості управління цінними паперами.

Договір позики: загальна характеристика та сфера застосування. Сторони договору позики. Порядок укладення та форма договору позики. Зміст договору позики. Виконання договору позики. Оформлення договору позики векселями: а) основні поняття вексельного права; види векселів; б) визначення строків платежів за векселем; в) вексельне поручительство – аваль; г) платіж за векселем. Опротестування векселів. Вексельна давність. Укладення договору позики шляхом випуску і продажу облігацій: а) поняття та види облігацій; б) права власників облігацій. Позикові операції ломбардів.

Тема 22. Кредитно-розрахункові зобов'язання.

Договори з надання фінансових послуг

Кредитний договір: загальна характеристика та сфера застосування. Суб'єкти кредитного договору. Загальні та спеціальні вимоги до кредитодавця. Порядок укладення та форма кредитного договору. Істотні умови договору. Зміст кредитного договору. Способи забезпечення кредитних договорів. Виконання кредитного договору та відповідальність за невиконання чи неналежне виконання договору. Класифікація кредитних договорів.

Загальна характеристика договору банківського вкладу. Особливості суб'єктного складу договору банківського вкладу. Порядок укладення та форма договору банківського вкладу. Правова природа ощадної книжки та ощадного сертифіката. Види банківських вкладів. Виконання договору банківського вкладу та відповідальність за невиконання чи неналежне виконання договору.

Загальна характеристика договору банківського рахунку. Особливості суб'єктного складу договору банківського рахунку. Порядок укладення та форма договору банківського рахунку. Операції за рахунком, що виконуються банком. Припинення договору банківського рахунку та його правові наслідки. Банківська таємниця. Гарантії забезпечення інтересів клієнтів.

Загальна характеристика договору факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги). Особливості суб'єктного складу договору факторингу. Порядок укладення та зміст договору факторингу. Виконання договору. Виконання боржником грошової вимоги факторові. Захист прав боржника.

Загальні положення про розрахунки. Готівкові і безготівкові розрахунки. Види безготівкових розрахунків: а) розрахунки платіжними дорученнями; б) розрахунки платіжними вимогами-дорученнями; в) розрахунки чеками; г) розрахунки акредитивами; д) розрахунки векселями; е) розрахунки платіжними вимогами; є) розрахунки інкасовими дорученнями.

Загальна характеристика договору комерційної концесії. Особливості суб'єктного складу договору комерційної концесії. Порядок укладення та форма договору комерційної концесії. Істотні умови договору. Зміст договору комерційної концесії. Особливі умови договору комерційної концесії. Виконання договору комерційної концесії. Відповідальність за невиконання чи неналежне виконання договору комерційної концесії.

Тема 23. Страхові зобов'язання

Страховання. Основні поняття страхового права. Загальна характеристика договору страхування. Суб'єкти страхування: правовий статус страховика; правовий статус товариства взаємного страхування; співстрахування та перестраховання; страховальники, вигодонабувачі та застраховані особи; порядок провадження діяльності страховими посередниками. Порядок укладення та форма договору страхування. Зміст договору страхування. Припинення договору страхування. Особливості дострокового припинення договору страхування. Види і форми страхування: особливості майнового страхування; особливості особистого страхування; страхування відповідальності; страхування ризиків.

Тема 24. Зобов'язання зі спільної діяльності

Характеристика договору про спільну діяльність. Договір простого товариства. Правовий режим майна, внесеного учасниками. Ведення спільних справ учасників. Права та обов'язки учасників. Відповідальність учасників за спільними зобов'язаннями. Підстави, порядок та правові наслідки припинення договору простого товариства.

Тема 25. Недоговірні зобов'язання

Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу. Публічна обіцянка нагороди за результатами конкурсу. Правова природа конкурсу як підстави виникнення цивільних правовідносин. Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення. Рятуння здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної чи юридичної особи. Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

Співвідношення договірної та недоговірної відповідальності. Делікт як підстава притягнення до недоговірної відповідальності. Умови відповідальності: а) суб'єкти. Особливості відповідальності за шкоду, заподіяну неповнолітніми, недієздатними, обмеженими в дієздатності; б) об'єкти; в) вина як умова відповідальності. Форми вини та її значення; г) об'єктивна сторона: поняття протиправності; характер причинового зв'язку; шкода. Обставини, які звільняють від майнової відповідальності: а) необхідна оборона, самозахист;

б) особливості відшкодування шкоди, заподіяної в стані крайньої необхідності. Обставини, які виключають майнову відповідальність (казус, непереборна сила). Способи відшкодування шкоди. Особливості відшкодування моральної шкоди.

Відповідальність фізичної чи юридичної особи за шкоду, завдану їхнім працівником чи іншою особою. Особливості відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади АРК або органом місцевого самоврядування чи їх посадовими особами. Відповідальність за шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду: право на відшкодування шкоди; підстави і умови відповідальності; порядок і розміри відшкодування завданої шкоди; особливості відшкодування моральної шкоди. Особливості відшкодування майнової шкоди фізичній особі, яка потерпіла від злочину. Відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки: а) поняття джерела підвищеної небезпеки; б) суб'єкти відповідальності; в) особливості відповідальності володільця джерела підвищеної небезпеки; г) відповідальність за шкоду, заподіяну при зіткненні джерел підвищеної небезпеки. Відповідальність за шкоду, спільно заподіяну кількома особами. Регресні зобов'язання. Особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).

Суб'єкти зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Умови відповідальності за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Способи та порядок відшкодування шкоди: визначення заробітку (доходу), втраченого внаслідок каліцтва, іншого ушкодження здоров'я фізичної особи, яка працювала за трудовим договором, чи фізичної особи-підприємця; завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я малолітньої або неповнолітньої особи. Відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого: коло осіб, які мають право на відшкодування шкоди; порядок визначення розміру відшкодування; порядок відшкодування шкоди.

Підстави та порядок зменшення чи збільшення розміру відшкодування шкоди.

Контрольні завдання

Завдання 1

Громадянка Волинчук, чоловік якої зловживав спиртними напоями, звернулася до суду з вимогою обмежити його в дієздатності. Одночасно вона просила суд визнати недійсним правочин, укладений чоловіком нещодавно у стані сильного алкогольного сп'яніння, за яким чоловік продав сусідові за безцінь столовий сервіз – сімейну реліквію, а гроші пропив.

Чи є підстави для задоволення вимоги Волинчук? Яке правове значення для справи матиме підтвердження факту укладення правочину у стані сильного алкогольного сп'яніння?

Завдання 2

- 1) Знайти в ЦК України статті, що визначають: умови відповідальності в договірних відносинах; загальні умови відповідальності за майнову шкоду; загальні умови відповідальності за моральну шкоду; спеціальні умови відповідальності за заподіяння шкоди; поняття майнової шкоди; поняття моральної шкоди; обставини, що впливають на обсяг цивільно-правової відповідальності;
- 2) Виписати з ЦК України: приклади передбачених законом випадків односторонньої відмови від виконання зобов'язання; випадки встановлення підвищеної та обмеженої відповідальності;
- 3) Назвати статті ЦК України, які передбачають відповідальність у цивільному праві незалежно від вини.

Завдання 3

Порівняти поняття:

- 1) речові правовідносини, зобов'язальні відносини, абсолютні правовідносини, відносні правовідносини;
- 2) право власності, право господарського відання, право оперативного управління;
- 3) право володіння, право користування, право розпорядження;
- 4) індивідуальна власність, приватна власність.

Завдання 4

Пояснити, чи може вважатися комерційною таємницею інформація про: репертуар драматичного театру на найближчі місяці; план гастролей відомого співака на рік; фірмове найменування ПрАТ; склад засновників товариства з обмеженою відповідальністю; інгредієнти, що входять до складу популярного продукту харчування (безалкогольного напою, парфуму); кількість акцій, що належать акціонерам (приватного, публічного) АТ; технологія обробки дорогоцінних каменів, що використовується для оздоблення ювелірних виробів; прізвище автора, що публікує свої праці у популярному виданні під псевдонімом.

Завдання 5

Після смерті М. Соколова про свої претензії на спадщину заявили: його син від першого шлюбу – Сергій і дружина від другого шлюбу – Надія. Сергій заперечував проти вимог Надії, зазначаючи, що другий шлюб батька був розірваний 5 років тому за рішенням суду, яке вступило в законну силу. Надія посилалася на те, що ні вона, ні М. Соколов в органах РАЦСу розірвання шлюбу не реєстрували. Одночасно вона стверджувала, що Сергій не може бути визнаний спадкоємцем, оскільки шлюб М. Соколова з матір'ю Сергія свого часу був визнаний судом недійсним.

Чиї претензії на спадщину обґрунтовані?

Завдання 6

У автомобільній катастрофі помер Архипов. Його мати, яка проживала у іншому місті, приїжджала на похорони сина і заплатила його борг, пов'язаний із купівлею автомобіля. Потім вона повернулася до себе додому.

Через півтори року після смерті сина мати звернулася до жінки Архипова з пропозицією про розподіл спадщини. У листі до дружини сина мати повідомила, що окрім неї у розподілі спадщини повинна враховуватися 10-тирічна Олена, яку Архипов за життя визнавав своєю дочкою і щомісяця висилав гроші на її утримання.

Дружина Архипова послалася на те, що мат Архипова пропустила термін на прийняття спадщини і тому не може отримати нічого із його майна. Що ж стосується Олени, то хоча її мати і подала вчасно заяву про визнання Олени спадкоємицею померлого, вона народилася поза шлюбом, і Архипов не записаний у свідоцтві про народження Олени її батьком.

Мати Архипова звернулася за юридичною консультацією з питанням, чи можуть вона та Олена, яку вона вважає своєю внучкою, розраховувати на отримання спадщини, і які дії для цього їй слід прийняти.

Тести

(правильна відповідь - пункт А)

1. Як називається сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні майнові відносини, пов'язані з володінням, розпорядженням матеріальними благами, а також особисті немайнові відносини:

- а) цивільне право;
- б) цивільне законодавство;
- в) ділова репутація;
- г) право інтелектуальної власності.

2. **Які з нижченаведених правовідносин не є цивільно-правовими:**
- а) відносини щодо сплати податку з доходів фізичної особи;
  - б) відносини між Національним гірничим університетом та студентом з приводу користування бібліотечним фондом;
  - в) відносини між співвласниками житлового будинку з приводу його розподілу;
  - г) відносини між компанією і рекламним агентством з приводу проведення реклами продукції компанії.
3. **За допомогою чого усуваються прогалини цивільно-правового регулювання, якщо суспільні відносини, які складають предмет цивільного права, не врегульовані законодавством, але є норма, яка регулює схожі суспільні відносини:**
- а) аналогії закону;
  - б) ці правовідносини взагалі виносяться за межі правового регулювання;
  - в) аналогії права;
  - г) принципа диспозитивності.
4. **Що необхідно мати, щоб стати суб'єктом цивільних правовідносин:**
- а) цивільну правосуб'єктність;
  - б) правосвідомість;
  - в) паспорт та прописку(реєстрацію);
  - г) повноліття.
5. **Аналогія права передбачає врегулювання цивільних відносин, що не врегульовані актами цивільного законодавства:**
- а) відповідно до загальних засад цивільного законодавства;
  - б) відповідно до роз'яснень Пленуму Верховного Суду України;
  - в) шляхом застосування норми акту цивільного законодавства, що регулює подібні за змістом цивільні відносини;
  - г) шляхом субсидіарного застосування норми будь-якої галузі законодавства, що регулює подібні за змістом цивільні відносини.
6. **Строком в цивільному праві є:**
- а) момент у часі, із настанням якого пов'язана певна дія чи подія, що має юридичне значення;
  - б) певний період протягом якого особа може звернутись до суду;
  - в) певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення;
  - г) календарна дата з настанням якої пов'язана певна дія чи подія.
7. **Загальний строк позовної давності становить:**
- а) 3 роки;
  - б) 6 місяців;

- в) 5 років;
- г) 10 років.

8. **Яка з зазначених умов не є обов'язковою для настання цивільно-правової відповідальності:**
- а) наявність вини особи, яка заподіяла шкоду;
  - б) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою;
  - в) наявність відповідної норми в кримінальному кодексі;
  - г) наявність шкоди.
9. **Правове становище філій характеризується наступними положеннями:**
- а) філії не несуть самостійної майнової відповідальності і не можуть бути позивачами або відповідачами у суді, якщо не мають спеціальної довіреності;
  - б) філія виконує функції юридичної особи, і здійснює представницьку діяльність;
  - в) філії є складовими частинами юридичної особи, мають своє найменування і виступають у цивільному обороті від свого імені;
  - г) філії вважаються дочірніми організаціями юридичної особи, що його створила.
10. **Підприємство як єдиний майновий комплекс є:**
- а) нерухомістю;
  - б) рухомим майном;
  - в) комплексом майнових прав;
  - г) комплексом майнових та особистих немайнових прав.

Ключові поняття з цивільного права

1. **Зобов'язанням** є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.
2. **Сторонами у зобов'язанні** є боржник і кредитор.
3. **Альтернативне зобов'язання** – альтернативним є зобов'язання, в якому боржник зобов'язаний вчинити одну з двох або кількох дій. Боржник має право вибору предмета зобов'язання, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту.
4. **Основні види забезпечення виконання зобов'язання:** неустойка, порука, гарантія, застава, притримання, завдаток.

5. **Гарантія** – за гарантією банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку.

6. **Завдаток** – грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторі боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання.

7. **Договір** – є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

8. **Договором поставки** – за договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму.

9. **Договір контрактації сільськогосподарської продукції** – за договором контрактації сільськогосподарської продукції виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору.

10. **Договір міни** – за договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар.

11. **Договір ренти** – за договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі.

12. **Договір довічного утримання** – за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно.

13. **Договір найму** – за договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк.

14. **Договір лізингу** – за договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).

15. **Предмет договору лізингу** – може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками, віднесена відповідно до законодавства до основних фондів.

16. **Договір позички** – за договором позички одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку.

17. **Договір підряду** – за договором підряду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу.

18. **Договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт** – за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу та оплатити її.

19. **Договір про надання послуг** – за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

20. **Договір перевезення вантажу** – за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання

вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

21. **Договір транспортного експедирування** – за договором транспортного експедирування одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу.

22. **Договір зберігання** – за договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності.

23. **Договір страхування** – за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

24. **Договір доручення** – за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя.

25. **Договір комісії** – за договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента.

26. **Договір управління майном** – за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

27. **Кредитний договір** – за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

28. **Договір банківського вкладу** – за договором банківського вкладу (депозиту) згодна сторона (банк), що прийняла від другої

сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

29. **Договір факторингу** – за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника).

30. **Предмет договору факторингу** – може бути право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога), а також право вимоги, яке виникне в майбутньому (майбутня вимога).

31. **Види безготівкових розрахунків:** при здійсненні безготівкових розрахунків допускаються розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунки за інкасо, а також інші розрахунки, передбачені законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту.

32. **Види договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності:** 1) ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) ліцензійний договір; 3) договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності; 4) договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; 5) інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

33. **Договір комерційної концесії** – за договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг.

34. **Зобов'язальне право** – це підгалузь цивільного права, норми якої регулюють переважно відносини майнового обороту (товарообміну), тобто відносини, що виникають при переході матеріальних та інших благ, (які мають економічну форму товару), від однієї особи до іншої.

35. **Цесія** – (відступлення права вимоги) передання ним своїх прав іншій особі за правочином.

36. **Суброгація** – виконання зобов'язання за боржника третьою особою із набуттям зазначеною особою прав кредитора (може мати місце у двох випадках: при виконанні обов'язку боржника поручителем або заставодавцем – майновим поручителем – та при виконанні обов'язку боржника третьою особою).

37. **Штраф (як вид неустойки)** – це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

38. **Пеня(як вид неустойки)** – це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

39. **Договір роздрібної купівлі-продажу** – за договором роздрібної купівлі-продажу продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його.

40. **Договір простого товариства** – за договором простого товариства сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети.

41. **Зобов'язання з відшкодування шкоди** – це такі цивільно-правові зобов'язання, в яких потерпіла сторона (кредитор) має право вимагати від боржника (заподіювача шкоди) повного відшкодування протиправно заподіяної шкоди шляхом надання відповідного майна в натурі або відшкодування збитків.

42. **Моральна (немайнова) шкода** – це такі наслідки правопорушення, що не мають економічного змісту і вартісної форми і можуть полягати: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи

43. **Платіжне доручення** – це розпорядження володільця рахунку обслуговуючому банку, відповідно до якого банк зобов'язується за дорученням платника грошових коштів, що розміщено

на його рахунку в цьому банку, переказати певну грошову суму на рахунок визначеної платником особи (одержувача) у цьому чи в іншому банку в строк, встановлений законом або банківськими правилами, якщо інший строк не передбачено договором або звичаями ділового обороту.

44. **Акредитив** – це доручення клієнта (платника) – заявника акредитива, за яким банк відповідно до поданого доручення або від свого імені зобов'язується провести платіж на умовах, визначених акредитивом, або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж на користь одержувача грошових коштів або визначеної ним особи – бенефіціара.

45. **Інкасове доручення** – це доручення клієнта банку здійснити за рахунок клієнта дії щодо одержання від платника платежу та (або) акцепту платежу.

46. **Розрахунковий чек (чек)** – це документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку переказати певну вказану в чеку грошову суму одержувачеві (чекодержателю).

47. **Меморіальний ордер** – розрахунковий документ для оформлення операцій зі списання коштів з рахунку платника та внутрішньобанківських операцій.

48. **Платіжна вимога** – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувана або, у разі договірною списання, отримувача до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

49. **Платіжна вимога-доручення** є складним розрахунковим документом, оскільки містить вимогу одержувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів, а також: подальше доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок одержувача.

50. **Вексель** – це нічим не обумовлене письмове зобов'язання, яке оформлено у суворій відповідності до встановлених вимог, сплатити певну грошову суму держателю векселя або тому, кому він накаже. Залежно від того, хто визначений у векселі платником, векселі поділяють на прості та переказні.

Література

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>
4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
5. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
6. Рішення Європейського суду з прав людини в цивільних справах. Захист власності, приватного і сімейного життя та свободи поглядів. К. : Юрінком Інтер, 2019. 324 с.
7. Дзера О.В. Договірне право України. Загальна частина. К., 2020. 896 с.
8. Право інтелектуальної власності : підручник / О.І. Харитонова, Є.О. Харитонов, Т.С. Ківалова, В.С. Дмитришин, О.О. Кулініч, Л.Д. Романадзе та ін. ; за заг. ред. О.І. Харитонові. К., 2021. 540 с.
9. Легеза Ю.О. (у співавт.) Цивільне право (Загальна частина) : навчальний посібник К. : «Хай-тек», 2013. 432 с. (гриф МОН України).
10. Цивільне право України : підручник. Особлива частина / за заг. ред. д.ю.н., проф. Р. Б. Шишки. К. : Вид-во «Ліра», 2015. 1024 с.
11. Українське цивільне право : навчальний посібник / Ю.О. Заїки. К. : Центр учбової літератури, 2014. 358 с.
12. Цивільне право України : підручник. Загальна частина / за заг. ред. д.ю.н., проф. Р. Б. Шишки. К. : Вид-во «Ліра», 2015. 760 с.
13. Цивільне право України. Загальна частина / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. К. : Юрінком Інтер, 2017. 796 с.
14. Харченко Г.Г. Речові права : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2015. 432 с.

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО (ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА)⁴

Тема 1. Поняття, предмет, завдання та система кримінального права. Наука кримінального права

Поняття кримінального права як самостійної галузі права, галузі законодавства, навчальної дисципліни та науки – галузі правознавства (юриспруденції). Принципи кримінального права України: загальні та галузеві. Кримінальне право в системі права України. Кримінальне право і суміжні галузі права (кримінальне процесуальне право, кримінально-виконавче право, адміністративне право). Джерела кримінального права. Система кримінального права. Загальна і Особлива частини. Поняття і система Загальної частини. Наука кримінального права. Методи науки кримінального права. Система курсу кримінального права

Тема 2. Закон про кримінальну відповідальність

Поняття закону про кримінальну відповідальність, його ознаки і значення. Структура (будова) Кримінального кодексу України. Загальна і Особлива частини КК України, їх єдність і взаємозв'язок. Структура статей Особливої частини КК України; диспозиції і санкції, їх види. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність: поняття, значення та види. Аналогія в кримінальному праві. Конституційні положення щодо дії закону про кримінальну відповідальність в часі і просторі. Чинність законів про кримінальну відповідальність в часі. Зворотна сила закону про кримінальну відповідальність. Принципи чинності закону про кримінальну відповідальність в просторі. Видача осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Тема 3. Кримінальна відповідальність та її підстави

Кримінальна відповідальність як вид юридичної відповідальності. Поняття кримінальної відповідальності. Кримінально-правові відносини: їх суб'єкт та зміст. Виникнення і припинення

⁴ Автор розділу – к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного права, Світличний О.О.

кримінальної відповідальності. Кримінальна відповідальність і кримінальне покарання. Питання про юридичні підстави кримінальної відповідальності в науці та законодавстві.

Тема 4. Кримінальне правопорушення і його види

Соціальна природа кримінального правопорушення. Исторично мінливий характер поняття кримінального правопорушення. Криміналізація і декриміналізація суспільне небезпечних діянь. Визначення поняття кримінального правопорушення: 1) формальне; 2) матеріальне; 3) формально-матеріальне, їх суть. Поняття кримінальних правопорушень за чинним КК України. Ознаки кримінальних правопорушень. Питання вдосконалення поняття кримінальних правопорушень в кримінальному праві. Поняття малозначності діяння (ч. 2 ст. 11 КК України). Критерії відмежування кримінальних правопорушень від інших правопорушень. Концепція кримінального правопорушення. Теоретичне співвідношення кримінальних правопорушень і кримінальних проступків. Класифікація кримінальних правопорушень: поняття та критерії. Класифікація кримінальних правопорушень залежно від ступеня тяжкості (ст. 12 КК України).

Тема 5. Склад кримінальних правопорушень

Поняття складу кримінального правопорушення і його значення. Співвідношення понять кримінального правопорушення і складу кримінального правопорушення.

Елементи та ознаки складу кримінального правопорушення, їх зміст, органічна єдність. Об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона як елементи складу кримінального правопорушення, їх ознаки. Обов'язкові і факультативні ознаки складу кримінального правопорушення, значення такого ділення ознак складу кримінального правопорушення: 1) як конститутивних ознак; 2) як кваліфікуючих ознак; 3) як обставин, що обтяжують відповідальність при призначенні покарання. Види складів кримінального правопорушення. Склад кримінального правопорушення і кваліфікація кримінального правопорушення. Поняття кваліфікації кримінального правопорушення та її значення.

Тема 6. Об'єкт і предмет кримінального правопорушення

Поняття об'єкта кримінального правопорушення. Значення об'єкта кримінального правопорушення в структурі елементів його складу для характеристики суспільної небезпеки кримінального правопорушення та його кваліфікації. Суспільні відносини як об'єкт кримінального правопорушення. Структура суспільних відносин. Класифікація (види) об'єктів кримінального правопорушення. Поняття предмета кримінального правопорушення та його місце в структурі складу кримінального правопорушення. Поняття потерпілого від кримінального правопорушення та його кримінально-правове значення. Проблеми подальшого розвитку вчення про об'єкт кримінального правопорушення.

Тема 7. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення

Поняття об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Ознаки складу кримінального правопорушення, які характеризують об'єктивну сторону: обов'язкові та факультативні. Значення об'єктивної сторони для оцінки суспільної небезпеки, кваліфікації кримінального правопорушення, а також відокремлення одного складу кримінального правопорушення від іншого. Поняття дії та бездіяльності. Поняття нездоланної сили, фізичного і психічного примусу та їх значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність за суспільне небезпечне діяння. Суспільне небезпечні наслідки як ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення; поняття суспільно небезпечних наслідків, їх види та значення в кримінальному праві. Кримінальні правопорушення з матеріальними, формальними та усіченими складами: значення такого поділення. Причинний зв'язок в кримінальному праві та його значення. Теорії причинного зв'язку. Спосіб, знаряддя, засоби, обстановка, місце, час вчинення кримінального правопорушення як факультативні ознаки, що характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення; їх значення.

Тема 8. Суб'єкт кримінального правопорушення

Поняття суб'єкта кримінального правопорушення в кримінальному праві. Обов'язкові та факультативні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Загальний і спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення в кримінальному праві. Суб'єкт кримінального правопорушення та особа, яка вчинила кримінальне

правопорушення. Службова особа як спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. Загальний, зменшений і збільшений вік кримінальної відповідальності. Особливості визначення віку кримінальної відповідальності за відсутністю офіційних даних, що його підтверджують. Осудність як обов'язкова ознака суб'єкта кримінального правопорушення. Поняття осудності та її значення, формула неосудності та її види. Кримінальна відповідальність обмежено осудних осіб.

Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин. Проблеми визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення у кримінальному праві.

Тема 9. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення

Поняття суб'єктивної сторони кримінального правопорушення та її значення. Ознаки суб'єктивної сторони: обов'язкові і факультативні. Поняття вини та її значення. Неприпустимість об'єктивного ставлення у вині. Форми вини в кримінальному праві. Умисел та його види. Необережність та її види. Випадок (казус) як невинне заподіяння суспільне небезпечних наслідків, його відміна від кримінальної протиправної недбалості. Подвійна, складна (змішана) форма вини та її значення для кваліфікації кримінального правопорушення. Мотив, мета та емоційний стан як факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Поняття та види помилок в кримінальному праві.

Тема 10. Стадії кримінального правопорушення

Поняття і види стадій вчинення кримінального правопорушення за чинним законодавством. Готування до кримінального правопорушення: поняття, об'єктивні і суб'єктивні ознаки. Види готування. Відмежування готування до кримінального правопорушення від виявлення наміру. Відповідальність за готування до кримінального правопорушення за КК України. Замах на кримінальне правопорушення, його поняття, об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Види замаху на кримінальне правопорушення: закінчений та незакінчений; замах на непридатний об'єкт та замах непридатними засобами. Значення такого поділу. Відмежування замаху від готування до кримінального правопорушення. Відповідальність за замах на кримінальне

правопорушення за КК України. Добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні, її поняття та ознаки. Відмінність діяльного каяття від добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця.

Тема 11. Співучасть у кримінальному правопорушенні

Поняття і значення співучасті в кримінальному правопорушенні, її об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Види співучасників та їх визначення в КК України. Причетність до кримінального правопорушення. Види причетності: переховування, недонесення, потурання. Відповідальність за причетність до кримінального правопорушення. Форми співучасті. Вчинення кримінального правопорушення групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою та злочинною організацією. Підстави та межі відповідальності співучасників. Специфічні форми прояву співучасті.

Тема 12. Множинність кримінальних правопорушень

Поняття множинності кримінальних правопорушень. Соціальна та юридична характеристика множинності кримінальних правопорушень та її значення. Одиначне кримінальне правопорушення як структурний елементи множинності кримінальних правопорушень. Види одиначних кримінальних правопорушень: прості та ускладнені одиначні кримінальні правопорушення (триваючі, продовжувані та складні (складові) кримінальні правопорушення). Види множинності кримінальних правопорушень. Повторність кримінальних правопорушень. Сукупність кримінальних правопорушень. Рецидив кримінальних правопорушень. Їх значення для кваліфікації кримінального правопорушення і для призначення покарання.

Тема 13. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння

Поняття і види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, які передбачені іншими законодавчими актами (зокрема, Законом України «Про Національну поліцію») та розроблені в теорії кримінального права. Необхідна оборона та її умови правомірності. Уявна оборона та диференціація відповідальності при уявній обороні. Підстави і ознаки затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Підстави і ознаки

крайньої необхідності, її відмінність від необхідної оборони і затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Фізичний або психічний примус. Виконання наказу або розпорядження. Діяння, пов'язане з ризиком. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

..... **Тема 14. Звільнення від кримінальної відповідальності** .....

Поняття і значення звільнення від кримінальної відповідальності. Правові підстави, порядок та умови такого звільнення. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Поняття корупційних кримінальних правопорушень та їх види (примітка до ст. 45 КК України). Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки. Звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок закінчення строків давності, розміри цих строків та їх обчислення.

..... **Тема 15. Покарання та його мета. Види покарань** .....

Поняття та ознаки покарання за кримінальним правом. Відмінність від інших заходів державно-правового та громадського впливу. Кара як ознака покарання. Мета покарання. Система та види покарань. Класифікація (види) покарань. Основні та додаткові покарання. Характеристика окремих видів покарань за чинним кримінальним законодавством України. Штраф. Позбавлення військових, спеціальних звань, рангу або кваліфікаційного класу. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Громадські роботи. Виправні роботи. Службове обмеження для військовослужбовців. Конфіскація майна. Арешт. Обмеження волі. Направлення військовослужбовців, які вчинили кримінальне правопорушення, в дисциплінарний батальйон. Позбавлення волі. Довічне позбавлення волі.

..... **Тема 16. Призначення покарання** .....

Загальні начала призначення покарання за кримінальним правом України. Загальна характеристика та значення для призначення покарання обставин, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність. Призначення покарання за незакінчений кримінальне

правопорушення та за кримінальне правопорушення, вчинений у співучасті. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання, згідно ст. 69-1 КК України. Правила призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень і за сукупністю вироків. Правила складання покарань та зрахування строку попереднього ув'язнення. Обчислення строків покарання.

..... **Тема 17. Звільнення від покарання та його відбування** .....

Поняття та види звільнення від покарання та його відбування. Звільнення від відбування покарання за діяння, караність яких усунута законом (ч. 2 ст. 74 КК України). Звільнення від покарання особи, яка перестала бути суспільне небезпечною (ч. 4 ст. 74 КК України). Звільнення від відбування покарання з випробуванням. Обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. Застосування додаткових покарань у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. Звільнення від відбування покарання за хворобою. Звільнення від покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування.

..... **Тема 18. Судимість. Погашення і зняття судимості** .....

Поняття та кримінально-правове значення судимості. Погашення та зняття судимості як форми припинення стану судимості та умови його застосування. Обчислення строків погашення судимості. Зняття судимості. Відмежування зняття судимості від погашення судимості.

..... **Тема 19. Інші заходи кримінально-правового характеру** .....

Поняття та види інших заходів кримінально-правового характеру. Відмінність від обмежувальних заходів. Поняття примусових заходів медичного характеру. Підстави та мета їх застосування.

Особи, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру. Види примусових заходів медичного характеру та критерії їх призначення. Продовження, заміна або припинення примусових заходів медичного характеру. Примусове лікування осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для життя інших осіб. Поняття та сутність спеціальної конфіскації. Її відмінність від конфіскації майна. Випадки застосування спеціальної конфіскації.

Тема 20. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб

Поняття та зміст заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Юридичні особи, до яких застосовуються заходи кримінально-правового характеру. Підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру. Види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб. Загальні правила застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Тема 21. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх

Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх як прояв гуманізму кримінального законодавства України. Особливості призначення покарання неповнолітнім. Види покарань, які застосовуються до неповнолітніх. Призначення покарання. Звільнення від відбування покарання з випробуванням. Звільнення від кримінального покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Погашення та зняття судимості.

Тема 22. Основні положення Загальної частини кримінального законодавства зарубіжних країн

Поняття порівняльного кримінального права. Наукова дискусія щодо типів правових сімей. Особливості романо-германської, англо-американської, мусульманської та далекосхідної правових сімей. Реформи кримінального законодавства, які здійснюються в останні десятиліття у деяких зарубіжних державах. Основні

інститути Загальної та Особливої частин кримінального права зарубіжних країн. Значення класичної школи кримінального права, її вплив на кримінальне законодавство та на правозастосування. Виникнення антропологічної школи кримінального права та її подальша еволюція. Виникнення соціологічної школи кримінального права та її подальша еволюція. Міжнародна спілка криміналістів та її з'їзди. Формування змішаних (інтегрованих) напрямків в науці кримінального права.

Контрольні завдання

Завдання 1

Медсестра лікарні Яровенко пожаліла безнадійно хвору на тяжку хворобу Макаренко та на її прохання ввела їй в організм препарат, здатний викликати смерть, щоб Яровенко не зазнавала зайвих страждань. Від зробленої інекції Макаренко померла.

Чи є дії Яровенко кримінальним правопорушенням?

Завдання 2

Маркін, Максимов і Цись на квартирі в останнього посварилися під час спільного вживання спиртних напоїв. При цьому Цись вдарив Маркіна порожньою пляшкою по руці, а Максимова – по голові. У відповідь Маркін і Максимов почали бити Цися руками, ногами, пляшками, стільцем, заподіявши тому численні ушкодження внутрішніх органів, переломи трьох ребер, закритий перелом хрящів гортані та інші ушкодження, які судово-медичною експертизою були визнані важкими тілесними ушкодженнями. Після цього Маркін і Максимов допили спиртне і пішли додому. Від одержаних ушкоджень Цись наступного дня помер, не прийшовши до тями.

Визначте чи є підстава притягнення до кримінальної відповідальності в діях Маркіна і Максимова.

Завдання 3

Сазонов запросив до своєї квартири Серову, де став її обнімати та цілувати, пропонувати вступити з ним в статеві стосунки. Вона через сором'язливість попрохала Сазонова не робити цього, але він поклав її на ліжко і здійснив з нею статевий акт. При цьому Сазонов не погрожував Серовой та не бив її. Наступного разу Сазонов знов запросив Серову до своєї квартири, де також запропонував вступити з ним в статеві стосунки, але Серова йому категорично відмовила. Тоді Сазонов сказав, що одружиться з нею і Серова погодилася вступити

з ним в статевий зв'язок. Після статевого акту Сазонов повідомив Серової, що одружуватися з 21 нею не буде і обдурив її з метою вступити з нею в статеві стосунки. Серова образилася на Сазонава та написала заяву до правоохоронних органів про її зґвалтування Сазоновим.

Вирішіть питання про відповідальність Сазонова.

Завдання 4

Брати Котовські у стані сп'яніння опівночі прийшли до будинку, де проживав їхній знайомий Чуб, щоб дізнатися, чи немає в квартирі Чуба Столярчука і Малярчука, з якими вони весь день пиячили. Коли Чуб відкрив двері і сказав, що нікого у нього немає, Котовські вдерлися до квартири, збили Чуба з ніг, зв'язали і почали бити ногами і пляшкою, наносячи удари в голову і груди. Всього було нанесено 45–50 ударів. Чуб на місці події помер. Ознайомтеся зі ст. 115 КК України.

Визначте, які елементи (ознаки) суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення в даному випадку впливають на його кваліфікацію.

Завдання 5

З метою заволодіння квартирою та майном свого чоловіка, який мав намір з нею розлучитися, Курочкіна вирішила його отруїти. З цієї метою вона придбала у знайомої отруту, призначену для знищення пацюків, та підмішала її в їжу, якою пригощала свого чоловіка. Приймавши отруту разом з їжею, Курочкін на протязі двох днів дуже погано себе почував, його постійно нудило. Ніяких інших наслідків не настало. Судово-медичною експертизою встановлено, що порошок був непридатним для отруєння людини.

Як кваліфікувати дії Курочкіної?

Завдання 6

Маючи потребу в грошах Жуков запропонував Бойко вчинити крадіжку з квартири Степанової. Дочекавшись моменту, коли Степанова пішла на роботу, Жуков та Бойко відкрили двері та проникли в квартиру. Перебуваючи в квартирі вони стали складати майно в сумки. В цей час в квартиру увійшла Степанова, та побачивши Жукова і Бойка, стала кричати та звати на допомогу. Жуков та Бойко підбігли до Степанової, збили з ніг та стали бити її 32 ногами, чим спричинили тяжкі тілесні ушкодження. Після того, як Степанова знепритомніла, Бойко затягнув її до кімнати та зґвалтував її. Заволодівши майном потерпілої, Жуков і Бойко покинули місце події.

Вирішіть питання про відповідальність Жукова та Бойка та кваліфікуйте їх дії. Визначте форму співучасті та види співучасників. Чи можна в даному випадку говорити про ексцес виконавця?

Тести

(правильна відповідь - пункт А)

- 1. Які стадії кримінального правопорушення вам відомі?**
  - а) готування до кримінального правопорушення;
  - б) організатор, підбурювач, пособник, виконавець кримінального правопорушення;
  - в) замах на готування до вчинення закінченого кримінального правопорушення;
  - г) заздалегідь не обіцяне переховування кримінального правопорушення.
- 2. Замах на кримінальне правопорушення може бути вчинено:**
  - а) з прямим умислом;
  - б) з прямим умислом або через кримінальну протиправну самовпевненість;
  - в) з прямим або непрямим умислом;
  - г) з будь-якою формою вини.
- 3. Підставою кримінальної відповідальності співучасника кримінального правопорушення є:**
  - а) вчинення діяння, що містить всі ознаки складу кримінального правопорушення;
  - б) винне заподіяння шкоди;
  - в) винесення ухвали про притягнення особи до кримінальної відповідальності;
  - г) вирок суду про визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення і призначення їй покарання.
- 4. Критерій розмежування злочинів різного ступеня тяжкості визначається:**
  - а) розміром штрафу чи строком покарання у вигляді позбавлення волі;
  - б) видом покарання, що призначається за злочин;
  - в) Постановою Пленуму Верховного Суду України;
  - г) слідством.
- 5. Неосудністю визнається:**
  - а) стан, при якому особа не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки;
  - б) психічний розлад у момент вчинення кримінального правопорушення за відсутності медичного та юридичного критерію;
  - в) стан, при якому особа під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна

повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними;

- г) нездатність особи, що знаходиться у стані сильного алкогольного сп'яніння розуміти характер своїх дій і ті наслідки, до яких вони можуть привести.

6. Що таке кримінальне правопорушення з подвійною формою вини?

- а) діяння вчинюється умисно, а наслідки настають з необережності;
- б) щодо таких кримінальних правопорушень вимагається окремо визначити вину по відношенню до закінченого діяння і окремо щодо суспільно-небезпечних наслідків, які настали;
- в) різновид кримінального правопорушення, вчиненого з недбалості;
- г) кримінальне правопорушення вчинюється з невизначеним наміром.

7. Звільнення від кримінальної відповідальності можливе у зв'язку:

- а) у зв'язку з дійовим каяттям винної особи;
- б) з заподіянням шкоди у стані крайньої необхідності;
- в) з недосягненням особою віку, з якого можливе її залучення до кримінальної відповідальності;
- г) з заподіянням шкоди у стані необхідної сторони.

8. Мета покарання:

- а) покарання має на меті не лише кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими так і іншими особами;
- б) покарання призначається з метою розплати (кари) за скоєне кримінальне правопорушення і обов'язково має включати до себе дотримання режиму відбуття покарання;
- в) покарання призначається з метою охорони державних інтересів від суспільно-небезпечних елементів шляхом утримування їх в установах пенітенціарної системи;
- г) покарання має на меті: виправлення засуджених, їх перевиховання, а також спеціальну превенцію.

9. Яке з покарань може бути застосоване як основне, так і як додаткове?

- а) штраф;
- б) конфіскація;
- в) довічне позбавлення волі;
- г) громадські роботи.

10. Обставини, які обтяжують покарання означають:

- а) що суд, призначаючи покарання має право наблизити розмір покарання до верхньої межі санкції, яка передбачає відповідальність за вчинення кримінального правопорушення;
- б) що суд має право призначити покарання, яке повинно бути рівним максимуму санкції, яка передбачає відповідальність за вчинення кримінального правопорушення;
- в) що суд повинен підсилити (підвищити) покарання на 1/3, або 2/3, або 3/4 відносно верхньої межі санкції, яка передбачає відповідальність за вчинення кримінального правопорушення;
- г) що суд зобов'язаний призначити абсолютне покарання, яке повинно бути рівним максимуму санкції, яка передбачає відповідальність за вчинення кримінального правопорушення.

Ключові поняття з кримінального права

1. **Кримінальним правопорушенням** є передбачене цим Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

2. **Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.**

3. **Кримінальним проступком** є передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі

4. **Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.**

5. **Нетяжким злочином** є передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

6. **Тяжким злочином** є передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

7. **Особливо тяжким злочином** є передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого

передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

8. **Закінченим кримінальним правопорушенням** визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу України.

9. **Незакінченим кримінальним правопорушенням** є готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення.

10. **Готуванням до кримінального правопорушення** є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення.

11. **Замахом на кримінальне правопорушення** є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

12. **Замах на вчинення кримінального правопорушення є закінченим**, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця, але кримінальне правопорушення не було закінчено з причин, які не залежали від її волі.

13. **Замах на вчинення кримінального правопорушення є незакінченим**, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця.

14. **Добровільною відмовою** є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця.

15. **Суб'єктом кримінального правопорушення** є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

16. **Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення** є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

17. **Службовими особами** є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

18. **Службовими особами також визнаються** посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

19. **Осудною визнається особа**, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

20. **Стан неосудності особи** є, коли вона не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

21. **Обмежено осудною є особа**, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

22. **Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.**

23. **Умисел поділяється на прямий і непрямий.**

24. **Прямим є умисел**, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

25. **Непрямим є умисел**, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

26. **Необережність поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість та кримінальну протиправну недбалість.**

27. **Необережність є кримінальною протиправною самовпевненістю**, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення.

28. **Необережність є кримінальною протиправною недбалістю**, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити.

29. **Співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.**

30. **Співучасниками кримінального правопорушення є виконавець, організатор, підбурювач та пособник.**

31. **Виконавцем (співвиконавцем) є особа**, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цим Кодексом.

32. **Організатором є особа**, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію

або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації.

33. **Підбурювачем є особа**, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення.

34. **Пособником є особа**, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення.

35. **Повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу.**

36. **Сукупністю кримінальних правопорушень визнається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жодне з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються кримінальні правопорушення, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.**

37. **Рецидивом кримінальних правопорушень визнається вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення.**

38. **Необхідною обороною визнаються дії**, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

39. **Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту.**

40. Уявною обороною визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

41. **Перевищенням меж крайньої необхідності** є умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода.

42. **Покарання** є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

43. **Основними покараннями** є громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі.

44. **Додатковими покараннями** є позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна.

45. **Штраф** – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині цього Кодексу, з урахуванням положень частини другої цієї статті.

46. **Громадські роботи** полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

47. **Конфіскація майна** полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

48. Арешт полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців.

49. **Довічне позбавлення волі** встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

50. **Позбавлення волі на певний строк** полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу.

Література

1. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / за заг. ред. В.В. Топчія ; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
2. Дудоров О. О. Кримінальне право : навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк. К. : Ваіге, 2014. 944 с.
- Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
3. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
4. Кваліфікація злочинів: навч. посібник / Г. М. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко та ін. ; за ред. М. І. Панов. Харків : Право, 2016. 356 с.
5. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / М. Й. Коржанський. Вид. 3-тє доповн. та переробл. К. : Атіка, 2012. 592 с.
6. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
7. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ : Елтон-2, 2012. 704 с.
8. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.
9. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Вид. 2-ге переробл., доповн. К. : Атіка, 2008. 712 с.
10. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.
11. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (ст. 445). *Відомості Верховної ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 88.
13. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

РОЗДІЛ 5. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО (ОСОБЛИВА ЧАСТИНА)⁵

Тема 1. Поняття Особливої частини кримінального права, її система та значення. Наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень

Специфіка Особливої частини кримінального права та її єдність і зв'язок із Загальною частиною. Система Особливої частини кримінального права.

Значення вивчення судової практики і її узагальнень з окремих категорій кримінальних справ для правильного розуміння і застосування кримінально-правових норм Особливої частини.

Поняття і види кваліфікації кримінальних правопорушень. Кримінальне правопорушення та склад кримінального правопорушення як фактична і правова підстави кваліфікації кримінальних правопорушень. Вчинення кримінального правопорушення – фактична підстава притягнення до кримінальної відповідальності й кваліфікації скоєного. Склад кримінального правопорушення – правова модель і основа кваліфікації кримінальних правопорушень. Поняття і ознаки складу кримінального правопорушення. Обов'язкові й факультативні ознаки складу кримінального правопорушення. Класифікація складів кримінальних правопорушень.

Тема 2. Злочини проти основ національної безпеки України

Декларація про державний суверенітет України. Акт проголошення незалежності України. Поняття, кримінально-правова характеристика та види злочинів проти основ національної безпеки України.

Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. Кваліфікуючі ознаки. Державна зрада. Форми державної зради. Поняття та правові підстави державної та військової таємниці. Перехід на бік ворога у воєнний час або в бойовій обстановці. Момент закінчення злочину.

⁵ Автор розділу – к.ю.н., доцент, завідувач кафедри публічного права Школа С.М.

14. Питання кримінального права у рішеннях Конституційного Суду України : навч. посіб., видання друге, доповн. / упорядн.: Л. П. Брич, О. І. Денькович, Л. В. Курило, В. Є. Ясеницький. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 264 с.
15. Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів... : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
16. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р. № 2. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
17. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
18. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : Постанова Пленуму ВСУ від 23 грудня 2005 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
19. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
20. Про судову практику в справах про злочини сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
21. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
22. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
23. Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
24. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30 травня 2008 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
25. Про судову практику у справах про необхідну оборону : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

Зміст мети як ознаки суб'єктивної сторони злочину. Суб'єкт державної зради. Посягання на державного чи громадського діяча. Поняття посягання. Потерпілий від цього злочину. Момент закінчення злочину. Диверсія. Поняття диверсії. Види диверсійних дій. Особливості конструкції складу диверсії. Зміст мети як ознаки суб'єктивної сторони диверсії. Шпигунство. Поняття шпигунства. Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Тема 3. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи

Поняття і види кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Кримінальні правопорушення проти життя, їх загальна характеристика і види. Поняття вбивства і його види. Умисне вбивство без обтяжуючих обставин (просте умисне вбивство). Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак цього злочину. Початковий та кінцевий момент життя людини. Значення мотиву вбивства для правильної кваліфікації. Поняття евтаназії та межі відповідальності особи, яка вчинила умисне вбивство на прохання потерпілого. Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах. Умисне вбивство при пом'якшуючих обставинах і його види. Вбивство через необережність. Доведення до самогубства. Погроза вчинити вбивство.

Кримінальні правопорушення проти здоров'я, їх характеристика і види. Поняття і види тілесних ушкоджень. Правова основа визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Умисне тяжке тілесне ушкодження. Поняття середньої тяжкості тілесного ушкодження і його види. Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження. Умисне легке тілесне ушкодження. Побой і мордування. Їх відмінність від легких тілесних ушкоджень. Каткування.

Кримінальні правопорушення, що ставлять у небезпеку життя та здоров'я особи, їх загальна характеристика та види. Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби. Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби. Зараження венеричною хворобою. Незаконне проведення абортів. Залишення в небезпеці. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Тема 4. Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи

Кримінальні правопорушення проти волі, гідності особи, їх загальна характеристика. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Предмет кримінального правопорушення та потерпілий від кримінального правопорушення. Спосіб вчинення кримінального правопорушення та його вплив на кваліфікацію. Захоплення заручників. Насильницьке зникнення. Підміна дитини. Предмет та потерпілий від кримінального правопорушення. Торгівля людьми. Експлуатація дітей. Потерпілий від кримінального правопорушення, його вікові межі. Незаконне поміщення у психіатричний заклад.

Тема 5. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи

Зґвалтування. Потерпілий від кримінального правопорушення. Співвідношення потерпілої особи та суб'єкту злочину. Вікові категорії потерпілих осіб та їх вплив на кваліфікацію. Сексуальне насильство. Примушування до вступу в статевий зв'язок. Поняття примушування. Момент, закінчення цього злочину. Співвідношення цього злочину із зґвалтуванням та сексуальним насильством. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Поняття статевої зрілості. Розбещення неповнолітніх. Потерпілий від цього кримінального правопорушення. Домагання дитини для сексуальних цілей.

Тема 6. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина

Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача. Фальсифікація виборчих документів, документів референдуму чи фальсифікація підсумків голосування, надання неправдивих відомостей до органів Державного реєстру виборців чи фальсифікація відомостей Державного реєстру виборців. Голосування виборцем на виборчій дільниці більше ніж один раз. Незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму.

Порушення таємниці голосування. Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму. Порушення законодавства про референдум. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань. Порушення недоторканості житла. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей. Зловживання опікунськими правами. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Грубе порушення законодавства про працю. Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. Порушення авторського права і суміжних прав. Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків. Порушення права на отримання освіти. Порушення права на безоплатну медичну допомогу.

Тема 7. Кримінальні правопорушення проти власності

Поняття, загальна характеристика й види кримінальних правопорушень проти власності. Поняття розкрадання та його ознаки. Корисливі кримінальні правопорушення проти власності з ознаками викрадення. Крадіжка. Види крадіжки. Грабїж. Поняття, об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Види грабежу. Розбій. Особливості складу злочину за конструкцією об'єктивної сторони. Вимагання. Шахрайство. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання. Корисливі кримінальні правопорушення проти власності без ознак викрадення. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Відмінність від шахрайства. Привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом. Некорисливі кримінальні правопорушення проти власності. Умисне знищення або пошкодження майна. Порушення обов'язків щодо охорони майна. Погроза знищення майна. Самовільне заняття земельної ділянки та самовільне будівництво.

Тема 8. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності

Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Кримінальні правопорушення у сфері кредитно-фінансової, банківської та бюджетної

систем України. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї. Кваліфікуючі ознаки. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення. Кваліфікуючі ознаки. Контрабанда. Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. Видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Доведення банку до неплатоспроможності. Незаконне використання інсайдерської інформації.

Тема 9. Кримінальні правопорушення проти довкілля

Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти довкілля. Кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки. Порушення правил екологічної безпеки. Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Проектування або експлуатація споруд без систем захисту довкілля. Кримінальні правопорушення у сфері землеводіння, охорони надр і атмосферного повітря. Забруднення або псування земель. Безгосподарське використання земель. Порушення правил охорони надр. Забруднення атмосферного повітря. Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку використання рослинницького світу. Знищення або пошкодження лісових масивів. Незаконна порубка лісу. Відмінність незаконної порубки від знищення або пошкодження лісових масивів. Порушення законодавства про захист рослин. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку використання тваринного

світу. Незаконне полювання. Особливості законодавчої конструкції. Незаконне заняття рибним, тваринним або іншим водній добувним промислом. Особливості законодавчої конструкції. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. Порушення ветеринарних правил. Поняття епізоотії. Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду.

Тема 10. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки

Кримінальні правопорушення, що сприяють створенню і діяльності організованих груп, злочинних організацій і озброєних банд. Створення злочинної організації. Поняття злочинної організації, її ознаки. Спеціальні умови звільнення від кримінальної відповідальності. Сприяння учасникам злочинної організації та укриття їх злочинної діяльності. Встановлення або поширення злочинного впливу. Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці). Бандитизм. Поняття банди та її ознаки. Кримінальні правопорушення, пов'язані з тероризування населення, утворенням непередбачених законом воєнізованих або озброєних формувань. Терористичний акт. Поняття терористичного акту, його ознаки. Умови звільнення від кримінальної відповідальності. Втягнення у вчинення терористичного акту. Публічні заклики до вчинення терористичного акту. Створення терористичної групи чи терористичної організації. Поняття терористичної групи і терористичної організації. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за діяння передбачені цією статтею. Сприяння вчиненню терористичного акту.

Злочини, пов'язані з порушенням правил придбання, зберігання вогнепальної зброї, а також радіоактивних матеріалів. Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікації, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв. Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів.

Злочини, пов'язані з неправомірним поводженням з такими джерелами небезпеки, як радіоактивні матеріали, легкозаймисті, їдкі речовини, шкідливі відходи виробництва, вторинна сировина. Погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали. Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами. Незаконне ввезення на територію України відходів й вторинної сировини. Злочини, пов'язані з порушенням встановлених вимог, що спричинили виникнення пожежі. Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.

Тема 11. Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва

Злочини, що порушують встановлені умови охорони праці. Порушення вимог законодавства про охорону праці. Особливості законодавчої структури й конструкції складу цього злочину. Загальна характеристика правил охорони праці. Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Злочини, що становлять підвищену небезпеку виробництва. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки. Поняття ядерної, радіаційної безпеки. Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель й споруд. Проблеми вдосконалення законодавства про відповідальність за злочини проти безпеки виробництва.

Тема 12. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту

Злочини проти встановленого порядку керування або експлуатації транспортних засобів. Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту. Поняття залізничного, водного і повітряного транспорту. Викрадення або захоплення залізничного рухомого складу повітряного, морського чи річкового судна. Порушення правил повітряних польотів. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Поняття транспортного засобу. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані

сп'яніння. Незаконне заволодіння транспортним засобом. Умови звільнення від кримінальної відповідальності.

Злочини проти встановленого порядку забезпечення функціонування транспорту. Пошкодження шляхів сполучання й транспортних засобів. Відмінність від диверсії. Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства. Примушення працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків. Порушення правил використання повітряного простору. Самовільне, без нагальної потреби, зупинення поїзда. Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів. Злочини проти встановленого порядку поведінки на водних шляхах. Ненадання допомоги судну та особам, які зазнали лиха. Неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден. Особливості законодавчої структури і конструкції складу даного злочину.

Тема 13. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності

Злочини проти громадського порядку. Групове порушення громадського порядку. Масові заворушення. Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку. Хуліганство. Поняття та види. Момент закінчення злочину. Знаряддя хуліганства та їх вплив на кваліфікацію. Злочини проти моральності. Наруга над могилою. Відмінність від злочинів проти власності. Знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці. Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження. Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи. Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду. Жорстоке поводження з тваринами. Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства й жорстокості. Ввезення, виготовлення, збування й розповсюдження порнографічних предметів. Створення або утримання місць розпусти і звідництва. Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією. Поняття сутенерства та уразливого стану потерпілої особи. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

Тема 14. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення

Загальна характеристика та види злочинів проти здоров'я населення. Суспільна небезпека та предмет даної групи злочинів. Потерпілі від злочинів проти здоров'я населення. Злочини сфери обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Поняття контрабанди. Об'єкт злочину. Предмет злочину. Ознаки об'єктивної сторони. Кваліфікуючі ознаки. Визначення розміру наркотичних засобів. Відмежування кримінально-каранної контрабанди від адміністративно-правового проступку контрабанди. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Поняття незаконного введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Публічне вживання наркотичних засобів. Поняття організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин. Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Злочини, що посягають на встановлений порядок, спрямований на попередження захворювань населення. Злочини, що посягають на встановлений порядок, спрямований на попередження, виникнення та поширення епідемії.

Тема 15. Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації

Злочини проти встановленого порядку зберігання таємниці чи конфіденційної інформації. Розголошення державної таємниці. Відмінність від державної зради або шпигунства. Втрата документів, що містять державну таємницю. Передавання або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави. Відмежування від державної зради або шпигунства.

Злочини проти встановленого порядку перетинання державного кордону, міжнародних польотів. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України. Поняття «державний кордон». Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. Незаконне перетинання державного кордону України. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю. Порушення правил міжнародних польотів. Відмежування від незаконного перетинання державного кордону. Злочини проти встановленого порядку формування Збройних сил України. Ухилення від призову на строкову військову службу. Поважні причини неявки на призовний пункт. Ухилення від призову за мобілізацією. Поняття мобілізації. Ухилення від військового обліку або спеціальних зборів.

Тема 16. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів

Наруга над державними символами. Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Захоплення державних або громадських будівель чи споруд. пір представників влади, працівників правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця. Втручання у діяльність державного діяча. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу. Погроза або насильство щодо журналіста. Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця. Умисне знищення або пошкодження майна журналіста. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця. Посягання на життя журналіста. Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника. Захоплення журналіста як заручника.

Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок. Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради. Перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи. Підкуп працівника підприємства, установи чи організації. Самоправство. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів. Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації.

Тема 17. Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж електрозв'язку

Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут. Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації. Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї. Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється. Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку.

Тема 18. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

Зловживання владою або службовим становищем. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги. Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей. Службове підроблення. Декларування недостовірної інформації. Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Службова недбалість. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Незаконне збагачення. Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Підкуп особи, яка надає публічні послуги. Зловживання впливом. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. Провокація підкупу.

Тема 19. Кримінальні правопорушення проти правосуддя

Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Примушування давати показання. Порушення права на захист. Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Втручання в діяльність судових органів. Незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя. Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного. Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного. Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя. Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист. Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист. Невиконання судового рішення. Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків. Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови

від давання показань чи висновку. Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування. Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації. Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості. Злісне ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт. Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників. Злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти. Приховування злочину.

Тема 20. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)

Поняття військового кримінального правопорушення. Непокоря. Невиконання наказу. Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків. Погроза або насильство щодо начальника. Порушення статутних правил взамовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. Самовільне залишення військової частини або місця служби. Дезертирство. Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем. Умисне знищення або пошкодження військового майна. Необережне знищення або пошкодження військового майна. Втрата військового майна. Порушення правил поведінки зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Мародерство. Насильство над населенням у районі воєнних дій. Погане поведіння з військовополоненими. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею.

Тема 21. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Пропаганда війни. Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни. Геноцид. Екоцид. Найманство. Піратство. Застосування зброї масового знищення. Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення. Посягання на життя представника іноземної держави. Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист.

Контрольні завдання

Завдання 1

Г., який раніше відбував покарання за замах на вбивство, після звільнення з місць позбавлення волі став проживати у П. Вони обоє зловживали спиртними напоями та часто сварилися. При цьому Г. неодноразово погрожував П. вбивством. Під час чергової сварки Г. збив П. на підлогу та наніс їй ногою, взутою у черевик, п'ять ударів у груди у ділянку серця, спричинивши травму грудної клітини з розривом лівого шлуночка серця. Від одержаного ушкодження П. померла на місці. *Кваліфікуйте дії Г. Відповідь поясніть.*

Завдання 2

З. народила в пологовому будинку дівчинку. За винагороду вона домовилася з акушеркою про те, що остання обміняє її доньку на хлопчика. Після чергових пологів акушерка підмінила дітей. З. пояснила, що її чоловік погрожував у разі народження не хлопчика, а дівчинки, вигнати її з дому разом з дитиною. **Варіант:** Факт підміни дітей наступного дня було викрито матір'ю хлопчика, оскільки до пологів, за даними УЗД, було встановлено стать майбутньої дитини. *Кваліфікуйте дії З та акушерки. Відповідь поясніть.*

Завдання 3

Ш. було запрошено відсвяткувати певну подію на корпоративній вечірці у будинку одного зі співробітників фірми, де він працював. Під час свята Ш. заманив присутню на вечірці Ж. до безлюдної кімнати та, застосовуючи фізичне насильство, вступив з нею у статеві зносини. Через кілька годин, перебуваючи у стані сильного алкогольного сп'яніння, він, погрожуючи вбивством, вступив у статеві зносини з неповнолітньою В. *Кваліфікуйте дії Ш. Відповідь поясніть.*

Завдання 4

Д., перебуваючи на дні народження у свого друга, мав намір з кимось вступити у конфлікт. Незабаром він розпочав сутичку з У., якого вдарив два рази скляною пляшкою, в результаті чого той впав на підлогу. Після цього Д. взяв куртку потерпілого У., що лежала на дивані, та забрав з неї гроші на суму 8 тис. гривень. *Кваліфікуйте дії Д. Відповідь поясніть.*

Завдання 5

М. зберігав у сейфі мисливську рушницю в розібраному стані. Сейф він постійно тримав закритим, а ключі зберігав на роботі. Його син Р. (13 років) зламав замок у сейфі, взяв рушницю, зарядив її та випадково вбив свого товариша К. *Кваліфікуйте дії М. і Р. Відповідь поясніть.*

Тести

Завдання мають по декілька варіантів відповідей. У кожному завданні – лише одна правильна відповідь. Оберіть правильну, на Вашу думку, відповідь.

- В якій із наведених форм може вчинитись злочин державна зрада (ст. 111 Кримінального кодексу України):**
  - перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту на всю територію України;
  - вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей;
  - заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу;
  - фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.
- Умисне тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого настала смерть потерпілого, щодо якої має місце необережна вина, повинно тягти за собою відповідальність за:**
  - лише за ч. 2. ст. 121 КК України;
  - лише за статтею 119 КК України;
  - лише за статтею 121 КК України;
  - за ст. 15, ч. 1 ст. 121 та ч. 1 ст. 115 КК України.
- Яке з наведених положень правильно характеризує регламентацію кримінальної відповідальності за вбивство через необережність?**
  - кваліфікація вбивства через необережність здійснюється залежно від кількості потерпілих від цього злочину;
  - особа, яка в стані сильного душевного хвилювання заподіяла потерпілому смерть через необережність, не підлягає кримінальній відповідальності;

- в) умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого заподіяне при перевищенні меж необхідної оборони кваліфікується як вбивство через необережність;
  - г) у КК не передбачено кваліфікуючих ознак вбивства через необережність.
- 4. Якщо особа з наміром вбивства призвела постріл у іншу людину, але схилила та спричинила лише середньої тяжкості тілесне ушкодження, її дії слід кваліфікувати:**
- а) як замах на вбивство;
  - б) за сукупністю замаху на вбивство та середньої тяжкості тілесного ушкодження;
  - в) як спричинення лише умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження;
  - г) як вбивство.
- 5. Відповідно до диспозиції ст. 151 Кримінального кодексу «Незаконне поміщення в психіатричний заклад» психічне відношення суб'єкта злочину до стану психічного здоров'я потерпілої особи характеризується як:**
- а) завідома обізнаність про те, що особа психічно здорова;
  - б) завідома обізнаність про те, що особа психічно хвора;
  - в) припущення, що особа психічно здорова;
  - г) припущення, що особа психічно хвора.
- 6. Частина 1 статті 156 Кримінального кодексу України «Розбещення неповнолітніх» містить вказівку на таку потерпілу особу:**
- а) особа, яка не досягла 16-ти річного віку;
  - б) неповнолітня особа;
  - в) особа, яка не досягла 14-ти річного віку;
  - г) особа віком з 16 до 18 років.
- 7. Порушення недоторканності житла (ст. 162 Кримінального кодексу України) визнається злочинним:**
- а) незалежно від наслідків, що настали;
  - б) якщо настали негативні наслідки;
  - в) якщо настали тяжкі наслідки;
  - г) якщо настали особливо тяжкі наслідки.
- 8. Стаття 187 Кримінального кодексу України «Розбій» не містить кваліфікуючу ознаку:**
- а) поєднаний з погрозою вбивства;
  - б) вчинений повторно;

- в) поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище;
- г) вчинений за попередньою змовою групою осіб.

9. Максимальний ступінь насильства, яке властиве насильницькому грабежу, це:

- а) заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило розладу здоров'я та втрати працездатності;
- б) заподіяння тілесних ушкоджень середнього ступеню тяжкості;
- в) вибивання майна з рук потерпілого;
- г) заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності.

10. В якій відповіді названі дії з холодною зброєю, за які ст. 263 Кримінального кодексу України «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» не встановлена кримінальна відповідальність:

- а) придбання;
- б) носіння;
- в) ремонт;
- г) виготовлення.

Ключові поняття з Кримінального права (Особлива частина)

1. **Бандитизм** – організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі.

2. **Вбивство** – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині.

3. **Вимагання** – вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

4. **Військове кримінальне правопорушення** – кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

5. **Геноцид** – діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заповідання їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу.

6. **Грабіж** – відкрите викрадення чужого майна.

7. **Групове порушення громадського порядку** – організація групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активна участь у таких діях.

8. **Дезертирство** – самовільне залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрадження, відпустки або з лікувального закладу.

9. **Державна зрада** – діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

10. **Диверсія** – вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заповідання тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій.

11. **Домагання дитини для сексуальних цілей** – пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася.

12. **Домашнє насильство** – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо

подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

13. **Екоцид** – масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

14. **Жорстоке поводження з тваринами** – жорстоке поводження з тваринами, що належать до хребетних, у тому числі з безпритульними тваринами, порушення правил транспортування тварин, якщо такі дії призвели до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварини, нацьковування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, а також пропаганда, публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

15. **Залишення в небезпеці** – завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан.

16. **Зґвалтування** – вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи.

17. **Зловживання владою або службовим становищем** – умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

18. **Катування** – умисне заповідання сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або

з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб.

19. **Контрабанда** – переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

20. **Крадіжка** – таємне викрадення чужого майна.

21. **Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом** – набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом.

22. **Мародерство** – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених.

23. **Масові заворушення** – Організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях.

24. **Найманство** – вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання найманців у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях.

25. **Насильницьке донорство** – насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора.

26. **Насильницьке зникнення** – решт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування.

27. **Невиконання судового рішення** – умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню.

28. **Незаконне перетинання державного кордону України** – перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості.

29. **Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами** – носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу; носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу.

30. **Незаконне полювання** – порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України.

31. **Незаконне публічне вживання наркотичних засобів** – публічне або вчинене групою осіб незаконне вживання наркотичних засобів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян.

32. **Перевищення влади або службових повноважень** – умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам

окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб.

33. **Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів** – незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності.

34. **Піратство** – використання з метою одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди озброєного чи неозброєного судна для захоплення іншого морського чи річкового судна, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів такого судна.

35. **Порушення недоторканності житла** – незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян.

36. **Порушення недоторканності приватного життя** – незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації.

37. **Порушення права на захист** – недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, дізнавачем, прокурором або суддею.

38. **Порушення правил адміністративного нагляду** – самовільне залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі.

39. **Провокація підкупу** – дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду.

40. **Пропаганда війни** – публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів.

41. **Розбещення неповнолітніх** – вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

42. **Розбій** – напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.

43. **Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда** – самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда стоп-краном чи шляхом роз'єднання повітряної гальмової магістралі або іншим способом, якщо це створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого.

44. **Самоправство** – самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника.

45. **Сексуальне насильство** – вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи.

46. **Службова недбалість** – невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб.

47. **Службове підроблення** – складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів.

48. **Терористичний акт** – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення

дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привертання уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

49. **Умисне тяжке тілесне ушкодження** – умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя.

50. **Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей** – будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, приватного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за три місяці відповідних платежів.

51. **Хуліганство** – грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

52. **Шахрайство** – заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

53. **Шпиунство** – передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://rada.gov.ua>
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 3.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів : навчальний посібник. Видання 2-ге. К. : Атіка, 2002. 640 с.
5. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини) : посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання / В. І. Тютюгін,

М. А. Рубашенко ; відп. ред. В. І. Тютюгін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 336 с.

6. Кримінальне право України. Особлива частина : посіб. для підгот. до заліків та іспитів / В. І. Тютюгін, О. Д. Комаров, М. А. Рубашенко ; відп. ред. В. І. Тютюгін. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 188 с.
7. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.
8. Кримінальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду : станом на 01.01.2021 / упоряд. С. Г. Туманов. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 976 с.
9. Кримінально-правова охорона національної безпеки України: терористичний акт : монографія / Л. М. Демидова, О. С. Попович ; за заг. ред. Л.М. Демидової. Харків : Право, 2021. 400 с.
10. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / В. В. Кузнецов, Савченко А. В. / за заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Шакуна. 5-те вид., перероб. К. : Алерта, 2013. 320 с.
11. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. У 2 т. Т. 1 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-те видання, перероб. та доп. К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури. 2009. 964 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-ге вид., переробл. і допов. К. : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / О. І. Мотлях, Н. В. Мальярчук, Ю. В. Корнєєв та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 696 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. У 2 т. Т. 1 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-те вид., перероб. та доп. К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури. 2009. 964 с.
16. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія / Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2020. 720 с.
17. Постанови Пленуму Верховного Суду в кримінальному судочинстві. 4-те вид., допов. і перероб. / упорядник Вереща Р. В. Київ : Алерта, 2021. 312 с.

РОЗДІЛ 6. ТРУДОВЕ ПРАВО⁶

Тема 1. Поняття, предмет та методи трудового права України

Становлення трудового права України. Право на працю.
Поняття, предмет, метод, завдання, функції, система трудового права.
Принципи трудового права.
Джерела трудового права.
Основні трудові права і свободи громадян.

Тема 2. Трудові правовідносини

Поняття правовідносин у сфері трудового права.
Види правовідносин у сфері трудового права.

Тема 3. Суб'єкти трудового права

Поняття і види суб'єктів трудового права.
Працівники як суб'єкти трудового права.
Роботодавці як суб'єкти трудового права.
Трудовий колектив як суб'єкт трудового права.

Тема 4. Колективні договори та угоди

Поняття, види, форми соціального партнерства.
Поняття колективного договору. Поняття та сфера укладення колективних угод.
Колективні переговори по укладенню колективного договору.
Порядок укладення колективного договору і його зміст.
Контроль за виконанням колективного договору і види відповідальності за невиконання його зобов'язань.

Тема 5. Правове регулювання зайнятості

Поняття зайнятості і основи його забезпечення. Правове забезпечення зайнятості в Україні.
Державні гарантії працездатним громадянам. Основні принципи державної політики зайнятості населення.
Правові основи працевлаштування.
Правовий статус безробітного.

⁶ Автор розділу – ст. викладач Махова Л.О.

Тема 6. Міжнародно-правове регулювання праці

Поняття та розвиток міжнародно-правового регулювання праці.
Всесвітні (універсальні) міжнародні стандарти праці.
Міжнародна організація праці та її нормотворча діяльність.
Європейські міжнародні стандарти праці.

Тема 7. Трудовий договір

Поняття, форма, зміст трудового договору
Загальний порядок укладення трудового договору
Зміна умов трудового договору
Припинення трудового договору та відсторонення від роботи
Розірвання трудового договору з ініціативи працівника
Розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу
Звільнення з роботи та проведення розрахунку з працівником

Тема 8. Робочий час. Час відпочинку

Поняття робочого часу за трудовим правом.
Види тривалості робочого часу.
Режим роботи і облік робочого часу.
Поняття надурочних робіт і порядок їх проведення.
Поняття відпочинку та його види.
Трудові відпустки.
Додаткові відпустки у зв'язку з навчанням.
Соціальні відпустки.
Відпустки без збереження заробітної плати
Порядок надання відпусток.

Тема 9. Матеріальна відповідальність

Поняття, правові підстави та умови матеріальної відповідальності
Види матеріальної відповідальності
Визначення розміру шкоди та порядок її відшкодування
Поняття, правові підстави та умови матеріальної відповідальності.

Тема 10. Оплата праці

Організація оплати праці.
Форми й системи оплати праці.
Безтарифна система оплати праці.

Тема 11. Охорона праці

Поняття охорони праці за трудовим правом. Гарантії прав працівників на охорону праці.

Організація охорони праці на підприємстві.

Інструктаж і навчання працівників правилам техніки безпеки і виробничої санітарії.

Порядок проведення медичних оглядів.

Розслідування, реєстрація та облік нещасних випадків на виробництві, професійних захворювань і аварій.

Тема 12. Дисципліна праці

Трудова дисципліна як успішна організація праці.

Поняття внутрішнього трудового розпорядку як основи організації праці.

Поняття, зміст та методи забезпечення трудової дисципліни.

Заходи заохочення за сумлінне виконання трудових обов'язків.

Дисциплінарна відповідальність та її види.

Тема 13. Трудові спори

Поняття, предмет та класифікація трудових спорів.

Індивідуальні трудові спори та порядок їх вирішення.

Колективні трудові спори та порядок їх вирішення.

Участь Національної служби посередництва і примирення у вирішенні колективних трудових спорів.

Правове регулювання проведення страйків.

Тема 14. Нагляд і контроль за додержанням трудового законодавства. Відповідальність за порушення законодавства про працю

Поняття та види нагляду й контролю за дотриманням законодавства про працю.

Органи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю та їх компетенція.

Відповідальність за порушення законодавства про працю.

Тести

- 1. Кодекс законів про працю регулює трудові відносини:**
  - а) найманих працівників;
  - б) працівників та роботодавців;
  - в) усіх працівників;
  - г) всіх громадян України.
- 2. Система трудового права поділяється на:**
  - а) Загальну та Особливу частини;
  - б) Загальну та Спеціальну частини;
  - в) Особливу та Спеціальну частини;
  - г) Загальну та Основну частини.
- 3. Метод трудового права охоплює:**
  - а) договірний порядок виникнення трудових відносин;
  - б) поєднання рівності з підлеглістю;
  - в) поєднання централізованого та локального регулювання праці;
  - г) нормативне і договірне регулювання умов праці.
- 4. До інших правовідносин, що входять до предмета трудового права, належать правовідносини з:**
  - а) підготовки до праці та підвищення кваліфікації;
  - б) працевлаштування та вирішення трудових спорів;
  - в) контролю за додержанням законодавства про працю;
  - г) не судового порядку розгляду спорів.
- 5. Юридичною гарантією права на працю є:**
  - а) заборона необґрунтованої відмови в прийнятті на роботу;
  - б) заборона поєднання державної та приватної оплати праці;
  - в) заборона укладати договори фізичним особам;
  - г) заборона вільного вибору виду діяльності.
- 6. Трудове право регулює відносини:**
  - а) лише найманої праці;
  - б) примусової праці;
  - в) колективної праці;
  - г) приватної праці.
- 7. Основу предмета трудового права становлять:**
  - а) наймана праця, її організація та умови;
  - б) індивідуальні та колективні правовідносини;
  - в) кооперативні відносини і відносини спільних підприємств;
  - г) трудова функція працівника.

8. Право громадян України на працю – це:

- а) право на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою;
- б) право на одержання роботи з оплатою праці нижче встановленого державою мінімального розміру, виключаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою;
- в) право на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, виключаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою;
- г) право на одержання роботи з оплатою праці не вище встановленого державою мінімального розміру, включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою.

9. Використання примусової праці:

- а) дозволяється;
- б) забороняється;
- в) дозволяється щодо повнолітніх осіб;
- г) із дозволу одного з батьків або піклувальника.

10. Працівники реалізують право на працю шляхом:

- а) укладення трудового договору;
- б) укладення колективного договору;
- в) звернення до державної служби зайнятості;
- г) досягнення віку, із якого особа може вступати в трудові відносини.

11. Основним інститутом у системі трудового права є:

- а) трудові відносини;
- б) робочий час;
- в) трудова дієздатність;
- г) трудові гарантії.

12. Ядром і основним видом трудових правовідносин є:

- а) виробничі відносини;
- б) індивідуально-трудова;
- в) колективно-трудова;
- г) правовідносини працевлаштування.

13. Локальними актами, що регулюють трудові відносини, є:

- а) Генеральна угода;
- б) Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників;
- в) Положення про порядок укладення контрактів під час прийняття на роботу;
- г) Правила внутрішнього трудового розпорядку.

14. Трудове право регулює трудові відносини:

- а) військовослужбовців Збройних Сил України;
- б) атестованих працівників Національної поліції України;
- в) суддів апеляційних судів;
- г) осіб, які уклали трудовий договір.

15. Предметом трудового права України є:

- а) відносини з нарахування та виплати дивідендів акціонерам;
- б) відносини, що виникають внаслідок укладення трудового договору;
- в) відносини оренди приміщень для розміщення цехів і відділів підприємства;
- г) відносини навчання з відривом від виробництва.

16. Джерелами трудового права є:

- а) акти компетентних державних органів;
- б) встановлення і санкціонування норм права;
- в) визначеність сфери дії норм права;
- г) всі відповіді правильні.

17. Локальними актами, що регулюють трудові відносини, є:

- а) генеральна угода;
- б) інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників;
- в) положення про порядок укладення контрактів під час прийняття на роботу;
- г) правила внутрішнього трудового розпорядку.

18. Диференціація джерел трудового права залежить від:

- а) галузі виробництва або умов праці;
- б) віку і статі працівника;
- в) характеру трудового зв'язку;
- г) мети регулювання трудових відносин;
- г) економічної та соціальної основи держави.

19. Якщо у трудовому законодавстві виникає суперечність між загальною і спеціальною нормами, то діє:

- а) загальна норма;
- б) спеціальна норма;
- в) спеціальна норма, якщо вона має однакову юридичну силу із загальною нормою;
- г) правильної відповіді немає.

20. Законодавство про працю регулює трудові відносини:

- а) усіх працівників державної форми власності;
- б) працівника та роботодавця;
- в) працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та виду діяльності;

- г) працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором із фізичними особами.

Контрольні завдання

Завдання 1

До голови сільськогосподарського кооперативу «МРІЯ» звернулася член цього кооперативу – вагітна жінка Синюшнікова, яка була зайнята на роботі з підготовки зерна до посіву та обробки його отрутохімікатами, з проханням перевести її на іншу роботу, що була б легшою і виключила вплив несприятливих виробничих чинників.

Нормами якої галузі права повинні врегульовуватись ці відносини?

Завдання 2

Чи закріплено у КЗпП України такий принцип трудового права як сприяння, покращення правового становища працівника?

Знайдіть відповідне законодавче положення і поясніть його.

Завдання 3

Працівники малого підприємства «Ферма» на загальних зборах трудового колективу прийняли рішення про утворення профспілкової організації. Це рішення було прийнято простою більшістю голосів, про що було складено протокол загальних зборів. Головою профспілки було обрано інженера відділу охорони праці Митько. Наступного дня Митько, з'явившись до головного бухгалтера підприємства і, пред'явивши виписку із засідання зборів про утворення профспілки і обрання його головою, віддав розпорядження про стягнення із зарплати працівників – членів профспілки 1 відсотка в рахунок сплати членських внесків. Після цього Митько звернувся до власника підприємства із письмовою вимогою про негайне припинення роботи цеху № 4, оскільки умови праці на цій дільниці зашкоджують здоров'ю працівників. Власник підприємства відмовився задовольнити таку вимогу і відповів, що ця профспілкова організація не дійсна, оскільки створена із порушенням закону і належним чином не легалізована. Митько заявив, що звернеться до суду за захистом своїх прав як представника профспілки.

Зробіть правовий аналіз ситуації. Складіть консультацію для сторін?

Завдання 4

Проаналізуйте до компетенції яких органів входить розгляд наступних спорів:

- про поновлення на роботі за заявою працівника, звільненого за результатами випробування;
- між працівниками і профкомом про розмір допомоги в разі тимчасової непрацездатності;
- за заявою працівника про визнання недійсними умов трудового договору, що суперечать законодавству про працю;
- між власником і профкомом про перегляд і введення нових норм виробітку;
- між працівниками швейної фабрики і директором фабрики про не виплату заробітної плати за два місяці.

Завдання 5

За якими критеріями можлива класифікація принципів трудового права?

Завдання 6

Наведіть приклади, з КЗпП України загальних норм, які поширюються на всіх працівників, і спеціальних правових норм, що врегульовують особливості трудових відносин окремих категорій працівників.

Завдання 7

1. Проаналізуйте повноваження профспілок. Спробуйте класифікувати їх.
2. Перелічіть, які питання щодо встановлення умов праці на підприємстві роботодавець має право встановлювати самостійно, а які – повинен узгоджувати з виборним органом первинної профспілкової організації?
3. В яких випадках є необхідним отримання згоди виборного органу первинної профспілкової організації на розірвання трудового договору з працівником з ініціативи роботодавця? Який порядок отримання такої згоди?

Дайте обґрунтовану відповідь.

Завдання 8

Свиридов, водій із 20 річним стажем роботи, звернувся до суду з позовом про необґрунтовану відмову у прийомі на роботу. У заяві Свиридов пояснив, що автопідприємство подало оголошення у міській газеті «Вісті» про те, що на підприємство запрошуються водії для роботи на автобусах. Проте йому було відмовлено у прийомі, хоча він раніше 15 років працював у цьому ж автотранспортному підприємстві водієм автобуса. Свиридов вважав, що має

місце необгрунтована відмова внаслідок упередженого ставлення до нього з боку адміністрації. Представник підприємства пояснив у суді, що дійсно має місце негативне ставлення адміністрації до позивача, оскільки він протягом декількох років систематично писав скарги у різні органи на усіх керівників підприємства. Згодом Свиридов звільнився, але на новому місці не прижився і тепер знову прагне влаштуватися на попереднє місце роботи. Адміністрація відверто заявляє, що не бажає брати на роботу цього працівника з огляду на моральні якості його характеру, не дивлячись на його високу професійну кваліфікацію. Передусім сформулюйте правові питання, які вимагають вирішення. Спробуйте розв'язати спір за допомогою юридичних засобів.

Завдання 9

Що означає принцип соціального партнерства в правовому регулюванні трудових відносин?

Завдання 10

У яких статтях Конституції України закріплено основні принципи правового регулювання відносин у сфері суспільної організації праці? У яких статтях Конституції України закріплено основні права і свободи людини і громадянина у сфері суспільної організації праці? Розкрийте роль локальних нормативно-правових актів у регулюванні умов праці. Наведіть приклади таких актів. Розкрийте значення керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду України щодо розгляду трудових спорів, назвіть їх.

Завдання 11

До адвокатської фірми звернувся Сокальський – уповноважений групою працівників, котрі бажають утворити первинну профспілкову організацію. Сокальський просив підготувати для нього проект статуту первинної профспілкової організації, зміст і форма якого повністю би відповідали вимогам законодавства, і докладно пояснити процедуру утворення профспілки.

Підготуйте письмово проект статуту і роз'ясніть вимоги закону.

Завдання 12

Хімік-аналітик Шкловська, яка працювала на приватному підприємстві «Парфуми», не пройшла інструктаж щодо правил роботи із новими реактивами, що надійшли до лабораторії. Вона без поважних причин на інструктаж не з'явилася. Наступного дня при змішуванні нових реактивів Шкловська отримала великі опіки, які сталися через порушення нею правил охорони праці. Директор підприємства

повідомив Шкловську, що не збирається нести будь-які витрати на її лікування, оскільки це приватне підприємство, тим більше, що потерпіла винна у скоєному сама, а також враховуючи те, що потерпіла не пройшла інструктаж з техніки безпеки.

Проаналізуйте склад правопорушень за цим випадком.

Які правопорушення були допущені в цій ситуації?

Чи поширюються на приватного власника вимоги щодо забезпечення охорони праці на виробництві?

Чи є у даному випадку підстави для юридичної відповідальності?

Завдання 13

Назвіть особливості, які притаманні джерелам трудового права на відміну від джерел інших галузей права, наприклад, цивільного, адміністративного тощо.

Завдання 14

Наведіть приклади загальних і спеціальних правових норм, що регулюють трудові відносини. Якими нормативно-правовими актами регулюється: праця тимчасових і сезонних працівників, надомників, сумісників? Чи застосовується у трудовому праві позовна давність у справах про звільнення працівників з ініціативи роботодавця; у справах про зняття накладеного дисциплінарного стягнення; під час стягнення матеріальної шкоди, заподіяної однією стороною трудового договору іншій?

Завдання 15

Працівники механічного цеху судноремонтного заводу звернулися в юридичну консультацію за роз'ясненням. Начальник цеху оголосив, що у зв'язку з ремонтними роботами в цеху протягом місяця працівники не будуть забезпечені роботою, а перевести їх на інші робочі місця немає можливості. Адміністрація заводу на цей період запропонувала працівникам написати заяви про відпустку без збереження заробітної плати. Працівники ж вважають, що оплата за цей період повинна проводитися за правилами ст. 113 КЗпП України, що передбачає порядок оплати часу простою.

Як може бути вирішено в колективному договорі питання про порядок надання відпусток без збереження заробітної плати у разі простою підприємства?

Завдання 16

Визначити поняття наступних термінів: «трудоий спір», «індивідуальний трудоий спір», «колективний трудоий спір», «спори про встановлення умов праці», «спори про застосування законодавства».

Завдання 17

На новоствореному підприємстві робота щодо укладення колективного договору не була проведена своєчасно, у зв'язку з чим колективний договір не було укладено. Завідуючий відділом Ількович подав заяву про відпустку, при цьому він вимагав, крім основної відпустки 24 календарних дні, надати йому ще додаткову відпустку 7 календарних днів як працівнику з ненормованим робочим часом. Інспектор по кадрах заперечував, він вимагав документів, які б підтверджували, що Ількович дійсно відноситься до такої категорії працівників і має право на додаткову відпустку вказаної тривалості.

Підготуйте висновок.

Завдання 18

1. Проаналізуйте понятійні визначення «зайнятість населення», «працевлаштування», «безробіття».
2. Центр зайнятості населення: поняття, функції, правове забезпечення діяльності.

Завдання 19

Наведіть практику Європейського суду з прав людини щодо трудових спорів резидентів України.

Завдання 20

Працівник, місячний оклад якого менший від мінімальної заробітної плати, відпрацював неповну місячну норму.

Чи доплачують за фактично відпрацьований час із розрахунку мінімальної заробітної плати?

Надайте юридичну консультацію.

Завдання 21

Надайте юридичну консультацію з таких питань.

1. В якому порядку і якими суб'єктами визначаються розміри заробітної плати працівників на підприємстві?
2. В який спосіб має бути юридично оформлене преміювання на підприємстві?
3. Чи впливає форма власності підприємства на повноваження роботодавця щодо оплати праці працівників?

Завдання 22

При прийнятті на роботу від Д. і А., відповідно на посади бухгалтера і ліфтера, адміністрація ТОВ «ЗОРЯ» вимагала такі документи: паспорт; дані про реєстрацію за місцем проживання; трудову книжку; диплом про закінчення вузу; характеристику з попереднього місця

роботи; довідку про стан здоров'я; ідентифікаційний код; інформацію щодо партійної приналежності та віросповідання.

Чи правомірна вимога адміністрації про пред'явлення вказаними особами всіх перерахованих документів? Як оформляється прийняття на роботу працівників?

Завдання 23

Проведіть моніторинг наукових та науково-практичних періодичних видань («Право України», «Урядовий кур'єр», «Держава і право», тощо) та підготуйте перелік публікацій з теми. Визначить основні напрями наукових дискусій.

Завдання 24

Визначити поняття наступних термінів: «трудова дисципліна», «внутрішній трудовий розпорядок», «дисциплінарний проступок», «склад дисциплінарного проступку», «загальна дисциплінарна відповідальність», «спеціальна дисциплінарна відповідальність».

Завдання 25

Визначити поняття наступних термінів: «трудова угода», «сторони трудової угоди», «контракт», «сумісництво», «необґрунтована відмова у прийнятті на роботу», «дискримінація при прийомі на роботу», «умови трудової угоди», «трудова функція», «професія», «спеціальність», «кваліфікація», «посада»; «припинення трудової угоди», «розірвання трудової угоди», «відсторонення від роботи», «невідповідність працівника виконуваній роботі», «прогул», «поновлення працівника на роботі», «систематичне порушення трудових обов'язків», «грубе порушення трудових обов'язків», «аморальний проступок», «втрата довіри до працівника».

Завдання 26

За юридичною консультацією звернувся завідувач відділу кадрів. Він просив роз'яснити, як правильно укладати трудові угоди з працівниками, робота має роз'їзний (пересувний) режим? Чи обов'язкове в такому разі укладення трудової угоди у письмовій формі?

Що необхідно передбачити в умовах трудової угоди? Яким чином має бути компенсована така робота? Яким законодавством це питання врегульовано?

Надайте консультацію.

Завдання 27

Іванов відпрацював календарний рік у ПП «РЕСПЕКТ». Проробивши рік, він вимагав надання відпустки, однак адміністрація підприємства йому в цьому відмовила, пославшись на те, що у них

приватне підприємство, а відпустка надається тільки на державних підприємствах.

Чи правомірна відмова адміністрації?

На які категорії працюючих: поширюється Закон України «Про відпустки»?

Коли у працівника виникає право на щорічну відпустку?

Завдання 28

У яких статтях Конституції України закріплено основні принципи правового регулювання відносин у сфері суспільної організації праці? У яких статтях Конституції України закріплено основні права і свободи людини і громадянина у сфері суспільної організації праці? Розкрийте роль локальних нормативно-правових актів у регулюванні умов праці. Наведіть приклади таких актів. Розкрийте значення керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду України щодо розгляду трудових спорів, назвіть їх.

Завдання 29

Столяр Дмитренко був прийнятий на роботу громадянином Іщенко на невизначений термін, для систематичного виконання столярних робіт із збирання меблів. Роботодавець Іщенко обіцяв надавати приміщення для роботи, необхідні матеріали, інструмент, а також щомісяця виплачувати Дмитренку заробітну плату у розмірі 8000 грн. Дмитренко погодився. Через місяць роботи після отримання заробітної плати в обіцяному розмірі, Дмитренко заявив, що він хотів би внести відповідний запис у свою трудову книжку, так як не хотів би втрачати трудовий стаж для майбутньої пенсії. Роботодавець пояснив, що він не має права вносити будь-які записи у такий важливий документ як трудова книжка. І працівник і роботодавець вирішили звернутися до юриста за роз'ясненням.

Надайте правову консультацію.

Завдання 30

Визначити поняття наступних термінів: «робочий час», «робочий день», «робочий тиждень», «нормативи робочого часу», «режим робочого часу», «гнучкий режим робочого часу», «ненормований робочий час».

Ключові поняття з трудового права

1. **Атестація працівників** – визначення ділових якостей керівних працівників і спеціалістів підприємств промисловості, транспорту, будівництва, сільського господарства, зв'язку тощо. Систематичну А. проходять викладачі та керівні працівники

середніх спеціальних навчальних закладів, інженернопедагогічні працівники професійно-технічних училищ, учителі загальноосвітніх шкіл. Матеріали А. можуть свідчити про невідповідність працівника виконуваний роботі чи посаді, яку він обіймає. З урахуванням висновків атестаційної комісії керівник підприємства, установи має право перевести працівника, визнаного за результатами А. таким, що не відповідає посаді, за його згодою на іншу роботу.

2. **Безперервний трудовий стаж** – це час трудової діяльності (служби) в одній організації без перерв або в декількох (двох і більше), якщо при переході з одного місця роботи на інше трудовий стаж за діючими правилами не переривався.

3. **Безробіття** – наявність працездатних людей, які не мають можливості застосувати свою працю.

4. **Відгул** – вид компенсації, яка надається за бажанням працівників за роботу у святкові та вихідні дні.

5. **Відпустка** – найтриваліший вид часу відпочинку, який передбачає тимчасове оплачуване або безоплачуване звільнення роботодавцем працівника від виконання трудових обов'язків протягом встановленої законом, або за угодою сторін кількості календарних днів із збереженням за ним місця роботи на цей період.

6. **Відрядження** – поїздка за розпорядженням керівника підприємства, установи, організації для виконання службового доручення поза місцем постійної роботи.

7. **Вахтовий режим роботи** особлива форма організації робіт, специфіка якої полягає у використанні трудових ресурсів поза місцем їх постійного перебування за умови, коли не може бути забезпечене щоденне повернення працівників до місця проживання.

8. **Вислуга років** – період трудової діяльності, який вираховується роками і при окремих умовах надає право на пенсію та відповідні пільги (додаткові відпустки, грошові виплати і т. п.). Законодавством встановлено деякі категорії працівників і військовослужбовців пенсії за вислугу років, яким призначається як правило, незалежно від віку й працездатності.

9. **Дисципліна праці** взаємні зобов'язання сторін трудового договору: роботодавця – створювати працівникові умови праці, необхідні для найбільш ефективного здійснення ним трудової функції, працівника – неухильно дотримуватися правил поведінки, встановлених законодавством України.

10. **Дисциплінарна відповідальність** вид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку працівника, який здійснив

дисциплінарний проступок, нести відповідальність за свої протиправні дії в межах встановлених трудовим законодавством стягнень.

11. **Дисциплінарний проступок** – винне, протиправне невиконання або неналежне виконання працівником покладених на нього трудових обов'язків.

12. **Зайнятість** – діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі.

13. **Заохочення** – це спосіб забезпечення трудової дисципліни – певна форма визнання заслуг працівника у зв'язку з досягнутими успіхами в роботі.

14. **Заробітна плата** – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконаної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

15. **Коллективний договір** – система правових норм, які регулюють трудові і соціально – економічні відносини між власником і найманими працівниками або їх уповноваженими.

16. **Компенсація** – грошові виплати, які встановлюються з метою відшкодування працівникам затрат, пов'язаних із виконанням ними трудових або інших передбачених законодавством України обов'язків та функцій.

17. **Локальна норма** – правило загальнообов'язкової поведінки, яке санкціоноване державою, прийняте в установленому законом порядку безпосередньо на підприємствах, в установах, організаціях спеціальними суб'єктами і діє в його межах.

18. **Мінімальна заробітна плата** – законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може проводитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт).

19. **Матеріальна відповідальність** один із видів юридичної відповідальності, зобов'язання однієї зі сторін трудового договору (працівника, роботодавця) відшкодувати відповідно до законодавства України матеріальну шкоду, заподіяну іншій стороні цього договору.

20. **Нічний час** – час із 22 години до 6 години ранку.

21. **Надурочні роботи** – роботи понад встановлену тривалість робочого дня.

22. **Непрацездатність** – стан, при якому значення хоча б одного параметру, що характеризує здатність виконувати задані функції, не відповідають вимогам нормативнотехнічної і або конструкторської документації.

23. **Норма часу** – обґрунтована величина витрат робочого часу на виробництво одиниці продукції, визначається в людино-годинах (хвилинах, днях). Норми праці норми виробітку, часу, обслуговування, чисельності, що встановлюються для працівників відповідно до досягнутого рівня техніки, технології, організації виробництва й праці.

24. **Облік робочого часу** – виявлення і фіксація виходів на роботу, отримання даних про фактично відпрацьований час кожним працівником.

25. **Охорона праці** – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

26. **Підходяща робота** – робота, що відповідає освіті, професії (спеціальності), кваліфікації працівника і надається в тій же місцевості, де він проживає.

27. **Пенсійний вік** – встановлений законодавством вік, що є одним з умов призначення пенсії за віком Пенсія регулярна грошова виплата (у розрахунку на місяць), яка призначається згідно встановлених державою правил як захід матеріального забезпечення за віком, інвалідністю, в разі втрати годувальника та ін.

28. **Переміщення** – доручення працівникові роботи в межах спеціальності, кваліфікації чи посади, обумовлених трудовим договором, але на іншому робочому місці чи структурному підрозділі в тій же місцевості, іншому механізмі або агрегаті на тому ж підприємстві.

29. **Повна матеріальна відповідальність** – матеріальна відповідальність, яка настає у повному розмірі заподіяної шкоди.

30. **Посада** – визначена структурою та штатним розкладом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень.

31. **Примирна комісія** – орган, призначений для вироблення рішення, що може задовольняти сторони колективного трудового спору (конфлікту), та який складається з представників сторін.

32. **Прогоул** – неявка на роботу чи відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня без поважних причин.

33. **Простій** – призупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідвратною силою або іншими обставинами.

34. **Професія** – рід трудової діяльності людини, яка володіє комплексом спеціальних знань, практичних навичок, одержаних шляхом спеціальної освіти, навчання чи досвіду, що дають можливість здійснювати роботу в певній сфері суспільного виробництва.

35. **Робочий час** – відрізок календарного часу, протягом якого працівник відповідно до законодавства, колективного договору, угоди про працю, правил внутрішнього трудового розпорядку і графіка роботи повинен перебувати у визначеному йому місці й виконувати роботу, що йому доручено.

36. **Соціальне партнерство** – добровільна, основана на незалежності та рівноправності сторін, тісна взаємодія об'єднань працівників, роботодавців, а в окремих випадках і держави в ході розробки, прийняття зміни та застосування соціально – трудових норм.

37. **Соціальний діалог** – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

38. **Страйк** тимчасове колективне добровільне припинення роботи (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) працівниками підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту).

39. **Сумісництво** виконання робітниками, спеціалістами й службовцями державних підприємств, установ і організацій іншої роботи поза основною на умовах трудового договору (на умовах сумісництва працівники можуть працювати на тому самому або іншому підприємстві, в установі, організації або в громадянина у вільний від основної роботи час).

40. **Трудовий договір** – угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою – роботодавцем, за якою працівник

зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець – виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України* URL: www.rada.gov.ua
2. Кодекс законів про працю *Офіційний сайт Верховної Ради України* URL: www.rada.gov.ua
3. Закон України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: www.rada.gov.ua.
4. Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року. в редакції Закону України від 21 листопада 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 2. Ст. 10.
5. Закон України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: www.rada.gov.ua
6. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 12. Ст. 435.
7. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року. *Офіційний вісник України*. 1999. № 38. Ст. 1889.
8. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 року. *Офіційний вісник України*. 1999. № 42. Ст. 2080.
9. Гірничий закон України від 6 жовтня 1999 року. *Офіційний вісник України*. 1999. № 43. Ст. 2125.
10. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 року. *Офіційний вісник України*. 2000. № 13. Ст. 505.
11. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 року. в редакції Закону від 23 березня 2000 року. *Офіційний вісник України*. 2000. № 16. Ст. 662.
12. Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 року. *Офіційний вісник України*. 2000. № 17. Ст. 690.

13. Закон України «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати» від 19 жовтня 2000 року. *Офіційний вісник України*. 2000. № 45. Ст. 1914.
14. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та вихованням» від 18 січня 2001 року. *Офіційний вісник України*. 2001. № 8. Ст. 310.
15. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 року. в редакції Закону від 22 березня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 20. Ст. 102.
16. Постанова Верховної Ради України «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 621.
17. Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі» від 23 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 25. Ст. 193.
18. Примірне положення про відомчі заохочувальні відзнаки, затверджене Указом Президента України від 13 лютого 1997 року. № 134/97. *Офіційний вісник України*. 1997. Число 9. С. 22.
19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України» від 29 липня 1991 року № 114. *Збірник нормативних актів України з питань правопорядку*. К. : 1993.
20. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок компенсації особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ за службу понад установлений законодавством робочий час, а також у дні щотижневого відпочинку та святкові дні» від 14 вересня 1991 року. № 197. *Збірник нормативних актів з питань правопорядку*. К. : 1993.
21. Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1999 року. № 442. *Збірник постанов Уряду України*. 1992. № 9. Ст. 211.
22. Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 1993 року. № 55. *Збірник постанов Уряду України*. 1993. № 4-5. Ст. 71.
23. Положення про порядок укладення контракту з керівником підприємства, що є у державній власності, при найманні на роботу. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 1993 року. № 203. *Збірник постанов Уряду України*. 1993. № 6. Ст. 121.
24. Положення про порядок укладання контрактів при прийнятті (найманні) на роботу працівників. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994р. № 170. *Збірник постанов Уряду України*. 1994. № 7. Ст. 172.
25. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок повідомної реєстрації галузевих і регіональних угод, колективних договорів» від 5 квітня 1994 року. № 225. *Збірник постанов Уряду України*. 1994. № 8. Ст. 193.
26. Постанова Кабінету Міністрів України «Про встановлення письмової форми трудових договорів з працівниками, діяльність яких пов'язана з державною таємницею» від 16 листопада 1994 року. № 779. *Збірник постанов Уряду України*. 1995. № 2 Ст. 31.
27. Порядок обчислення середньої заробітної плати. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 року. № 100. *Збірник постанов Уряду України*. 1995. № 4. Ст. 111.
28. Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 1996 року. № 992. *Збірник постанов Уряду України*. 1996. № 7 Ст. 460.
29. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Списку сезонних робіт і сезонних галузей» від 28 березня 1997 року. № 278. *Офіційний вісник України*. 1997. Число 14. С. 18.
30. Порядок проведення компенсації громадянам втрати частини грошових доходів у зв'язку з порушенням термінів їх виплати. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2001 року. № 159. *Офіційний вісник України* 2001. № 8. Ст. 322.
31. Порядок обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 року. № 1266 *Офіційний вісник України*. 2001. № 40. Ст. 1802.
32. Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій. Затв. Наказом Міністерства праці, Міністерства юстиції, Міністерства фінансів України від 28 червня 1993р. № 43. *Людина і праця: Інформ. бюл. Мінпраці України*. 1993. № 8.
33. Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації, затвердженого наказом Міністра освіти та науки України від 24 грудня 2002 року. № 744. *Постанови Пленуму Верховного Суду України*.
34. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 6 листопада 1992 року

- № 9 *Постанови Пленуму Верховного Суду України* (1963–2012). К. : «А.С.К.» 2012. Т. 1. С. 194.
35. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками» від 29 грудня 1992 року № 14. *Постанови Пленуму Верховного Суду України* (1963–2012). К. : «А.С.К.» 2012. Т. 1. С. 139.
36. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 року № 9. *Постанови Пленуму Верховного Суду України* (1963–2012). К. : «А.С.К.» 2012. Т. 1. С. 23.
37. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про посилення судового захисту прав і свобод людини і громадянина» від 10 травня 1997 року. № 7. *Постанови Пленуму Верховного Суду України* (1963–2012). К. : «А.С.К.» 2012. Т. 1. С. 29.
38. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами законодавства про оплату праці» від 24 грудня 1999 року. № 13. *Постанови Пленуму Верховного Суду України* (1963–2012). К. : «А.С.К.» 2012. Т. 1. С. 210.
39. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник. 3 вид., К. : Вікар, 2009. 725 с.
40. Трудове право України в схемах і таблицях : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко, О. Є. Костюченко, Д. С. Підкопай. Х. : ФІНН, 2019. 557 с.
41. Губарев С. В. Трудове право України : посібник для підготовки до іспитів. Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2015. 125 с.
42. Карпенко Д. О. Основи трудового права : навчальний посібник. К. : «А.С.К.»; 2013 655 с.
43. Застосування судами цивільного і цивільного процесуального законодавства / за заг. ред. П. І. Шевчука. К. : Ін Юре, 2012. 416 с.
44. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю. К. : «А.С.К.», 2010. 1023 с.
45. Перспективи розвитку трудового законодавства. В кн. 6: Державотворення і правотворення в Україні. К. : 2011. 656 с.
46. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права : монографія. Львів, 1999 214 с.
47. Роїна О. М. Трудові правовідносини : практичний посібник: 2-ге вид. Київ : КНТ, 2015 347 с.
48. Трудове право України. Академічний курс : підручник / за ред. Пилипенка П. Д. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2018. 537 с.
49. Трудове право України. Академічний курс : підручник / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького ; НАНУ ; ред. Н. М. Хуторян. К. : «А.С.К.», 2017 607 с.

РОЗДІЛ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС⁷

Тема 1. Кримінальне процесуальне право і кримінальна процесуальна діяльність

Кримінальне процесуальне право: поняття, джерела, предмет і методи. Особливості норм кримінального процесуального права. Кримінальний процесуальний закон. Його чинність у просторі, у часі і щодо осіб. Загальне поняття кримінального процесу і його історичні форми. Характеристика кримінального процесу як діяльності.

Тема 2. Кримінальне процесуальне право і законодавство

Поняття кримінального процесу як галузі права. Його цінність. Джерела кримінального процесуального права. Співвідношення кримінального процесуального права з іншими галузями права. Предмет і методи кримінального процесуального права. Предмет. Методи. Особливості норм кримінального процесуального права. Загальні особливості. Особливості структури. Чинність кримінального процесуального закону. Чинність у просторі. Чинність у часі. Чинність щодо осіб.

Тема 3. Засади кримінального провадження

Поняття, значення і класифікація засад. Характеристика загально-правових засад. Характеристика міжгалузевих засад. Характеристика галузевих засад.

Тема 4. Учасники кримінального провадження

Поняття і класифікація учасників кримінального провадження. Процесуальна характеристика окремих учасників. Процесуальна характеристика учасників, які виконують функцію правосуддя. Процесуальна характеристика учасників, які виконують функцію обвинувачення) кримінального переслідування. Процесуальна характеристика учасників, які виконують функцію захисту. Право на забезпечення безпеки.

⁷ Автор розділу – д.ю.н., доцент, професор кафедри публічного права Касапоглу С.О.

Тема 5. Докази і доказування

Докази: поняття та ознаки. ознаки доказів. допустимість доказів. належність доказів. достовірність доказів. достатність доказів. класифікація доказів. процесуальні джерела доказів. показання як джерела доказів. речові докази і документи як джерела доказів. доказування. поняття, мета та значення доказування у кримінальному процесі. Структура доказування. Загальні положення доказування. Висування версій у кримінальному провадженні. Збирання доказів. Перевірка доказів. Оцінка доказів. Обґрунтування висновків. Предмет та межі доказування. Стандарти доказування (переконання). Обов'язок доказування. Тягар доказування. Зобов'язання надавати відомості. Зобов'язання нерозголошення щодо відомостей. Суб'єкти доказування у кримінальному провадженні. Зберігання доказів після закінчення кримінального провадження.

Тема 6. Заходи забезпечення кримінального провадження

Загальні положення. Поняття і класифікація заходів забезпечення кримінального провадження. Загальні правила застосування заходів забезпечення. Запобіжні заходи: поняття, значення та система. Мета застосування запобіжних заходів. Підстави застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Правила застосування запобіжних заходів. Процесуальна характеристика запобіжних заходів. Ізоляційні запобіжні заходи. Затримання. Взяття під варту. Неізоляційні запобіжні заходи. Презумпція звільнення до суду. Різновиди неізоляційних запобіжних заходів. Інші заходи забезпечення кримінального провадження. Відмінність інших заходів забезпечення кримінального провадження від запобіжних заходів. Система інших заходів забезпечення кримінального провадження.

Тема 7. Стадія досудового розслідування: загальна характеристика

Поняття стадії досудового розслідування. Співвідношення стадії досудового розслідування зі стадією судового розгляду. Значення стадії досудового розслідування. Загальні положення стадії досудового розслідування. Початок стадії досудового розслідування. Форми стадії досудового розслідування. Додержання правил про підслідність на стадії досудового

розслідування. Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Місце проведення досудового розслідування. Додержання строків на стадії досудового розслідування. Розгляд клопотань на стадії досудового розслідування. Ознайомлення з матеріалами до завершення розслідування. Недопустимість розголошення відомостей на стадії досудового розслідування. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності сторони обвинувачення. Оскарження ухвал слідчого судді. Характеристика стадії: завдання, учасники, процесуальні засоби, етапи та кінцеві рішення

Тема 8. Слідчі (розшукові) дії

Гласні слідчі (розшукові) дії. Історичний аспект слідчих розшукових дій. Поняття слідчих розшукових дій. Особливості норм кримінального процесуального права, які регулюють питання слідчих розшукових дій. Система слідчих розшукових дій. Загальні правила провадження слідчих розшукових дій.

Процесуальна характеристика слідчих розшукових дій. Допит. Огляд. Освідування. Обшук. Слідчий експеримент. Пред'явлення для впізнання. Експертиза. Негласні слідчі (розшукові) дії. Поняття негласних слідчих розшукових дій. Еволюція нормативної регламентації і потреба кримінальної процесуальної регламентації слідчих розшукових дій. Співвідношення з оперативно-розшуковими заходами. Різновиди слідчих розшукових дій. Умови застосування слідчих розшукових дій. Суб'єкти ухвалення рішення про проведення слідчих розшукових дій: слідчий суддя, прокурор, слідчий. Суб'єкти проведення слідчих розшукових дій. Строк дії рішення про проведення слідчих розшукових дій. Фіксування результатів проведення слідчих розшукових дій. Повідомлення осіб, щодо яких проводили дії. Заходи захисту інформації під час проведення слідчих розшукових дій. Використання результатів.

Тема 9. Повідомлення про підозру

Обвинувачення: поняття та ознаки знаки. Характеристики обвинувачення. Різновиди обвинувачення. Розподіл повноважень між суб'єктами, які здійснюють обвинувачення у досудовому провадженні. Повідомлення про підозру: поняття. Співвідношення

з поняттям «притягнення до кримінальної відповідальності». Значення повідомлення про підозру. Підстави складення повідомлення про підозру. Умови застосування повідомлення про підозру. Правила оголошення повідомлення про підозру. Процесуальний порядок оголошення повідомлення про підозру.

Тема 10. Зупинення, відновлення та закінчення досудового розслідування

Зупинення досудового розслідування. Поняття зупинення досудового розслідування. Підстави і умови зупинення досудового розслідування. Правові наслідки зупинення досудового розслідування. Процесуальний порядок зупинення досудового розслідування.

Відновлення досудового розслідування. Підстави відновлення досудового розслідування. Процесуальний порядок відновлення досудового розслідування.

Закінчення досудового розслідування. Різновиди закінчення досудового розслідування: загальні положення. Закриття кримінального провадження. Поняття і значення закриття кримінального провадження. Підстави закриття кримінального провадження. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження. Звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Підстави звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Процесуальний порядок звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру. Взаємне відкриття матеріалів: загальні правила. Відкриття матеріалів сторонами. Відкриття матеріалів стороною обвинувачення. Загальні положення відкриття матеріалів стороною обвинувачення. Правила відкриття матеріалів стороною обвинувачення. Правила відкриття матеріалів стороною захисту.

Обвинувальний акт: поняття і підстави для складання. Значення обвинувального акту. Вимоги до обвинувального акту. Особливості складання клопотань про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру. Надання стороні захисту копій процесуальних документів. Документи, які передаються прокурором до суду.

Тема 11. Судове провадження у першій інстанції

Підсудність. Поняття підсудності. Різновиди підсудності. Склад суду. Значення підсудності. Направлення справи до іншого суду. Підготовче провадження. Поняття і значення підготовчого провадження. Загальні положення підготовчого провадження. Завдання підготовчого провадження. Учасники підготовчого провадження. Процесуальні засоби, які використовуються під час підготовчого провадження. Етапи підготовчого провадження. Кінцеві рішення в підготовчому провадженні.

Судовий розгляд. Поняття і ознаки судового розгляду. Значення судового розгляду. Загальні положення судового розгляду. Обов'язкова участь сторін у судовому розгляді. Незмінність складу суду. Безперервність судового розгляду. Право перебувати в залі судового засідання. Розпорядок судового засідання. Межі судового розгляду. Завдання судового розгляду. Учасники судового розгляду. Етапи судового розгляду. Відкриття судового засідання (підготовчі дії). З'ясування обставин кримінального провадження та перевірка їх доказами. Судові дебати. Останнє слово обвинуваченого. Ухвалення вироку (постановлення ухвали). Кінцеві рішення стадії судового розгляду. Провадження у суді присяжних. Поняття провадження у суді присяжних. Загальні положення провадження у суді присяжних. Порядок провадження у суді присяжних.

Тема 12. Провадження з перегляду судових рішень

Загальні положення провадження з перегляду судових рішень. Причини існування проваджень з перегляду судових рішень. Мета оскарження. Форми проваджень з перегляду судових рішень. Суди, що переглядають рішення. Ініціатори перегляду судових рішень: загальні положення.

Апеляція. Поняття і різновиди апеляції. Значення апеляції. Позитивне значення апеляції. Негативне значення апеляції. Загальні положення провадження в апеляції. Право на апеляцію. Повідомлення про надходження апеляцій і про слухання. Зміна кваліфікації обвинувачення. Допустимість нових доказів. Повідомлення змісту доказів. Повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги.

Касація. Поняття і різновиди касації. Значення касації. Загальні положення провадження в касаційній інстанції. Повноваження суду касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги.

Провадження у Верховному Суді України. Провадження за ново-виявленими обставинами.

Виконання судових рішень. Поняття і ознаки стадії виконання судових рішень. Місце в системі стадій стадії виконання судових рішень. Значення стадії виконання судових рішень. Загальні положення стадії виконання судових рішень. Суди, які вирішують питання, пов'язані з виконанням вироку.

Тема 13. Особливі порядки кримінального провадження

Особливі порядки провадження, обумовлені волевиявленням учасників кримінального провадження. Провадження на підставі угод. Поняття і різновиди провадження на підставі угод. Провадження на підставі угод провадження на підставі угод. Загальні правила провадження на підставі угод. Значення провадження на підставі угод. Позитивне значення. Негативне значення. Угода про примирення. Угода про визнання винуватості. Наслідки невиконання угод. Провадження у формі приватного обвинувачення.

Особливі порядки провадження, обумовлені характеристиками осіб, щодо яких вони здійснюються. Провадження щодо окремої категорії осіб. Поняття окремої категорії осіб. Повідомлення про підозру. Затримання та обрання запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою і домашнього арешту. Обшук, огляд. Повідомлення про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку. Провадження щодо неповнолітніх. Загальні положення провадження щодо неповнолітніх. Загальні особливості провадження щодо неповнолітніх. Представництво неповнолітнього. Право на конфіденційність. Застосування запобіжних заходів під час провадження щодо неповнолітніх. Предмет доказування. Спеціальні суб'єкти здійснення провадження щодо неповнолітніх. Заходи щодо уникнення негативного впливу. Особливості досудового розслідування під час провадження щодо неповнолітніх. Особливості судового розгляду щодо неповнолітніх. Видалення із залу судового засідання під час провадження щодо неповнолітніх. Участь представників служби у справах дітей та кримінальної міліції у справах дітей. Результати, отримані під час провадження щодо неповнолітніх. Провадження щодо неосудних і обмежено осудних. Загальні положення провадження щодо неосудних і обмежено осудних. Предмет доказування під час провадження щодо неосудних і обмежено осудних. Права і представництво під час

провадження щодо неосудних і обмежено осудних. Участь у слідчих діях під час провадження щодо неосудних і обмежено осудних. Забезпечення справедливого судового розгляду під час провадження щодо неосудних і обмежено осудних. Наслідки судового розгляду під час провадження щодо неосудних і обмежено осудних. Зміна і припинення застосування примусових заходів медичного характеру під час провадження щодо неосудних і обмежено осудних.

Особливий порядок провадження, обумовлений наявністю відомостей, що становлять державну таємницю. Заходи щодо охорони державної таємниці. Процесуальні особливості провадження, обумовлені наявністю відомостей, що становлять державну таємницю.

Особливий порядок провадження, обумовлений територією його здійснення. Загальні положення порядок провадження, обумовлений територією його здійснення. Суб'єкти, які здійснюють провадження обумовлений територією його здійснення. Особливості початку кримінального провадження обумовлені територією його здійснення. Особливості процесуальних дій і рішень під час провадження, обумовлених територією його здійснення.

Тема 14. Особливий порядок провадження за кримінальними проступками

Досудове розслідування у порядку провадження за кримінальними проступками. Загальні положення досудове розслідування у порядку провадження за кримінальними проступками. Запобіжні заходи у досудовому розслідуванні у порядку провадження за кримінальними проступками. Слідчі (розшукові) дії у досудовому розслідуванні у порядку провадження за кримінальними проступками. Закінчення досудового розслідування у порядку провадження за кримінальними проступками. Клопотання до суду про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

Тема 15. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження

Загальні положення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Поняття і правові джерела міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Загальні засади міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Різновиди міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Екстрадиція під час міжнародного

співробітництва під час кримінального провадження. Поняття і принципи міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Порядки. Звичайний порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Спрощений порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Інші різновиди міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Тема 16. Реабілітація (відшкодування шкоди)

Поняття і значення реабілітації. Правові підстави реабілітації (відшкодування шкоди). Право на відшкодування. Суб'єкти права на реабілітацію (відшкодування). Юридичні факти, з настанням яких виникає право на відшкодування. Недопустимість відмови на підставі підозр. Недопустимість відмови без слухання або наведення мотивів. Різновиди відшкодування шкоди. Порядок відшкодування шкоди.

Тема 17. Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження

Поняття матеріалів кримінального провадження. Поняття відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Строк провадження з відновлення матеріалів кримінального провадження. Умови відновлення матеріалів кримінального провадження. Ініціатори відновлення матеріалів кримінального провадження. Підсудність заяви про відновлення матеріалів кримінального провадження. Зміст заяви про відновлення матеріалів кримінального провадження. Підготовка заяви до розгляду. Судовий розгляд. Судове рішення.

Контрольні завдання

Завдання 1

Поліцейський патруль у міській лісопарковій зоні відпочинку на місці, з якого було чути крики про допомогу, виявив Шишкову, 19 років, і Пугача, 23 років. Шишкова пояснила поліції, що вона кликала на допомогу через те, що Пугач, на пропозицію якого стати його дружиною вона сьогодні дала згоду, намагався силою подолати її небажання вступати з ним у статеві стосунки до реєстрації шлюбу. Подавати заяву на Пугача вона не збирається, бо не бажає, щоб його притягнули до кримінальної відповідальності. Пугач повідомлених Шишковою фактів не заперечував.

Пугач та Шишкова були доставлені до поліції, де Шишкова на пропозицію чергового написала пояснення, у якому виклала те, що відбулося у лісопосадці, а також просила не притягувати Пугача до кримінальної відповідальності.

Чи підлягає даний факт реєстрації у Єдиному реєстрі досудових розслідувань?

Яким є порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань? Скласти повідомлення про початок досудового розслідування.

Завдання 2

Керівник органу досудового розслідування К-о РВ ДМУ УМВС України у Д-ій області Гашпоренко О.Р. дав письмову вказівку слідчому щодо провадження слідчого експерименту для перевірки можливості проникнення неповнолітнього підозрюваного Мартинова О.П. через вікно до квартири потерпілого, а також допитати матір підозрюваного для з'ясування обставин, перелічених у ст. 485 КПК.

На думку слідчого, названі обставини матеріалами кримінального провадження достатньо з'ясовані, і він категорично відмовився їх виконувати. Тоді керівник органу досудового розслідування сам провів слідчий експеримент, допитав матір підозрюваного. Протоколи названих слідчих дій він передав слідчому для приєднання до матеріалів кримінального провадження, але слідчий відмовився це зробити на тій підставі, що він не брав участі у проведенні слідчих дій.

Якими є повноваження керівника органу досудового розслідування під час досудового слідства?

Чи вправі слідчий не погодитися із вказівками керівника органу досудового розслідування і не виконувати їх?

Чи слідчий і керівник органу досудового розслідування у описаній ситуації діяли відповідно до закону?

Завдання 3

Експерт у своєму висновку дав наступні відповіді на запитання, поставлені перед ним слідчим суддею в ухвалі про доручення проведення судово-медичної експертизи:

1. Смерть гр. Остапенка О.П., 34 років, настала від втрати крові внаслідок пошкодження лівої сонної артерії.
2. Пошкодження сонної артерії спричинене гострим колюче-ріжучим предметом, яким міг бути в тому числі і виявлений на місці події ніж. Встановити за раною на трупі довжину та ширину леза ножа, яким вона спричинена, не вдалося.
3. Спричинене гр. Остапенку О.П. поранення – косе зверху вниз і спереду назад – є типовим для удару ножем рукою сторонньої людини, коли рукоятка у кулаку, а лезо виходить з боку мизинця руки.

4. Запаху алкоголю в крові померлого не виявлено.
Оцініть висновки експерта у цій справі на предмет їхньої однозначності.

Яким є доказове значення ймовірних висновків експерта?

Завдання 4

Гр. Кріпак К.С. було затримано працівниками поліції за крадіжку в гр. Либідь О.Р. посвідчення особи та грошей у сумі 10125 грн.

У райвідділі поліції гр. Либідь О.Р. заявила, що ніяких претензій до Гр. Кріпак К.С. не має та просить справу відносно нього не порушувати.

Яке юридичне значення має заява гр. Либідь О.Р.?

Завдання 5

У пасажира Н., який їхав у поїзді з м. Харкова, було дві валізи. На залізничній станції м. Києва він виявив відсутність однієї з них, про що усно повідомив черговому відділу внутрішніх справ.

Який орган повинен проводити досудове розслідування?

Дайте кваліфікацію подій.

Складіть заяву про вчинений злочин.

Тести

1. Доказами у кримінальному провадженні за новим КПК України є:

- а) фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України, міжнародними угодами, розпорядженнями Президента України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню;
- б) достатні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню;
- в) фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню;
- г) фактичні, достатні дані, отримані у передбаченому КПК України, міжнародними угодами, розпорядженнями Президента України

порядку на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

2. За новим КПК України процесуальними джерелами доказів є:

- а) показання, речові докази, документи, акти ревізії, перевірки;
- б) визнання особою вини, речові докази, документи, висновки експертів;
- в) показання, акти ревізій, перевірок, документи, висновки експертів;
- г) показання, речові докази, документи, висновки експертів.

3. Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий в порядку:

- а) встановленому нормами КПК України;
- б) передбаченому планом розслідування кримінального провадження;
- в) дій слідчого, прокурора на підставі дозволу слідчого судді;
- г) передбаченому внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

4. За новим КПК України показання це:

- а) відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту прокурором, слідчим, слідчим суддею підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження;
- б) відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження;
- в) відомості, які надаються в письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження;
- г) відомості, які надаються в усній формі під час допиту в суді підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

5. Що таке показання з чужих слів за новим КПК України?

- а) показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, які ґрунтуються на поясненні іншої особи;

- б) показаннями з чужих слів є пояснення, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певних обставин, які ґрунтуються на показах іншої особи;
  - в) показаннями з чужих слів є достатні дані, які ґрунтуються на поясненні іншої особи;
  - г) показаннями з чужих слів є достатні дані, здійснені в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, які ґрунтуються на показах іншої особи.
- 6. Відповідно до норм нового КПК України речовим доказом в кримінальному провадженні є:**
- а) матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом;**
  - б) спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження;
  - в) докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи;
  - г) відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту прокурором, слідчим підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.
- 7. Висновок експерта по новому КПК України не може ґрунтуватися на:**
- а) доказах, здобутих незаконним шляхом;
  - б) доказах, здобутих з порушенням норм КПК України;
  - в) доказах, які визнані судом недопустимими;**
  - г) доказах, які визнані слідчим суддею незаконними.
- 8. Незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних:**
- а) постанові, клопотанні, ухвалі;
  - б) постанові, рішенні, заяві;

- в) вироку, рішенні, заяві;
- г) постанові, ухвалі, вироку.**

9. Докази визнаються недопустимими:

- а) прокурором;
- б) слідчим;
- в) захисником;
- г) судом.**

10. Суд вирішує питання допустимості доказів під час:

- а) підготовчого судового засідання;
- б) судового розгляду;
- в) вивчення в суді обсягу доказів, що підлягають дослідженню та порядку їх дослідження;
- г) під час їх оцінки в нарадчій кімнаті.**

Ключові поняття з кримінального процесуального права

1. **Завдання кримінального провадження** – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

2. **Близькі родичі та члени сім'ї** – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

3. **Головуючий** – суддя, який розглядає справу одноособово, а при колегіальному розгляді справи – суддя-доповідач, визначений Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою під час розподілу справи.

4. **Державне обвинувачення** – процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

5. **Дізнання** – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків.

6. **Дізнавач** – службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків.

7. **Досудове розслідування** – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

8. **Досудове слідство** – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів.

9. **Закон України про кримінальну відповідальність** – законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність.

10. **Керівник органу дізнання** – начальник підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівник органу досудового розслідування.

11. **Керівник органу досудового розслідування** – начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, перший заступник або заступник Директора Державного бюро розслідувань, керівник (начальник) Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного

антикорупційного бюро України та його заступники, які діють у межах своїх повноважень.

12. **Кримінальне провадження** – досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

13. **Обвинувачення** – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом.

14. **Притягнення до кримінальної відповідальності** – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

15. **Прокурор** – особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень.

16. **Розмір мінімальної заробітної плати** – грошова сума, що дорівнює місячному розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому приймається процесуальне рішення або здійснюється процесуальна дія.

17. **Викривач** – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування.

18. **Слідчий** – службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

19. **Слідчий суддя** – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду.

20. **Сторони кримінального провадження** – з боку обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування,

керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

21. **Суд апеляційної інстанції** – відповідний апеляційний суд, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судові рішення, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду – стосовно судових рішень Вищого антикорупційного суду, ухвалених як судом першої інстанції, а також стосовно судових рішень інших судів першої інстанції, ухвалених до початку роботи Вищого антикорупційного суду в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених цим Кодексом до підсудності Вищого антикорупційного суду.

22. **Суд касаційної інстанції** – Верховний Суд.

23. **Суд першої інстанції** – місцевий загальний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження, а також Вищий антикорупційний суд у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його підсудності цим Кодексом, а також апеляційний суд у випадку, передбаченому цим Кодексом.

24. **Суддя** – голова, заступник голови, суддя Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, апеляційного суду, місцевих загальних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний.

25. **Судове провадження** – кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами.

26. **Учасники кримінального провадження** – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового

розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

27. **Учасники судового провадження** – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, представник персоналу органу пробації, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а також інші особи, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється судове провадження.

28. **Органи досудового розслідування** – органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання.

Література

1. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до іспиту / О.В. Капліна, М.О. Карпенко, В.І. Маринів та ін. Харків : Право, 2019. 298 с.
2. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред.: О.В. Капліної, О.Г. Шило; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 584 с.
3. Кримінальний процес : підручник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини: довідкове видання / уклад.: Севрук Ю.Г., Столітній А.В., Сапін О.В., Мала О.Р., Снігар М.І. та інші ; за ред. Ю.Г. Севрука, А.В. Столітнього. Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. 924 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.06.2020).

РОЗДІЛ 8. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС⁸

Тема 1. Поняття адміністративного права та його місце в системі права України

Поняття адміністративного права.

Адміністративне право як частина публічного права.

Місце адміністративного права в системі права України.

Розмежування адміністративного та інших галузей права (конституційного, цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального, митного, фінансового, банківського, земельного та ін.). Соціальне визнання адміністративного права.

Співвідношення адміністративного права та публічного управління.

Історія формування та розвитку адміністративного права.

Тенденції розвитку сучасного адміністративного права України.

Нові підходи до усвідомлення сутності та структури сучасного адміністративного права.

Концепція реформи адміністративного права.

Роль і значення адміністративного права в публічному адмініструванні.

Предмет адміністративного права.

Відносини, що регулюються адміністративним правом.

Особливості й мета впливу адміністративно-правових норм на суспільні відносини.

Метод адміністративно-правового регулювання суспільних відносин (зміст, значення, практичне застосування).

Припис, заборона, дозвіл.

Встановлення конкретного порядку дій (функціонування, здійснення діяльності).

Заборона на вчинення певних дій.

Можливість вибору законних дій (діяльності).

Система адміністративного права: загальне та спеціальне, внутрішнє та зовнішнє, матеріальне та процесуальне право.

⁸ Автор розділу – д.ю.н., професор, професор кафедри публічного права Приймаченко Д.В.

Адміністративно-правові інститути: поняття та система.

Адміністративно-правові інститути та норми, що регулюють управлінські відносини загального характеру.

Адміністративно-правові інститути та норми, що регулюють відносини в різних галузях та сферах управління (міжгалузеві та галузеві, адміністративно-політична, соціально-культурна, управління економікою).

Адміністративно-правові інститути та норми, що регулюють відносини у сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності.

Принципи адміністративного права: поняття та система. Демократизм, законність, гуманізм, рівність перед законом, взаємна відповідальність держави і громадянина. Нові принципи адміністративного права.

Регулятивна та правоохоронна функції адміністративного права.

Адміністративно-правова наука: поняття, предмет, зміст та система.

Етапи розвитку адміністративно-правової науки.

Основні школи сучасної української науки адміністративного права.

Адміністративне право як навчальна дисципліна.

Проблеми навчальної літератури з адміністративного права.

Адміністративне право зарубіжних країн: поняття, структура, наука.

Тема 2. Історія розвитку адміністративного права

Передумови виникнення адміністративного права.

Камералістика.

Поліцейське право.

Етапи та стадії розвитку поліцейського права в Україні

Трансформація поліцейського права в адміністративне як право захисне.

Етапи та стадії розвитку сучасного адміністративного права

Тема 3. Механізм адміністративно-правового регулювання суспільних відносин

Механізм адміністративно-правового регулювання суспільних відносин: поняття, зміст, значення та елементи (адміністративно-правові норми, акти тлумачення адміністративних норм та правозастосовні акти, адміністративно-правові відносини).

Поняття адміністративно-правової норми.

Відмінності адміністративно-правових норм від норм інших галузей права.

Структура адміністративно-правової норми. Гіпотеза та її види. Диспозиція та її особливості. Санкція.

Державні гарантії дії адміністративно-правових норм.

Класифікація адміністративно-правових норм: за змістом, за адресатами, за суб'єктами, за характером припису, за функціональним призначенням, за галузевою належністю, за межами дії, за ступенем визначеності, за повнотою викладених приписів, за юридичною силою.

Акти тлумачення адміністративно-правових норм.

Реалізація норм адміністративного права. Види реалізації (виконання, використання, додержання, застосування).

Особливості реалізації норм адміністративного права.

Вимоги до застосування норм адміністративного права – законність, обґрунтованість, доцільність.

Юридична сила адміністративно-правових норм. Дія в часі, в просторі, за колом осіб.

Джерела адміністративного права. Види джерел.

Систематизація адміністративного права.

Тема 4. Сутність, ознаки і принципи публічного управління та основні напрями його розвитку в сучасних умовах

Соціальне управління: поняття, сутність, функції.

Роль соціального управління в суспільстві.

Система управління: завдання, функції, суб'єкт, об'єкт, прямі та зворотні зв'язки. Види соціального управління.

Поняття публічного управління в загальному та спеціальному сенсі. Основні риси та завдання публічного управління.

Функції публічного управління: прогнозування, збирання, аналіз та обробка інформації, моделювання, планування, регулювання, організація, координація, розпорядництво, керівництво, облік, контроль, нагляд. Спеціальні функції управління.

Види публічного управління. Безпосереднє (пряме) та непряме державне управління. Примусове (юрисдикційне) та організуюче управління.

Сфера публічного управління. Публічно-управлінська діяльність. Органи публічного управління.

Структура, зміст та форми правової організації управління. Загальне підпорядкування. Безпосереднє підпорядкування.

Пряме підпорядкування. Оперативне підпорядкування. Подвійне підпорядкування. Співпідпорядкування.

Принципи публічного управління поняття та види.

Конституційні принципи публічного управління: народовладдя, розподілу державної влади, самостійності та єдності виконавчої влади. Поєднання централізації та децентралізації, законності, верховенства права, соціальної орієнтації, відповідальності, плановості.

Загальні принципи публічного управління: об'єктивність, конкретність, ефективність.

Організаційні принципи публічного управління: галузевий, територіальний, лінійний та функціональний, диференціації та фіксування функцій та повноважень, раціональний розподіл повноважень між суб'єктами управління, подвійного підпорядкування, компетентності органів публічного управління та професіоналізму державних службовців, відповідальності органів виконавчої влади та їх посадових осіб за власні дії.

Завдання публічного управління на сучасному етапі розвитку суспільства. Перспективи розвитку публічного управління за Концепцією адміністративної реформи в Україні.

Тема 5. Суб'єкти адміністративного права

Поняття суб'єктів публічного управління, суб'єктів адміністративного права та суб'єктів адміністративно-правових відносин. Специфічні ознаки суб'єктів публічного управління. Суб'єкт адміністративних правовідносин як фактичний учасник правових зв'язків у сфері управління.

Поняття та складові правосуб'єктності. Адміністративна правоздатність. Адміністративна дієздатність. Адміністративна деліктоздатність. Суб'єктивні права у сфері публічного управління. Об'єктивні адміністративно-правові обов'язки. Відповідальність.

Компетенція: поняття, значення та структура. Загальна, галузева, міжгалузева та внутрішньогалузева компетенція.

Види суб'єктів адміністративного права. Фізичні та юридичні особи. Індивідуальні та колективні суб'єкти. Система суб'єктів адміністративного права.

Поняття адміністративно-правового статусу громадян. Джерела адміністративного права, що встановлюють правовий статус громадян. Адміністративна правоздатність, дієздатність

та деліктоздатність громадян. Повна, неповна, часткова і обмежена адміністративна дієздатність громадян. Підстави виникнення взаємовідносин громадян з іншими суб'єктами права.

Основні права та обов'язки громадян у сфері публічного управління: особисті права і свободи, соціально-економічні, культурні, політичні права і свободи. Загальні та спеціальні права та обов'язки громадян.

Адміністративно-правові обов'язки громадян. Види обов'язків. Характеристика юридичних фактів, у зв'язку з якими виникають адміністративно-правові обов'язки громадян.

Гарантії прав і свобод громадян у сфері публічного управління. Соціально-політичні, економічні, організаційно-правові гарантії: судові та позасудові. Звернення громадян: поняття та види.

Основи адміністративно-правового статусу іноземців, біженців, осіб без громадянства. Об'єм адміністративної правосуб'єктності іноземців, біженців, осіб без громадянства. Специфічні обов'язки. Адміністративне видворення за межі України. Співробітники іноземних дипломатичних, консульських представництв, що знаходяться в Україні.

Конституційний статус Президента України. Співвідношення правового статусу Президента України з правовим статусом гілок влади. Повноваження Президента України у сфері виконавчої влади за Конституцією України. Повноваження Президента України щодо організаційного формування системи органів виконавчої влади. Повноваження Президента України щодо визначення змісту функціонування системи органів державної виконавчої влади.

Консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби, що створюються Президентом України для здійснення своїх повноважень. Адміністративно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України. Адміністративно-правовий статус Адміністрації Президента України. Завдання, функції і структура Адміністрації Президента.

Система, структура та види органів виконавчої влади. Принципи організації і діяльності системи органів виконавчої влади. Поняття органу виконавчої влади. Місце органів державної виконавчої влади в системі державних виконавчо-розпорядчих органів (органів публічного управління).

Юридичні ознаки органів виконавчої влади. Особливості адміністративної правоздатності та дієздатності органів виконавчої влади.

Відмінності органів виконавчої влади від інших органів держави, організацій, установ, недержавних організацій та об'єднань громадян. Компетенція органу виконавчої влади: поняття, структура.

Класифікація органів державної виконавчої влади за масштабом діяльності. Вищі, центральні, місцеві і спеціальні органи виконавчої влади. Кабінет Міністрів України, міністерства, державні комітети, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, місцеві державні адміністрації, територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади. Характеристика їх адміністративно-правового статусу. Класифікація органів державної виконавчої влади за порядком утворення, за обсягом компетенції, за порядком вирішення підвідомчих питань, за місцем в управлінській системі.

Внутрішня організація суб'єктів виконавчої влади (орган, установа, організація, посада). Структура та штат органів державної виконавчої влади.

Органи місцевого самоврядування: нормативна основа, поняття, компетенція, функції. Система місцевого самоврядування. Територіальна громада. Органи самоорганізації населення. Сільські селищні, міські Ради: загальна характеристика, адміністративно-правовий статус, структура, завдання, компетенція. Сільський, селищний, міський голова. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад. Районні та обласні ради.

Адміністративно-правові повноваження сільських, селищних, міських рад. Повноваження щодо окремих сфер управління. Самоврядні та делеговані повноваження. Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Гарантії місцевого самоврядування. Державний контроль за діяльністю органів та посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Поняття адміністративно-правового статусу організації. Поняття та види організацій. Підприємства, установи, організації та господарські товариства. Державні, казенні та комунальні підприємства. Фінансово-промислові групи. Концерни, союзи, асоціації та інші об'єднання підприємств. Установи освіти, культури, науки, охорони здоров'я, соціального захисту.

Правовий статус підприємств, установ, організацій. Свобода організації та функціонування підприємств, установ, організацій. Органи управління підприємств, установ, організацій. Законність

під час організації та діяльності підприємств, установ, організацій. Адміністративний та судовий порядок захисту прав підприємств.

Державне управління у сфері організації та діяльності підприємств, установ, організацій. Державне регулювання, ліцензування. Контроль, нагляду у сфері діяльності підприємств, установ, організацій.

Поняття та види об'єднань громадян. Політична партія. Громадська організація. Статус об'єднання громадян. Принципи створення та діяльності об'єднань громадян. Права об'єднань громадян.

Засновники та члени об'єднань громадян. Легалізація об'єднань громадян. Обмеження на створення і діяльність об'єднань громадян. Контроль за дотриманням об'єднаннями громадян вимог чинного законодавства та положень статуту. Відповідальність об'єднань громадян, види стягнень, що до них застосовуються. Припинення діяльності об'єднань громадян: примусовий розпуск, саморозпуск.

Міжнародні зв'язки об'єднань громадян.

Основи правового положення релігійних об'єднань. Поняття релігійних об'єднань. Взаємовідносини з державою. Реєстрація релігійних об'єднань та порядок припинення їх діяльності. Права релігійних об'єднань, державний контроль за дотриманням законодавства про свободу віросповідання.

Професійні спілки їх адміністративно-правовий статус: правова основа діяльності, організація, реєстрація. Основні права, гарантії діяльності, захист прав профспілок.

..... **Тема 6. Публічно-адміністративна діяльність** .....

Взаємозв'язок завдань і функцій публічного управління.

Поняття діяльності публічної адміністрації.

Різновиди діяльності публічної адміністрації.

Основні складові елементи діяльності публічної адміністрації.

Цілі. Продукт. Методи. Засоби. Інструменти. Принципи. Матеріал.

Нормотворча діяльність. Поняття, значення структура та особливості.

Правозастосовча діяльність. Поняття, значення структура та особливості.

Діяльність з реалізації права. Поняття, значення структура та особливості.

Формальності як складова публічно-адміністративної діяльності.

..... **Тема 7. Принципи публічно-адміністративної діяльності** .....

Поняття принципів адміністративного права та публічно-адміністративної діяльності.

Значення принципу правової держави. Зв'язаність публічно-адміністративної діяльності правом. Основоположні права як імпульси розвитку.

Значення принципу демократії. Легітимізація публічної адміністрації.

Принципи: адміністративної процедури: сприйняття, участі громадян, гласності.

..... **Тема 8. Інститут правових актів публічної адміністрації** .....

Поняття і значення адміністративного акта.

Різновиди правових адміністративних актів.

Нормативні адміністративні акти. Поняття, зміст та ознаки нормативних адміністративних актів. Різновиди та вимоги до нормативних адміністративних актів

Індивідуальні адміністративні акти. Поняття, зміст та ознаки індивідуальних адміністративних актів. Різновиди та вимоги до індивідуальних адміністративних актів

Процедури прийняття нормативних та індивідуальних адміністративних актів.

Чинність адміністративного акта

Нікчемні адміністративні акти

Дія адміністративних актів у часі. Закінчення строку дії адміністративного акта. Дострокове припинення дії адміністративного акта.

Виконання адміністративного акта.

Поняття адміністративного договору. Укладення адміністративних договорів. Юридична природа адміністративних договорів.

Ознаки адміністративного договору, суб'єкти його укладення.

Види адміністративних договорів.

Здійснення інших юридично значущих дій.

..... **Тема 9. Способи і засоби публічно-адміністративної діяльності** .....

Здійснення організаційних дій.

Виконання матеріально-технічних операцій.

Взаємозв'язок завдань органів публічної адміністрації, форм та методів їх діяльності.

Поняття та характерні риси методів діяльності органів публічної адміністрації, їх юридично-владне значення та зміст.

Загальні особливості методів діяльності органів публічної адміністрації. Відокремлення методів діяльності органів публічної адміністрації від методу правового регулювання. Реалізація методів діяльності.

Класифікація методів діяльності залежно від конкретного засобу, який використовується для вирішення завдань.

Загальні та спеціальні методи діяльності.

Методи переконання, заохочення, примусу. Співвідношення переконання, заохочення і примусу в сфері публічного управління. Адміністративні, економічні, організаційні та морально-психологічні методи.

Тенденції розвитку теорії адміністративно-правових методів діяльності органів публічної адміністрації.

Адміністративний примус як один з методів публічного управління. Сутність адміністративного примусу.

Поняття, мета й особливості адміністративного примусу.

Заходи адміністративного примусу не пов'язані з відповідальністю за адміністративні правопорушення: зміст та особливості.

Види заходів адміністративного примусу.

Заходи адміністративного попередження: їх призначення, види, підстави та порядок застосування.

Заходи адміністративного припинення: поняття, мета, підстави застосування, види, порядок застосування.

Заходи адміністративної відповідальності. Заходи, що застосовуються до правопорушників: особистого, майнового, технічного, санітарно-епідеміологічного, фінансового характеру.

Заходи забезпечення адміністративного провадження,

Адміністративно-відновлювальні заходи.

Застосування фізичної сили та спеціальних засобів.

Порядок застосування вогнепальної зброї.

Заходи адміністративної відповідальності.

Тема 10. Адміністративний розсуд у діяльності публічної адміністрації

Дискреційні повноваження: сутність і зміст.

Поняття «адміністративний розсуд».

Правові основи адміністративного розсуду.

Адміністративний розсуд та вимоги до його застосування

Тема 11. Публічний інформаційний устрій

Системотворне значення інформації. Право на інформацію.

Інформаційно-адміністративне право

Індивідуально-правовий шар.

Інституційні шари.

Електронне урядування.

Тема 12. Контроль за діяльністю публічної адміністрації

Контроль і нагляд як способи забезпечення захисту індивідуальних прав.

Мета та правові засоби контролю в сфері публічного управління. Державний контроль: поняття, форми, види і методи.

Різновиди контролю.

Адміністративний та судовий контроль за адміністративною діяльністю.

Контроль, що здійснюється органами представницької та виконавчої влади, контроль органів загальної, галузевої та міжгалузевої компетенції.

Відомчий (внутрішньовідомчий) та надвідомчий контроль.

Парламентський контроль. Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Президентський контроль. Урядовий контроль.

Судовий контроль.

Контроль з боку центральних органів виконавчої влади. Контроль з боку місцевих органів виконавчої влади. Контрольно-наглядові повноваження державних інспекцій.

Контроль з боку органів місцевого самоврядування.

Громадський контроль.

Звернення громадян як спосіб контролю.

Види звернень.

Вимоги до звернень. Розгляд пропозицій, заяв, скарг. Права громадянина під час розгляду заяви чи скарги.

Обов'язки адресатів щодо розгляду заяв чи скарг.

Заходи щодо забезпечення конституційних прав громадян на звернення.

Відповідальність за порушення законодавства про звернення громадян.

Тема 13. Державна служба в Україні

Суспільне значення інституту державної служби.

Інститут державної служби в системі адміністративного права. Комплексність правового інституту державної служби. Норми галузей права, що входять у цей інститут. Правові джерела та конституційно-правові основи державної служби.

Поняття, система та принципи державної служби в Україні. Види державної служби.

Основні напрями державної політики у сфері державної служби.

Управління державною службою: завдання, функції. Система органів управління державною службою.

Державний службовець. Поняття посади і посадової особи. Посадові особи, керівники, спеціалісти, технічні виконавці. Класифікація посад державних службовців.

Ранги державних службовців. Службова кар'єра.

Проходження державної служби. Вступ на державну службу.

Обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу. Обмеження, пов'язані з проходженням державної служби.

Права державних службовців у сфері публічного управління. Адміністративно-правові обов'язки державних службовців.

Атестація державних службовців: поняття, значення, мета, завдання та функції.

Відповідальність державних службовців: дисциплінарна, адміністративна, матеріальна та кримінальна.

Відсторонення публічного службовця від виконання повноважень за посадою. Припинення державної служби: способи та підстави. Відставка публічного службовця.

Служба в органах місцевого самоврядування. Посадові особи місцевого самоврядування. Правовий статус посадових осіб місцевого самоврядування. Проходження служби в органах місцевого самоврядування.

Державна служба та корупція. Поняття корупції та корупційних діянь. Суб'єкти корупційних діянь.

Органи, що запобігають та протидіють корупції. Відповідальність за корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією. Контроль і нагляд за виконанням законів у сфері протидії корупції.

Новації проекту закону України «Про державну службу».

Тема 14. Основи адміністративного процесу

Поняття адміністративного процесу. Зміст та загальні риси адміністративного процесу. Вузкий та широкий підхід до розуміння сутності адміністративного процесу.

Відмінності адміністративного процесу від кримінального та цивільного.

Адміністративно-процесуальна діяльність: адміністративно-юрисдикційна та адміністративно-процедурна. Співвідношення адміністративного процесу з іншими видами юридичної процесуальної діяльності.

Структура адміністративного процесу. Поняття, система та види адміністративно-процесуальних проваджень. Співвідношення адміністративного процесу та адміністративно-процесуального провадження. Адміністративно-процедурний та адміністративно-юрисдикційний процес: загальні риси та специфічні ознаки.

Принципи адміністративного процесу: поняття, система. Принципи законності, об'єктивності, рівності учасників процесу перед законом та органом (посадовою особою), що вирішує справу, гласності, публічності, національної мови, економічності, ефективності, охорони прав та законних інтересів особи та держави, змагальності сторін, відповідальності за порушення порядку здійснення процесуальних дій та прийнятого рішення.

Суб'єкти адміністративного процесу. Фізичні та юридичні особи. Адміністративно-процесуальний статус суб'єктів.

Елементи адміністративного процесу: провадження, стадії, етапи та процесуальні дії.

Порушення справи у сфері публічного управління (розслідування, з'ясування, витребування документів, збирання доказів та іншої інформації).

Розгляд справи та прийняття (винесення) рішення (постанови).

Оскарження чи опротестування рішення по справі.

Виконання рішення (постанови).

Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теоретичного розвитку та сучасна практика правового регулювання.

Адміністративна діяльність та адміністративне провадження.

Адміністративний процес та адміністративна процедура.

Поняття та сутність адміністративної процедури.

Різновиди адміністративних проваджень і процедур.

Організація управлінської процедури.

Реєстрація.
Ліцензування.
Нормотворчий процес.
Адміністративно-договірний процес.
Адміністративно-юрисдикційне провадження: поняття, система та види.
Адміністративна юрисдикція: поняття, основні ознаки, принципи, структура.
Поняття та правовий статус суб'єктів адміністративної юрисдикції.
Система адміністративно-юрисдикційних органів.
Характеристика митної служби в Україні як адміністративно-юрисдикційних органів.
Правові акти адміністративної юрисдикції.
Забезпечення законності в адміністративному процесі. Суб'єкти та процедура забезпечення законності.

Тема 15. Провадження в справах за зверненнями громадян

Загальна характеристика провадження в справах за зверненнями громадян. Поняття та значення. Правова основа.
Стадії провадження в справах за зверненнями громадян.
Прийняття, перевірка (розслідування) та розгляд пропозицій, заяв, клопотань та скарг громадян уповноваженими посадовими особами. Прийняття рішень та їх виконання.
Адміністративний порядок розгляду скарг та перспективи його розвитку.
Судовий порядок розгляду скарг на дії (бездіяльність) та рішення посадових осіб та державних службовців, що порушують права та свободи громадян. Правова підстава.
Право громадянина на звернення у суд зі скаргою. Дії (рішення) та бездіяльність, що можуть бути оскаржені.
Порядок розгляду пропозицій, заяв, скарг та організація прийому громадян у митних органах України.

Тема 16. Адміністративне правопорушення

Поняття адміністративного правопорушення. Ознаки адміністративного правопорушення: антигромадська спрямованість, протиправність, винність, караність діяння.
Адміністративне правопорушення як підстава адміністративної відповідальності. Відокремлення адміністративних правопорушень від злочинів і дисциплінарних проступків.

Юридичний склад адміністративного правопорушення. Властивості складу адміністративного правопорушення.

Юридичний аналіз об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення.

Види складів адміністративних правопорушень.

Розмежування подібних складів адміністративних правопорушень від злочинів.

Неодноразовість та повторність. Правопорушення, що триває та продовжується.

Об'єкти адміністративного правопорушення: загальний, видовий, родовий, безпосередній.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення та її елементи. Причинний зв'язок між діянням та його несприятливими (шкідливими, соціально небезпечними) протиправними наслідками. Факультативні ознаки об'єктивної сторони.

Суб'єкти адміністративного правопорушення: фізичні та юридичні особи, індивідуальні та колективні, загальні, спеціальні та особливі.

Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення. Вчинення адміністративного правопорушення умисно. Вчинення адміністративного правопорушення з необережності. Мотив та мета.

Види складів адміністративних правопорушень. Класифікація адміністративних правопорушень за об'єктами.

Порушення митних правил: юридична підстава, поняття, ознаки, юридичний склад.

Тема 17. Адміністративна відповідальність

Адміністративна відповідальність як специфічна форма реагування держави на адміністративне правопорушення.

Адміністративна відповідальність: поняття, мета, функції.

Принципи адміністративної відповідальності: законність, рівність перед законом, принцип вини, невідворотність покарання, індивідуалізація відповідальності, справедливість, доцільність.

Специфічні ознаки адміністративної відповідальності.

Відмінність адміністративної відповідальності від інших видів юридичної відповідальності та місце в системі адміністративного примусу. Співвідношення адміністративної, кримінальної, дисциплінарної та матеріальної відповідальності.

Суб'єкти адміністративної відповідальності. Фізичні та юридичні особи. Вік, після досягнення якого настає адміністративна відповідальність. Відповідальність неповнолітніх. Відповідальність посадових осіб. Відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів. Відповідальність іноземних громадян і осіб без громадянства.

Особливості адміністративної відповідальності юридичних осіб. Види адміністративних правопорушень, що тягнуть адміністративну відповідальність юридичних осіб.

Підстави адміністративної відповідальності. Види підстав адміністративної відповідальності. Нормативна, фактична та процесуальна підстава адміністративної відповідальності.

Обставини, що враховуються під час притягнення до адміністративної відповідальності.

Обставини, що виключають адміністративну відповідальність (крайня необхідність, необхідна оборона, неосудність).

Обставини, що звільняють від адміністративної відповідальності. Обставини, що замінюють адміністративну відповідальність на інші види юридичної відповідальності.

Обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність за адміністративні правопорушення. Можливості звільнення від адміністративної відповідальності у разі малозначності правопорушення.

Обмеження адміністративної відповідальності. Види обмежень застосування адміністративної відповідальності.

Тема 18. Адміністративне стягнення

Адміністративне стягнення: поняття, мета, система, види. Його відмінність від інших видів публічного примусу та місце в системі адміністративного примусу. Стягнення основні й додаткові, морального, майнового, особистого характеру.

Попередження та штраф як заходи адміністративного стягнення. Порядок застосування, сутність та розмір.

Оплатне вилучення та конфіскація предмета, що став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення. Порядок застосування та зміст.

Позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину як захід адміністративного стягнення. Порядок застосування та зміст.

Виправні роботи, громадські роботи та адміністративний арешт. Порядок застосування та зміст.

Адміністративне видворення іноземних громадян та осіб без громадянства за межі України. Порядок застосування та зміст.

Загальні правила накладення стягнення за адміністративне правопорушення.

Строки накладення адміністративного стягнення та строки їх погашення. Обчислення строків адміністративного стягнення.

Накладення адміністративних стягнень у разі множинності адміністративних правопорушень. Види множинності. Ідеальна та реальна сукупність.

Особливості накладення адміністративних стягнень за порушення митних правил.

Покладення обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду.

Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх.

Види адміністративних стягнень, що застосовуються за вчинення порушень митних правил, їх особливості.

Види адміністративних стягнень, що застосовуються за вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Забезпечення законності під час застосування заходів адміністративного стягнення вчинення за адміністративного правопорушення.

Тема 19. Провадження у справах про адміністративні правопорушення

Поняття та структура провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Місце провадження у справах про адміністративні правопорушення в адміністративному процесі.

Загальна характеристика провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Види провадження у справах про адміністративні правопорушення: повне (звичайне), спрощене, прискорене, особливе (ускладнене). Характеристика кожного з видів.

Поняття, юридична підстава та завдання провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Принципи провадження, їх специфіка: законність, оперативність, усність, безпосередність, рівність громадян перед законом та органом, який розглядає справу, гласність, публічність, право

на захист, змагальність, принцип національної мови, принцип об'єктивної істини, диспозитивність.

Обставини, що виключають провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Провадження в справах про порушення митних правил: поняття, завдання, особливості.

Докази у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення. Поняття, значення та види.

Засоби доказування. Стадії доказування. Загальні правила оцінки доказів.

Учасники провадження у справах про адміністративні правопорушення. Види органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення.

Процесуальний статус учасників провадження: Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності. Потерпілий. Законні представники. Захисник. Свідок. Експерт. Перекладач. Прокурор.

Строки в провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

Види строків: процесуальні, давнини, примусового впливу.

Початок перебігу строку, закінчення строку, призупинення та переривання строку. Загальні та спеціальні строки.

Підвідомчість справ про адміністративні правопорушення: поняття та види. Загальна та спеціальна, видова, територіальна та альтернативна підвідомчість.

Заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Адміністративне затримання (превентивне і процесуальне, юридична підстава, підстави застосування, органи (посадові особи), правомочні здійснювати адміністративне затримання, строки, правові наслідки),

Особистий огляд і огляд речей (мета та підстави, особи, уповноважені здійснювати огляд, його порядок, поняті, документальне оформлення),

Вилучення речей та документів (мета та підстави, особи, уповноважені здійснювати вилучення, його порядок, документальне оформлення).

Доставлення порушника (мета та підстави, строки, особи, уповноважені здійснювати доставлення, місця доставлення, процесуальне оформлення).

Відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами та огляд на стан сп'яніння.

Особливості застосування заходів забезпечення провадження у справах про порушення митних правил та контрабанду.

Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Адміністративне розслідування або порушення справи.

Розгляд та вирішення справ про адміністративні правопорушення.

Оскарження або опротестування та перегляд постанови по справі про адміністративне правопорушення.

Виконання рішення по справі.

Тема 20. Дисциплінарна відповідальність

Поняття та ознаки дисциплінарної відповідальності.

Різновиди дисциплінарної відповідальності.

Суб'єкти дисциплінарної відповідальності.

Підстави дисциплінарної відповідальності.

Дисциплінарний проступок як фактична підстава відповідальності.

Види дисциплінарних стягнень.

Дисциплінарне провадження як різновид адміністративного провадження, його ознаки.

Види дисциплінарних проваджень.

Стадії дисциплінарного провадження.

Тема 21. Організація та діяльність адміністративних установ (органи публічної адміністрації різних рівнів)

Державне регулювання в умовах ринкового господарства: поняття (вузьке, широке), основні риси, зміст та значення.

Форми адміністрування: поняття, види, юридичне значення.

Державний контракт (договір). Ліцензування.

Адміністративно-правова організація адміністрування: поняття, система, елементи, значення.

Зміст організації адміністрування: принципи і форми юридичного встановлення адміністрування, форми органів публічної адміністрації та їх компетенція, завдання, функції права, обов'язки і відповідальність, правові форми взаємодії. Методи адміністрування і форми їх здійснення.

Суб'єкти адміністрування, їх взаємодія. Загальне, безпосереднє, пряме, оперативне, подвійне підпорядкування. Співпідпорядкування.

Структура органів публічної адміністрації. Структурні підрозділи органів публічної адміністрації. та їх правовий статус.

Тема 22. Організація публічно-адміністративної діяльності в окремих галузях та галузевих сферах

Правові основи організації адміністрування. Правові джерела у сфері організації адміністрування: поняття, система, види. Загальні та спеціалізовані правові акти. Нормативно-правові акти у сфері економіки, в соціально-культурній та адміністративно-політичній сфері.

Розмежування компетенції у сфері адміністрування між центральними та місцевими органами виконавчої влади. Компетенція центральних органів виконавчої влади. Компетенція місцевих органів виконавчої влади.

Галузеве управління: поняття, зміст. Нормативно-правова база. Суб'єкти галузевого управління, їх система. Об'єкти галузевого управління.

Міжгалузеве управління: поняття, ознаки, зміст. Суб'єкти міжгалузевого управління: завдання, функції, структура, повноваження. Межі дії (сфера управління) органів міжгалузевого управління. Надвідомчі повноваження органів міжгалузевого управління. Методи управління, що використовуються органами міжгалузевої компетенції. Рівні публічного міжгалузевого управління: макрорівень та мікрорівень.

Регіональне управління: поняття та зміст. Нормативно-правові акти, що встановлюють систему регіонального управління. Принципи регіонального управління. Особливості регіонального управління.

Тема 23. Організація публічно-адміністративної діяльності у сфері економіки

Організаційно-правова система управління у сфері економіки. Поняття сфери економіки. Структура сфери економіки. Мета та зміст публічного управління у сфері економіки. Економіка як об'єкт адміністративно-правового регулювання. Основні напрями економічних перетворень у державі.

Основні напрями публічного регулювання у сфері економіки. Методи та форми публічного управління як основа адміністративно-правового впливу держави на економічну систему.

Публічний контроль в управлінні у сфері економіки. Антимонопольний контроль. Адміністративний нагляд у сфері економіки.

Міське самоврядування та сфера економіки. Повноваження органів місцевого самоврядування сфери управління економікою.

Органи публічного управління у сфері економіки. Класифікація та адміністративно-правовий статус суб'єктів публічного управління економікою.

Повноваження Президента України у сфері управління економікою.

Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері управління економікою.

Повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері управління економікою.

Повноваження місцевих органів виконавчої влади у сфері управління економікою.

Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері управління економікою.

Управління промисловістю.

Управління капітальним будівництвом.

Управління агропромисловим комплексом.

Управління транспортом і шляховим господарством.

Управління зв'язком.

Управління торгівлею.

Управління житловим господарством.

Управління побутовим обслуговуванням.

Управління використанням і охороною природних ресурсів.

Тема 24. Організація публічно-адміністративної діяльності в адміністративно-політичній сфері

Організаційно-правова система управління в адміністративно-політичній сфері.

Поняття адміністративно-політичної сфери.

Структура адміністративно-політичної сфери.

Мета та зміст публічного управління в адміністративно-політичній сфері.

Суб'єкти публічного управління адміністративно-політичною сферою.

Класифікація та адміністративно-правовий статус суб'єктів публічного управління адміністративно-політичною сферою.

Управління обороною.

Управління національною безпекою.

Управління внутрішніми справами.
Управління закордонними справами.
Управління юстицією.
Повноваження Президента України в адміністративно-політичній сфері.
Повноваження Кабінету Міністрів України в адміністративно-політичній сфері.
Повноваження центральних органів виконавчої влади в адміністративно-політичній сфері.
Повноваження місцевих органів виконавчої влади в адміністративно-політичній сфері.
Повноваження органів місцевого самоврядування в адміністративно-політичній сфері.

Тема 25. Організація публічно-адміністративної діяльності у соціально-культурній сфері

Організаційно-правова система управління соціально-культурною сферою.
Поняття соціально-культурної сфери. Структура соціально-культурної сфери.
Органи публічного управління соціально-культурною сферою.
Управління освітою.
Управління наукою.
Управління культурою.
Управління охороною здоров'я населення.
Управління фізичною культурою, спортом та туризмом.
Управління у сфері соціального захисту населення.
Управління у справах сім'ї та молоді.
Класифікація і адміністративно-правовий статус суб'єктів публічного управління соціально-культурною сферою:
Повноваження Президента України у сфері соціально-культурного будівництва.
Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері соціально-культурного будівництва.
Повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері соціально-культурного будівництва.
Повноваження місцевих органів виконавчої влади у сфері соціально-культурного будівництва.
Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері соціально-культурного будівництва.

Практичні завдання

Завдання 1

Студент Барановський, вивчаючи питання предмету адміністративного права, зробив висновок, що ця галузь права регламентує суспільні відносини виключно в області організації та функціонування державного управління, а саме – області здійснення функцій державного управління та внутрішньо організаційної діяльності.

Чи вірне дане твердження? Поясніть свою точку зору.

Завдання 2

Чи виникають у процесі діяльності Верховної Ради України, органів місцевого самоврядування, прокуратури, комерційного банку, громадської організації відносини, які б належали до предмету адміністративного права? Якщо так, то охарактеризуйте їх.

Завдання 3

ДМС України в особі її Голови та суб'єктами господарювання було укладено «Угоду про інформаційне співробітництво щодо надання сервісної послуги з передачі фінансовій установі даних з фінансової звітності підприємства».

16 липня 2021 р. було укладено Меморандум про співпрацю між Головним управлінням Держпраці у Львівській області, Головним управлінням Державної міграційної служби України у Львівській області та Головним управлінням Державної податкової служби у Львівській області.

Яка правова природа цих юридичних актів? Свою відповідь аргументуйте.

Завдання 4

Складіть схеми: предмет адміністративного права, метод адміністративного права, система адміністративного права.

Завдання 5

З урахуванням змісту приведених нижче ситуацій та прикладів визначте правову природу, вид та характер форм діяльності.

1. Міністр внутрішніх справ своїм наказом звільнив Попенка В.П. з посади начальника ГУНП в Д-й області.
2. Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову «Про спеціальні звання, формений одяг та знаки розрізнення в митних органах».
3. В березні відбулася чергова зустріч начальника ГУНП в К-й області з представниками Громадської ради обласному управлінні.
4. Проректор з господарських питань Університету розпорядився встановити в деяких аудиторіях кондиціонери.

5. 25 жовтня в Університету відбулась науково-практична конференція курсантів, студентів та молодих науковців.
6. ДМС України було внесено відомості про анулювання авторизації АЕО до Єдиного державного реєстру авторизованих економічних операторів.
7. Наказом Міністра внутрішніх справ було затверджено Положення про Громадську раду при МВС України.
8. За результатами наради, було прийнято Спільну заяву МВС України та Державної митної служби України.
9. Було підготовлено та розміщено на веб-сервері МВС України проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про Національну поліцію».
10. Дільничним офіцером поліції Дніпровського відділу поліції було складено протокол про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 121 КпАП України.
11. Начальником ГУНП в Дніпропетровській області було прийнято наказ «Про затвердження Положення Дніпровський відділ поліції».
12. Наказом МВС України було внесено зміни та доповнення до «Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції».
13. Інспектором відділу дозвільної системи, ліцензування та державного охоронного нагляду ГУНП в Дніпропетровській області було прийнято у громадянина Мазурка заяву про продовження терміну дії дозволу на придбання, зберігання і носіння мисливської гладкоствольної зброї та бойових припасів до неї, медичну довідку та платіжний документ.
14. Між МВС України та ПАТ «Спецтехніка» було укладено угоду про постачання автомобілів спеціалізовані для перевезення затриманих та ув'язнених (АЗУ) на базі КрАЗ та запчастин до них.
15. Голова ДМС України підписав «Меморандум про співпрацю між Державною митною службою України та Національною асоціацією розвитку торгівлі та сервісу».
16. Між Управлінням поліції охорони в Дніпропетровській області та ЗАТ «КБ Приватбанк» було укладено договір про надання послуги інкасації, охорони та перевезення коштів.
17. Дільничний офіцер поліції отримав спеціальні засоби індивідуального захисту та вогнепальну зброю.
18. Начальник Управління поліції охорони в Дн-й обл. видав наказ про анулювання дозволу на право перевезення мисливської вогнепальної зброї, пневматичної, холодної зброї та бойових припасів до неї ПАТ «Зброя».
19. Фахівцями ГУНП України в 3-й області було підготовлено та розіслано зацікавленим сторонам відповіді на їхні інформаційні запити.

20. Наказом ДМС України було затверджено рішення про надання ПрАТ «ДЕТЕКС» авторизації АЕО

Завдання 6

Дільничний офіцер поліції Петриківського відділення поліції склав протокол про адміністративне правопорушення Попудренка М. У протоколі зазначено, що 11 червня 2020 р. о 23 год. 30 хв. Попудренко, перебуваючи у нетверезому стані, на законну вимогу працівників поліції проїхати у чергову частину відділення поліції категорично відмовився, шарпав за формений одяг, на зауваження працівників поліції не реагував.

Однак із матеріалів справи, зокрема рапортів працівників поліції, убачається, що під час оперативно-профілактичного відпрацювання території вони разом із працівниками спецпідрозділу «Корд» приблизно о 23 год. 30 хв. шляхом зламу дверей зайшли у будинок раніше судимого Попудренка, розбудили його, стали кричати, чому він не відкрив двері, оглядали будинок, шукали макову соломку, привезли Попудренка. у чергову частину відділення поліції. У судовому засіданні працівники поліції не змогли пояснити, на підставі чого вони у нічний час шляхом зламу дверей зайшли у дім Попудренка

Здійсніть юридичний аналіз справи. Чи вбачаєте Ви в діях Попудренка М. склад адміністративного правопорушення? Кваліфікуйте його дії.

Завдання 7

Громадянин Маковський, ухилився від медичного огляду на наявність наркотичного сп'яніння та відмовився прослідувати до Царичанського відділення поліції для складання протоколу про адміністративне правопорушення. При спробі затримання, Маковський, вів себе спокійно, мовчав, не сперечався, проте при можливості гальмував свій рух (чіплявся за предмети побуту, двері, стіни).

У відділенні поліції було встановлено, що громадянин Маковський перебуває на обліку у Дніпропетровському обласному наркологічному диспансері з діагнозом «наркоманія».

Здійсніть юридичний аналіз справи. Чи вбачаєте Ви в діях Маковського склад адміністративного правопорушення? Кваліфікуйте його дії.

Завдання 8

Шляхом аналізу змісту приведених нижче правових ситуацій визначте правову природу та вид того чи іншого методу діяльності, а також групу заходів згідно існуючої класифікації, що вже вжиті або передбачаються.

1. Поліцейський зупинив на трасі Київ – Одеса легковий автомобіль, який рухався з перевищенням швидкості понад 20 км/год. З'ясувалось, що водій керує транспортним засобом не маючи свідоцтва про реєстрацію технічного засобу (забув його вдома). Поліцейський заборонив подальшу експлуатацію автомобіля і розпорядився поставити його на спеціальний майданчик зберігання транспортних засобів.
2. Начальник митниці надав дозвіл на вивантаження товарів з повітряного судна після перевірки поданих документів та встановлення їх відповідності вимогам Митного кодексу України.
3. Дільничний офіцер поліції, здійснюючи огляд помешкання Гепи, який перебуває під адміністративним наглядом виявив факт зберігання самогону.
4. Поліцейські доставили до відділення поліції громадянина, який перебував в стані сп'яніння.
5. Одеська митниця невідкладно в електронній формі повідомила ФОП «Янукевич анд К» про причини і підстави відмови у наданні дозволу на перевантаження товарів, що переміщуються у митному режимі транзиту, з одного транспортного засобу на інший.
6. Витяг з правил пожежної безпеки: «Паління в не відведених для того місцях суворо забороняється».
7. Представник Поліської митниці Шмигаленко здійснював свої повноваження в суді, а саме: підтримував позицію митниці щодо притягнення до адміністративної відповідальності громадянина Пальчинського, який вчинив правопорушення, під час розгляду зазначеної справи судом, на підставі належно оформленої довіреності, виданої митним органом.
8. Заступник начальника Дніпровського відділу поліції виніс постанову про накладення стягнення у вигляді штрафу за вчинення дій, передбачених ч. 2 ст. 178 КпАП України.
9. Митне оформлення товарів, представлених громадянином США Трапмом було здійснено митним органом на підставі поданої громадянином митної декларації.
10. Вхід сторонніх осіб до гуртожитку № 3 УМСФ під час карантину суворо забороняється.
11. За перевищення швидкості поліцейський попередив водія автомобіля «Майбах».
12. Після прибуття з місць ув'язнення за гр. Мовчаном був установлений адміністративний нагляд.
13. З огляду на невиконання декларантом умов, визначених Митним кодексом України, митним органом було відмовлено у митному

оформленні товарів, що ввозились на митну територію України ПрАТ «Метінвест 2020».

14. Поліцейський Штанько, встановивши, що в процесі жнив комбайн «Нива» під керуванням комбайнера Приходька не був обладнаний необхідними первинними засобами пожежогасіння, заборонив подальшу експлуатацію комбайна на збиранні врожаю.
15. Щодо громадянина Павлова було здійснено особистий огляд.
16. Після митного оформлення товарів, що зберігалися на складі митного органу під митним контролем, відшкодування витрат митних органів на їх зберігання та сплати відповідних митних платежів, за рішенням митного органу власник тих товарів – суб'єкт ЗЕД отримав ці товари.
17. Інспектором ДСО був затриманий громадянин Мигунов, який без причини перебував на території, що охороняється, і доставлений в службове приміщення відділення поліції для встановлення особи.
18. Інспектор митного посту «Гоптівка» зупинив в зоні митного контролю вантажний автомобіль з метою здійснення процедури митного контролю.
19. За сумлінне виконання своїх обов'язків інспектора пункту пропуску «Дніпро-Аеропорт» Паулюса було нагороджено Почесною грамотою ДМС України.
20. З метою забезпечення громадського порядку поліцейськими до осіб було застосовано спеціальні засоби.
21. Курасант ДДУВС, який ніс чергування у складі патруля поліції, вимагав від громадян, які порушують громадський порядок, припинити неправомірні дії.
22. За фактом передачі транспортного засобу особистого користування Lexus LS 570, тимчасово ввезеного на митну територію України, у володіння особі, яка безпосередньо не ввозила такий транспортний засіб на митну територію України, інспектором Київської митниці Безсмертним було складено протокол про порушення митних правил.
23. Поліцейські, які перебували на місці скоєння аварії обмежували рух транспорту і пішоходів на ділянці вулиці від пр. Д Яворницького до вул. В. Вернадського.
24. Під час особистого огляду громадянина Добкіна співробітниками поліції було вилучено речовину білого кольору.

Завдання 9

1 вересня 2020 р. громадянином України Медведєвим Д.О. та громадянином Ізраїлю Блуменфельдом І.К. до Дніпровської міської ради було надано заяву про проведення вуличного походу. Вуличний

похід планувалося провести 11 вересня 2020 р. по пр. Д. Яворницького у м. Дніпро. Метою вуличного походу була привертання уваги громадян міста до стану охорони та захисту архітектурних пам'яток історичної частини м. Дніпро.

11 вересня 2020 р. під час проведення вуличного походу громадяни Медведєв Д.О. та Блуменфельд І.К. почали закликати учасників походу до перекриття проїзду по пр. К. Маркса та вул. Леніна. Крім того, учасники походу почали вигукувати гасла «Вернем нашому городу его историческое название», «Руский язык – наш родной язык, запретим телячий язык». У учасників походу були транспаранти з написами «ПР – єдина політична сила, яка захищає наші права», «В резервації усіх хто мислить інакше».

За результатами дій правоохоронців були затримані та доставлені до Соборного відділення поліції Медведєв Д.О., Блуменфельд І.К., Тахтаров Л.Д., Петренко Г.Л. та Калінш Т.Ф. У відділенні поліції черговий висловив здивування з приводу того що щодо громадянин Тахтарова Л.Д. у грудні 2019 р. вже складався протокол про вчинення аналогічного правопорушення.

Кваліфікуйте дії даних осіб.

Тести

1. Адміністративне право як галуз права – це:

- сукупність законодавства, знань, наукових поглядів, концепцій про систему галузі права, яке регулює відносини, які виникають в результаті здійснення виконавчої влади, надання її органами управлінських послуг, а також відповідальності за адміністративні правопорушення;
- систематизовані відповідно до типової програми знання щодо предмета регулювання норм адміністративного права, їх особливостей, встановленого порядку управління в різних галузях виконавчої влади, реалізації при цьому прав і свобод громадян та відповідальності в сфері публічного управління;
- систематизований масив, опанування яким дозволить оволодіти майбутнім юристам, іншим зацікавленим особам системою теоретичних й науково-прикладних знань щодо норм, принципів, засобів та інших інститутів адміністративного права, а також вміннями й навичками практичного застосування таких знань;
- сукупність юридичних норм, які врегульовують однорідні суспільні відносини щодо надання адміністративних послуг і здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності, що здійснюється суб'єктами публічної адміністрації;

д) система норм, поглядів, ідей, уявлень про адміністративне законодавство, публічне управління, реформування й тенденції розвитку адміністративного права, його принципи, про адміністративне право зарубіжних країн.

2. Публічне адміністрування, як форма реалізації публічної влади – це:

- регламентована законами та іншими нормативно-правовими актами діяльність уповноважених органів виконавчої влади, спрямована на здійснення законів та інших нормативно-правових актів, шляхом прийняття адміністративних рішень, в процесі здійснення адміністративних процедур;
- адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, яка є зовнішнім виразом реалізації завдань (функцій) виконавчої влади, що здійснюється з метою задоволення публічного інтересу й негативно відмежовується від законодавчої та політичної діяльності;
- це діяльність держави, спрямована на створення умов для якнайповнішої реалізації функцій держави, основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами;
- цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив органів публічної влади на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення мети та реалізації функцій суспільства, відображеної у Конституції України та інших нормативних актах;
- цілеспрямований, владний, в рамках правових приписів обов'язковий для виконання вплив уповноважених суб'єктів на суспільну систему з метою її удосконалення відповідно до публічних інтересів.

3. Залежно від способу впливу на поведінку виокремлюються наступні норми:

- прості, складні, комбіновані;
- матеріальні, процесуальні;
- регулятивні, правоохоронні, запобіжні;
- зобов'язуючі, заборонні, дозвольні;
- жодної правильної відповіді.

4. Адміністративно-правові відносини – це:

- форма соціальної взаємодії держави та приватних осіб, що виникає на підставі адміністративно-правових норм з метою виконання прав та свобод людини і громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства

- й держави, учасники якої наділені суб'єктивними правами і несуть юридичні обов'язки;
- б) форма соціальної взаємодії в межах якої носій (фізична чи юридична особа) прав і обов'язків у сфері публічного управління, передбачених адміністративно-правовими нормами, який здатен реалізовувати надані йому права та виконувати покладені на нього обов'язки;
  - в) форма соціальної взаємодії суб'єктів адміністративного права, що виникає у сфері державного управління, учасники яких виступають носіями прав і обов'язків, урегульованих адміністративно-правовими нормами та які мають організаційний та виконавчо-розпорядчий характер, захищені державним примусом;
  - г) форма соціальної взаємодії публічної адміністрації та приватних осіб, що виникає на підставі адміністративно-правових норм з метою забезпечення прав та свобод людини і громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства й держави, учасники якої мають суб'єктивні права і несуть юридичні обов'язки;
  - д) форма соціальної взаємодії органів публічної адміністрації з окремими фізичними та юридичними особами, які у відповідності з адміністративно-правовими нормами наділені певним обсягом прав та обов'язків у публічно-правовій сфері.
- 5. Якої стадії адміністративно-правового регулювання НЕ існує?**
- а) інкорпорація норм адміністративно-правових норм;
  - б) застосування норм адміністративного права;
  - в) видання адміністративно-правової норми;
  - г) реалізація суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників правовідносин;
  - д) виникнення адміністративно-правових відносин.
- 6. Повноваження – це:**
- а) сукупність нормативно визначеної сфери діяльності, завдань, що надані органу публічної адміністрації або її посадовій особі для належного виконання ними певного кола державних чи суспільно-значущих задач та реалізації відповідних функцій;
  - б) сукупність нормативно встановленої сфери діяльності, повноважень, що надані органу або посадовій особі для належного виконання ними певного кола державних чи суспільно-значущих завдань та реалізації відповідних функцій;
  - в) сукупність взаємопов'язаних (об'єднаних) обов'язків та прав суб'єкта публічного адміністрування, надані йому законним чином і необхідні для досягнення поставлених перед ним завдань;

- г) сукупність юридично установлених сфери діяльності, прав і обов'язків конкретного органа чи посадової особи, що визначає його місце в системі державних органів (органів місцевого самоврядування) та відповідає поставленим перед ним цілям, задачам і функціям;
  - д) сукупність встановлених в офіційній формі завдань, прав і обов'язків будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати в необхідних випадках заходи адміністративної відповідальності.
- 7. Систему джерел адміністративного права становлять:**
- а) Конституція України, Закони України, Кодекси, Постанови ВРУ, Укази Президента України, Постанови КМУ, нормативні акти ЦОВВ, адміністративні договори, рішення Верховного суду;
  - б) Конституція України, Закони України, Кодекси, Постанови ВРУ, Укази Президента України, Постанови КМУ, нормативні акти ЦОВВ, нормативні акти МОВВ та ОМС, адміністративні договори, судові прецеденти;
  - в) Конституція України, Закони України, Кодекси, міжнародні акти, ратифіковані ВРУ, адміністративні договори, цивільні угоди, учасником яких є орган виконавчої влади;
  - г) Конституція України, Закони України, Кодекси, Постанови ВРУ, Укази Президента України, Постанови КМУ, нормативні акти ЦОВВ, нормативні акти МОВВ та ОМС, рішення адміністративних судів, адміністративні договори, окремі акти СРСР, що не скасовані;
  - д) Конституція України, Закони України, Кодекси, Постанови ВРУ, Укази Президента України, Постанови КМУ, нормативні акти ЦОВВ, нормативні акти МОВВ та ОМС, міжнародні акти, ратифіковані ВРУ, адміністративні договори, окремі акти СРСР, що не скасовані.
- 8. Суб'єкти адміністративного права – це:**
- а) фізичні або юридичні особи, які відповідно до чинного законодавства є учасниками приватноправових відносин, урегульованих нормами адміністративного права, наділені визначеними правами й обов'язками в сфері публічного управління і спроможні їх здійснювати;
  - б) окремі державні органи, фізичні та юридичні особи, які наділені адміністративно-правовими нормами певним обсягом повноважень у адміністративно-політичній сфері;

- в) фактичні учасники суспільних відносин, що виникають, існують та припиняються у сфері публічного управління;
- г) окремі фізичні та юридичні особи, які у відповідності з адміністративно-правовими нормами наділені певним обсягом суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у сфері публічного управління;
- д) окремі фізичні та юридичні особи, які у відповідності з нормами права наділені певним обсягом суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у сфері правового регулювання суспільних відносин.

9. Органи виконавчої влади – це:

- а) система державних органів, яку складають Кабінет Міністрів України, міністерства та інші відомства, діяльність яких регламентується нормами адміністративного права;
- б) підконтрольний та підзвітний органам законодавчої влади вид органів державної влади, які згідно з конституційним принципом поділу державної влади мають своїм головним призначенням виконання державної влади;
- в) частина механізму держави, що має власну структуру та штат службовців і в межах своїх повноважень реалізує на основі законів від імені й за дорученням народу України державне управління в певних галузях, сферах і секторах суспільного життя;
- г) самостійний вид органів державної влади, які згідно з конституційним принципом поділу державної влади мають своїм головним призначенням реалізацію функціонального призначення виконавчої гілки влади;
- д) державні органи, які безпосередньо підпорядковані Кабінету Міністрів України, забезпечують або сприяють формуванню і втіленню в життя державної політики у відповідних сферах управління, здійснюють керівництво дорученими їм сферами і несуть відповідальність за стан їх розвитку перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України.

10. Нормативно-правовий акт – це

- а) письмовий або усний документ, прийнятий уповноваженим на це учасником публічно-правових відносин у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання публічно-правих відносин, що містить норми права, має не персоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування;
- б) офіційний документ, прийнятий суб'єктом адміністративного права у визначеній законом формі та порядку, який встановлює норми права для неозначеного кола осіб і розрахований на неодноразове застосування;

- в) офіційний, письмовий, документ управлінського характеру, прийнятий суб'єктом адміністративного права у визначеній ним формі та порядку, який встановлює норми права для неозначеного кола осіб і розрахований на неодноразове застосування;
- г) офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим на це учасником публічно-правових відносин у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання публічно-правих відносин, що містить норми права, має персоніфікований характер і розрахований на одноразове застосування;
- д) акт управління (рішення) суб'єкта владних повноважень, який встановлює, змінює, припиняє (скасовує) загальні правила регулювання однотипних відносин, і який розрахований на довгострокове та неодноразове застосування.

Ключові поняття з адміністративного права

1. **Адміністративне затримання** – короточасний примусовий захід, який застосовується з метою припинення правопорушення, установлення особи, яка вчинила правопорушення, складення протоколу про правопорушення якщо його неможливо скласти на місці вчинення правопорушення та забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення.

2. **Адміністративна процесуальна дієздатність** – здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові. Належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також фізичним особам до досягнення цього віку у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь.

3. **Адміністративна процесуальна правоздатність** – здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві. Визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами).

4. **Адміністративна реформа** – це вид політико-правової реформи, яка здійснюється у сфері виконавчої влади і стосується як її організаційної структури, функцій, кадрового забезпечення, так і взаємовідносин з місцевим самоврядуванням.

5. **Адміністративне правопорушення (проступок)** – проти-правна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку, законом передбачено адміністративну відповідальність.

6. **Адміністративне стягнення** – міра відповідальності, яка застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

7. **Адміністративне судочинство** – діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України.

8. **Адміністративне управління** – діяльність з розроблення нормативної бази, планування, організаційної роботи, комплектування персоналу, фінансування, оцінки і вдосконалення системи управління.

9. **Адміністративний договір** – двох або багатостороння угода, зміст якої складають права та обов'язки сторін, що впливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією із сторін угоди.

10. **Адміністративний нагляд** – система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ.

11. **Адміністративний позов** – звернення до адміністративного суду про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах.

12. **Адміністративний процес** – правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства.

13. **Адміністративний суд** – суд загальної юрисдикції, до компетенції якого цим Кодексом віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ.

14. **Адміністративні дані** – дані, отримані на підставі спостережень, проведених органами державної влади (за винятком

органів державної статистики), органами місцевого самоврядування та іншими юридичними особами відповідно до законодавства та з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, віднесених до їх компетенції.

15. **Акредитація** – процедура, у ході якої національний орган з акредитації документально засвідчує компетентність юридичної особи чи відповідного органу з оцінки відповідності виконувати певні види робіт (випробування, калібрування, сертифікацію, контроль).

16. **Акт** – документ, складений кількома особами, що підтверджує встановлені факти або події. Акт (довідка) контрольного заходу – службовий двосторонній документ, який стверджує факт проведення комплексного планового чи позапланового контрольного заходу, що відображає її результати стосовно наслідків окремих фінансово-господарських операцій чи діяльності об'єкта контролю в цілому і є носієм доказової інформації про виявлені й систематизовані за економічною однорідністю недоліки в господарюванні та порушення Законів України й інших нормативно-правових актів.

17. **Акт ревізії (перевірки)** – службовий двосторонній документ, який стверджує факт проведення комплексної, фінансової чи тематичної ревізії (перевірки), що відображає її результати стосовно наслідків окремих фінансово-господарських операцій чи діяльності підприємства в цілому і є носієм доказової інформації про виявлені й систематизовані за економічною однорідністю недоліки в господарюванні та порушення законів і інших нормативно-правових актів.

18. **Альтернативна служба** є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством.

19. **Апарат органів виконавчої влади** – це організаційно поєднана сукупність структурних підрозділів і посад, які призначені для здійснення консультативних чи обслуговуючих функцій щодо виконання відповідними органами закріплених за ними повноважень (компетенції). До особового (персонального) складу апарату органів виконавчої влади відносяться державні службовці та інші працівники апарату.

20. **Апеляційні спеціалізовані суди** – апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України.

21. **Аудит** – перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів.

22. **Бездіяльність** – певна форма поведінки особи, яка полягає у невиконанні нею дій, які вона повинна була і могла вчинити в силу покладених на неї посадових обов'язків і згідно з чинним законодавством України.

23. **Біженець** – іноземець (іноземний громадянин чи особа без громадянства), який внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової, національної належності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань вимушений залишити територію держави, громадянином якої він є (або територію країни свого постійного проживання), і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави внаслідок зазначених побоювань та щодо якого в порядку та за умов, визначених цим Законом, прийнято рішення про надання йому статусу біженця.

24. **Благодійна організація** – недержавна організація, головною метою діяльності якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб. Благодійні організації можуть утворюватись у формах членських благодійних організацій, благодійних фондів, благодійних установ, інших благодійних організацій (фондацій, місій, ліг тощо).

25. **Верховна Рада Автономної Республіки Крим** є представницьким органом Автономної Республіки Крим і здійснює свої повноваження на підставі Конституції України і законів України, Конституції Автономної Республіки Крим і нормативно-правових актів Автономної Республіки Крим з метою сприяння реалізації прав та інтересів населення автономії та вирішенню питань життєдіяльності регіону.

26. **Верховна Рада України** (парламент) є єдиним органом законодавчої влади в Україні.

27. **Ветеринарно-санітарні правила і норми** – нормативно-правові акти, що встановлюють ветеринарні, ветеринарно-санітарні та інші вимоги, невиконання яких створює загрозу виникнення

і розповсюдження хвороб тварин, у тому числі спільних для тварин і людини.

28. **Ветеринарний контроль** – санітарний контроль, який здійснюється щодо тварин та продуктів тваринного походження з метою захисту життя та здоров'я людей та тварин, а також контроль предметів та вантажів, які можуть бути носіями хвороб тварин.

29. **Виїзна перевірка** – це перевірка, яка проводиться за місцезнаходженням об'єкта, що перевіряється.

30. **Виконавчі органи рад** – органи, які відповідно до Конституції України та цього Закону створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених цим та іншими законами.

31. **Вилучення продукції з обігу** – фактичне припинення обігу (реалізації) продукції, здійснене в установленому порядку, за рішенням власника продукції або спеціально уповноважених органів виконавчої влади в межах їх повноважень.

32. **Віза** – позначка в паспортному документі, що засвідчує право іноземця або особи без громадянства на в'їзд в Україну і транзитний проїзд через її територію.

33. **Військова служба** – особливий вид державної служби, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни.

34. **Військове формування** – створена відповідно до законодавства України сукупність військових об'єднань, з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

35. **Військовослужбовці** – громадяни України, які проходять службу на території України і громадяни України, які виконують військовий обов'язок за межами України. До військовослужбовців належать: особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани, військовослужбовці строкової і надстрокової служби та військової служби за контрактом Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, військ цивільної оборони, Державної

спеціальної служби транспорту, а також інших військових формувань, що створюються Верховною Радою України, стратегічних сил стримування, які дислокуються на території України, військово-службовці жінки, курсанти військових навчальних закладів.

36. **Внутрішній фінансовий контроль** – це діяльність контрольно-ревізійних підрозділів, спрямована на забезпечення міністерств, інших центральних органів виконавчої влади достовірною інформацією про використання об'єктами контролю фінансових ресурсів, оцінку ефективності їх господарської діяльності, виявлення і запобігання в ній відхилень, що перешкоджають законному та ефективному використанню майна і коштів, розширеному відтворенню виробництва.

37. **Восний стан** – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

38. **Громадське місце** – частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони, вулиці, парки тощо.

39. **Громадяни** – фізичні особи: громадяни України, іноземці, особи без громадянства.

40. **Громадянство України** – постійний правовий зв'язок особи та Української держави, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках.

41. **Державне підприємство** – підприємство, що діє на основі державної власності.

42. **Державний санітарно-епідеміологічний нагляд** – це діяльність органів, установ та закладів державної санітарно-епідеміологічної служби по контролю за дотриманням юридичними та фізичними особами санітарного законодавства з метою попередження, виявлення, зменшення або усунення шкідливого впливу

небезпечних факторів на здоров'я людей та по застосуванню заходів правового характеру щодо порушників.

43. **Делеговані повноваження** – повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад.

44. **Депресивна територія** – регіон чи його частина (район, місто обласного значення або кілька районів, міст обласного значення), рівень розвитку якого (якої) за показниками, визначеними цим Законом, є найнижчим серед територій відповідного типу.

45. **Депутатське запитання** – це засіб одержання депутатом інформації або роз'яснення з тієї чи іншої проблеми. Відповідь на запитання може бути оголошено на сесії Ради або дано депутату в індивідуальному порядку. Запитання не включається до порядку денного сесії, не обговорюється і рішення по ньому не приймається.

46. **Депутатське звернення** – викладена в письмовій формі пропозиція народного депутата, звернена до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян здійснити певні дії, дати офіційне роз'яснення чи викласти позицію з питань, віднесених до їх компетенції.

47. **Депутатський запит** – це вимога народного депутата, народних депутатів чи комітету Верховної Ради України, яка заявляється на сесії Верховної Ради України до Президента України, до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції.

48. **Державна ветеринарна інспекція** – діяльність посадових осіб державних органів і установ ветеринарної медицини, спрямована на здійснення державного контролю та нагляду за додержанням ветеринарно-санітарних вимог.

49. **Державна санітарно-епідеміологічна служба України** – система органів, установ, закладів, частин і підрозділів, діяльність яких спрямовується на профілактику інфекційних хвороб, професійних захворювань, масових неінфекційних захворювань

(отруєнь), радіаційних уражень людей, запобігання шкідливому впливу на стан їх здоров'я і життя факторів середовища життєдіяльності, здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду щодо безпеки для життя і здоров'я людини продукції та середовища життєдіяльності.

50. **Державна служба в Україні** – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

51. **Державна таємниця** (також – секретна інформація) – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

52. **Державна цільова програма** – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

53. **Державне замовлення** – засіб державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності.

54. **Державний архітектурно-будівельний контроль** – це сукупність організаційно-технічних і правових заходів, спрямованих на забезпечення дотримання законодавства, державних стандартів, норм і правил, архітектурних вимог і технічних умов, а також положень затвердженої містобудівної документації та проектів конкретних об'єктів (далі – затвержені проектні рішення), місцевих правил забудови населених пунктів усіма суб'єктами містобудівної діяльності незалежно від форм власності під час забудови територій і населених пунктів, розміщення, будівництва, реконструкції, капітального ремонту об'єктів житлово-цивільного, виробничого та іншого призначення, реставрації архітектурних

пам'яток, створення інженерної та транспортної інфраструктури, виробництва будівельних матеріалів, виробів і конструкцій.

55. **Державний ветеринарний нагляд** – інспектування державними інспекторами ветеринарної медицини з метою переперевірки стану додержання законодавства з питань ветеринарної медицини.

56. **Державний внутрішній фінансовий контроль** – це система здійснення внутрішнього контролю, проведення внутрішнього аудиту, інспектування, провадження діяльності з їх гармонізації з метою забезпечення якісного управління ресурсами держави на основі принципів законності, економічності, ефективності, результативності та прозорості.

57. **Державний гірничий нагляд** – нагляд за додержанням підприємствами, установами, організаціями та громадянами (користувачами) актів законодавства, правил і норм щодо ведення робіт, пов'язаних з геологічним вивченням надр, їх використанням та охороною, а також використанням і переробкою мінеральної сировини.

58. **Державний кордон України** є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору.

59. **Державний метрологічний нагляд** – діяльність спеціально уповноважених органів державної метрологічної служби з метою перевірки дотримання вимог Закону України про метрологію та метрологічну діяльність, інших нормативно-правових актів України і нормативних документів з метрології.

60. **Державний моніторинг навколишнього природного середовища** це система спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень. Це Положення визначає порядок створення та функціонування такої системи в Україні.

61. **Державний нагляд** – діяльність спеціально уповноважених органів виконавчої влади по контролю за додержанням підприємцями стандартів, норм і правил при виробництві та випуску продукції (виконанні робіт, наданні послуг) з метою забезпечення інтересів суспільства і споживачів в її належній якості, безпечної для життя, здоров'я й майна людей і навколишнього середовища.

62. **Державний пожежний нагляд** (держпожнагляд) – це наглядова діяльність спеціально уповноважених державних органів у сфері пожежної безпеки, пов'язана із здійсненням контролю за виконанням і додержанням вимог та вирішення інших встановлених законодавством питань у цій сфері.

63. **Державний пробірний нагляд** – система організаційно-технічних і правових заходів, спрямованих на здійснення державного контролю за видобуванням, виробництвом, використанням, обігом, обліком і зберіганням дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та виробів з них, виконанням операцій із зазначеними цінностями, а також на забезпечення залучення до вторинної переробки відходів і брухту, що містять дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння.

64. **Державний санітарно-епідеміологічний нагляд** – це діяльність органів, установ та закладів державної санітарно-епідеміологічної служби по контролю за дотриманням юридичними та фізичними особами санітарного законодавства з метою попередження, виявлення, зменшення або усунення шкідливого впливу небезпечних факторів на здоров'я людей та по застосуванню заходів правового характеру щодо порушників.

65. **Державні (адміністративні) послуги** – послуги, обов'язковість отримання яких встановлюється законодавством та які надаються фізичним чи юридичним особам органами виконавчої влади, створеними ними установами та організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів. Надання цих послуг безпосередньо пов'язане з виконанням основних функцій та завдань органом влади.

66. **Державні комітети** – це центральні органи виконавчої влади, які, безпосередньо не формуючи урядову політику, покликані сприяти міністерствам та уряду в цілому в реалізації цієї політики шляхом виконання функцій державного управління, як правило, міжгалузевого чи міжсекторного характеру.

67. **Дипломатична служба в Україні** – частина державної служби, яка призначена забезпечувати практичну реалізацію зовнішньої політики України, представляти та захищати інтереси України у сфері міжнародних відносин, а також її юридичних осіб та громадян за кордоном.

68. **Дисциплінарна відповідальність** – це обов'язок державного службовця відповідати за здійснений ним дисциплінарний вчинок та нести міру стягнення, передбачену чинним законодавством.

69. **Дозвільна система** – встановлений законодавством порядок надання дозволів на здійснення певних видів діяльності; дозвільна система – це особливий порядок виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку і використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриття та функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян.

70. **Дозвільна система у сфері господарської діяльності** – сукупність урегульованих законодавством відносин, які виникають між дозвільними органами, адміністраторами та суб'єктами господарювання у зв'язку з видачею документів дозвільного характеру.

71. **Дозвільні органи** – органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, а також підприємства, установи, організації, уповноважені відповідно до закону видавати документи дозвільного характеру.

72. **Докази** в адміністративному судочинстві – будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів.

73. **Докази** в справі про адміністративне правопорушення – будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами.

74. **Документ** – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві.

75. **Первинний документ** – це документ, що містить в собі вихідну інформацію.

76. **Вторинний документ** – це документ, що являє собою результат аналітико-синтетичної та іншої переробки одного або кількох документів.

77. **Документування результатів контрольного заходу** – формування масиву документально зафіксованої інформації констатувального та аналітичного характеру про організаційно-правову та фінансово-господарську діяльність об'єкта контролю, де проводились контрольні заходи, який повинен забезпечувати розкриття теми контрольного заходу.

78. **Дослідження (випробування)** – експериментальне визначення кількісних і (або) якісних характеристик властивостей об'єкта досліджень. Випробування бувають – досліджувальні (визначальні), які проводяться для вивчення певних характеристик властивостей об'єкта, порівняльні – для порівняння характеристик об'єктів, контрольні – для встановлення відповідності об'єкта згідно з нормативними вимогами.

79. **Дрібне хуліганство** – нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян.

80. **Експерт** – висококваліфікований спеціаліст, який має вищу освіту, відповідну кваліфікацію і професійні знання з питань, що досліджуються, виконує службові обов'язки, пов'язані з провадженням діяльності у відповідній галузі, безпосередньо проводить експертизу та несе персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість висновків відповідно до завдання на проведення експертизи.

81. **Експертиза** – вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного предмета, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності і результати яких оформляються у вигляді експертного висновку.

82. **Епідемічна ситуація** – показник епідемічного благополуччя території (об'єкта) у певний час, що характеризується рівнем і динамікою захворювання людей на інфекційні хвороби, наявністю або відсутністю відповідних факторів передачі інфекції та іншими обставинами, що впливають на поширення інфекційних хвороб.

83. **Звернення громадян** – викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги.

84. **Здоров'я** – стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів.

85. **Зона надзвичайної екологічної ситуації** – окрема місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація.

86. **Зона надзвичайної ситуації** – окрема територія, де склалася надзвичайна ситуація техногенного та природного характеру.

87. **Іммігрант** – іноземець чи особа без громадянства, який отримав дозвіл на імміграцію і прибув в Україну на постійне проживання, або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримав дозвіл на імміграцію і залишився в Україні на постійне проживання.

88. **Іноземець** – особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

89. **Інструкція** – нормативно-правовий акт, який детально визначає зміст і методичні питання правового регулювання у певній сфері діяльності.

90. **Інформація** – документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі.

91. **Інформація про особу** – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу. Основними даними про особу (персональними даними) є: національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження.

92. **Інформаційний запит** – звернення з вимогою про надання можливості ознайомлення з офіційними документами.

93. **Кабінет Міністрів України** – вищий орган в системі органів виконавчої влади, який здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністра, інші центральні органи виконавчої влади РМ АР Крим, місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів.

94. **Кабінет Міністрів України, як уряд**, очолює систему органів виконавчої влади, спрямовує і координує діяльність міністерств та інших органів виконавчої влади.

95. **Контроль** – функція управління, яка полягає в перевірці виконання завдань об'єктами управління, з метою отримання інформації щодо виконання завдань та життя своєчасних заходів для досягнення результату.

96. **Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення** – примусова безоплатна передача цього предмета у власність держави за рішенням суду. Конфісковано може бути лише предмет, який є у приватній власності порушника, якщо інше не передбачено законами України.

97. **Ліцензування** – видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування.

98. **Ліцензія** – документ, що видається Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом виконавчої влади, згідно з яким власник ліцензії має право займатися певним видом підприємницької діяльності.

99. **Методи управління** – сукупність способів та засобів впливу керуючих суб'єктів на об'єкти управління для досягнення визначеної мети.

100. **Методика аналізу та прогнозування** – сукупність послідовних прийомів, процедур, операцій дослідження, застосування яких дозволяє реалізувати мету аналізу та, прогнозування в певній галузі.

101. **Методика проведення експертизи** – методи організації роботи з фахівцями-експертами й обробки їх висновків та експертних оцінок, виражених у кількісній або якісній формі, з метою підготовки інформації для осіб, що приймають рішення.

102. **Митний контроль** – сукупність заходів, що здійснюються митними органами при переміщенні через митний кордон України товарів (вантажів) та інших предметів і спрямовані на забезпечення дотримання норм Митного кодексу України, міжнародних договорів, законодавчих та інших нормативно-правових актів з митної справи, контроль за виконанням яких покладено на митні органи.

103. **Митний кордон** – межі митної території України. Митний кордон України співпадає з державним кордоном України, за винятком меж спеціальних митних зон.

104. **Митний огляд** – одна з форм митного контролю, що передбачає обстеження товарів та інших предметів (з можливістю повного або часткового розпакування товарів та інших предметів,

розібрання транспортних засобів, вантажних і багажних місць) для встановлення законності переміщення їх через митний кордон України, а також обліку, обкладення податками та зборами.

105. **Митний режим** – сукупність норм, установлених законами України з питань митної справи, що залежно від заявленої мети переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України визначають порядок такого переміщення й обсяг митних процедур, які при цьому здійснюються.

106. **Митні правила** – встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

107. **Митні процедури** – операції, пов'язані із здійсненням митного контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України, митного оформлення цих товарів і транспортних засобів, а також справлянням передбачених законом податків і зборів.

108. **Міністерства** – центральні органи виконавчої влади, покликані формувати та реалізувати державну політику у відповідних сферах суспільного життя (секторах державного управління). Їх очолюють міністри, які за посадою є членами Кабінету Міністрів України і відповідно до цього мають статус політичних діячів (політиків). Міністерство є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади в забезпеченні впровадження державної політики у визначеній сфері діяльності.

109. **Міністерство закордонних справ України** (МЗС України) – центральний орган виконавчої влади, є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин України та координації заходів у цій сфері, в тому числі спрямованих на реалізацію стратегічних цілей зовнішньої політики України щодо забезпечення входження України в європейський простір та створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі (ЄС), Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

110. **Міністерство оборони України** (Міноборони України) – центральний орган виконавчої влади і військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають Збройні Сили України. Міністерство оборони України як центральний орган виконавчої влади забезпечує проведення в життя державної політики у сфері

оборони, функціонування, бойову та мобілізаційну готовність, боєздатність і підготовку Збройних Сил України до здійснення покладених на них функцій і завдань.

111. Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС України) – головний (провідний) орган у системі центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільної оборони, рятувальної справи, створення та функціонування систем страхового фонду документації, поводження з радіоактивними відходами, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання цим ситуаціям та реагування на них, ліквідації їх наслідків та наслідків Чорнобильської катастрофи, здійснює керівництво дорученою йому сферою управління та несе відповідальність за її стан і розвиток.

112. Міністерство України у справах сім'ї та молоді (Мінсім'ямолодь України) – центральний орган виконавчої влади, який забезпечує проведення у життя державної політики з питань сім'ї, жінок, молоді та дітей на всій території України, здійснює керівництво дорученою йому сферою управління, несе відповідальність за її стан і розвиток.

113. Міністерство фінансів України – центральний орган виконавчої влади, якій відіграє провідну роль в управлінні фінансами країни і забезпечує проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики, спрямованої на реалізацію визначених завдань економічного та соціального розвитку України, здійснює координацію діяльності у цій сфері інших центральних органів виконавчої влади.

114. Місцеве самоврядування в Україні – гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

115. Місцеві адміністративні суди – суди, які розглядають адміністративні справи, пов'язані з правовідносинами у сфері державного управління (справи адміністративної юрисдикції).

116. Місцеві дозвільні органи – міські ради та їх виконавчі органи, районні та районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації, територіальні (місцеві) органи центральних

органів виконавчої влади, їх посадові особи, уповноважені відповідно до закону видавати документи дозвільного характеру від свого імені, а також підприємства, установи, організації, що у випадках, передбачених законом, уповноважені видавати документи дозвільного характеру і можуть залучатися до проведення експертизи та обстеження, необхідних для видачі документів дозвільного характеру, у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

117. Місцеві загальні суди – районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди, а також військові суди гарнізонів.

118. Моніторинг – система спостережень і контролю за станом об'єкта (предмета, процесу, явища).

119. Надзвичайна екологічна ситуація – надзвичайна ситуація, за яку на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави.

120. Надзвичайна ситуація – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншими чинниками, що призвело (може призвести) до загибелі людей та/ або матеріальних втрат.

121. Надзвичайна ситуація техногенного та природного характеру – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншою небезпечною подією, в тому числі епідемією, епізоотією, епіфітотією, пожежею, яке призвело (може призвести) до неможливості проживання населення на території чи об'єкті, ведення там господарської діяльності, загибелі людей та/ або значних матеріальних втрат.

122. Наказ – це основний нормативний акт, який є одночасно розпорядчим документом і видається суб'єктом нормотворення в процесі здійснення ним виконавчо-розпорядчої діяльності з метою виконання покладених на нього завдань відповідно до наданої компетенції.

123. Нормативний документ – документ, який встановлює правила, загальні принципи чи характеристики різних видів діяльності або їх результатів.

124. Нотаріат в Україні – система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні

дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

125. **Об'єднання громадян** – добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод.

126. **Об'єкти управління** – елементи структури системи управління та виробничі процеси, на які спрямовано вплив функцій управління.

127. **Оборона України** – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

128. **Обстеження** – процес загального збирання інформації (без її детальної перевірки) про напрями діяльності відповідного підрозділу з метою ознайомлення з його роботою (проведеними операціями); виявлення конкретних питань, що потребують особливої уваги; отримання інформації щодо доцільності проведення додаткової перевірки.

129. **Органи внутрішніх справ** – Міністерство внутрішніх справ України, головні управління МВС України в Криму, м. Києві, Київській області та управління МВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті, їх міські, районні та лінійні відділи (управління), підрозділи, установи, навчальні заклади і науково-дослідні установи, підприємства і організації, що становлять єдину систему МВС України.

130. **Органи управління** – установи, організації, підприємства та їх структурні підрозділи, що мають право приймати управлінські рішення в межах своєї компетенції і контролювати виконання прийнятих рішень.

131. **Організації, заклади, установи** – організаційні структури, які не займаються підприємницькою діяльністю. Фінансування робіт, пов'язаних з їх діяльністю, здійснюється за рахунок асигнувань, що виділяються з державного бюджету або з місцевого бюджету адміністративно-територіальних одиниць.

132. **Організаційна функція** – впорядкування структури і взаємодії складових елементів системи з метою зниження невизначеності, а також підвищення ефективності використання ресурсів і часу.

133. **Організація** – об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій тощо.

134. **Особа** – фізична особа або юридична особа (її філії, відділення, інші відокремлені підрозділи), а також представництва юридичної особи.

135. **Особа без громадянства** – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

136. **Охорона здоров'я** – система заходів, спрямованих на забезпечення збереження і розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості життя.

137. **Паспортна система** – комплекс заходів з обліку населення за місцем проживання та забезпечення видачі паспортів.

138. **Паспортний документ** – документ, що підтверджує громадянство громадянина України, іноземця. Посвідчує особу іноземця або особу без громадянства і виданий уповноваженими органами України, іноземної держави або статутними організаціями ООН, який дає право виїзду за кордон і визнаний Україною.

139. **Паспортний документ іноземця та особи без громадянства** – документ, що підтверджує громадянство іноземця або посвідчує особу без громадянства, виданий уповноваженим органом іноземної держави або статутною організацією ООН, дає право виїзду за кордон і визнаний Україною.

140. **Патронатна служба** – сукупність працівників державного органу, які самостійно приймаються на посади членами Кабінету Міністрів України, головами місцевих державних адміністрацій згідно із штатним розписом і категорією, що відповідає посаді.

141. **Патрульно-постова служба міліції** – діяльність спеціальних нарядів міліції по охороні громадського порядку, безпеці і боротьбі з правопорушеннями на вулицях, площах, в парках, на транспортних магістралях, портах, в аеропортах та інших громадських місцях, а також при проведенні масових заходів, ліквідації наслідків аварії, катастрофи, стихійного лиха.

142. **Письмові докази** – документи (у тому числі електронні документи), акти, листи, телеграми, будь-які інші письмові записи, що містять в собі відомості про обставини, які мають значення справи.

143. **Підприємець** – фізична особа, яка є громадянином України, іноземним громадянином, особою без громадянства, що здійснює підприємницьку діяльність. Громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи.

144. **Підприємство** – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому законами.

145. **Підвищення кваліфікації державних службовців** – навчання з метою оновлення та розвитку умінь і знань, необхідних для ефективного вирішення завдань професійної діяльності на державній службі.

146. **Планова перевірка (інспектування)** – інспекційна перевірка, що здійснюється комплексно або з окремих напрямів діяльності/ операцій відповідно до плану інспекційних перевірок, затвердженого в порядку, передбаченому законодавством.

147. **Планування** – процес розробки порядку виконання певної діяльності, тобто конкретизація цієї діяльності: визначення проміжних цілей і послідовності їх досягнення, розрахунку термінів, прогнозування наслідків майбутніх ситуацій, визначення потреб у ресурсах, виконавцях і необхідних засобах по кожній з цих цілей.

148. **Пожежний нагляд** – функція органів пожежної охорони, яка полягає у здійсненні контролю за виконанням заходів, спрямованих на забезпечення пожежної безпеки об'єктів та підвищення ефективності боротьби з пожежами.

149. **Позивач** – особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано адміністративний позов до адміністративного суду, а також суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подана позовна заява до адміністративного суду.

150. **Політична партія** – зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

151. **Положення** – підзаконний нормативно-правовий акт, який встановлює структуру і функції будь-якого органу, визначає форми та умови здійснення певної діяльності підприємств та установ, а також їх структурних підрозділів (відділів, секторів).

152. **Порядок** – нормативно-правовий акт, який конкретизує норми права загального характеру, встановлює певні вимоги,

що регламентують окремі напрями діяльності та вирішує процедурні питання; організаційний документ, який відповідно до встановлених вимог, правил і норм визначає чітку послідовність дій певного процесу, із зазначенням способів та методів його виконання, форми та умови здійснення певної діяльності.

153. **Посада** – це визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативно-правовими актами коло службових повноважень. Посадовими особами вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій.

154. **Посадові особи** – керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядницьких та консультативно-дорадчих функцій.

155. **Потерпілий** – особа, якій адміністративним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду.

156. **Профспілка** – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання).

157. **Правила** – різновид підзаконних нормативно-правових актів, які приймаються (затверджуються) в установленому порядку компетентними державними органами або посадовими особами з метою встановлення єдиного здійснення певної діяльності чи окремих дій, єдиних вимог до поведінки учасників правовідносин у відповідній сфері. Характерною особливістю правил є регулювання ними обмеженого кола суспільних відносин, але з великим ступенем деталізації юридичних, організаційних та інших приписів (вимог).

158. **Правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації** – особливий правовий режим, який може тимчасово запроваджуватися в окремих місцевостях у разі виникнення надзвичайних екологічних ситуацій і спрямовується для попередження людських і матеріальних втрат, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації.

159. **Правоохоронні органи** – державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

160. **Правопорушник** – особа, яка здійснила або намагається здійснити незаконну дію, а також особа, яка сприяє цьому.

161. **Прикордонна смуга** – це ділянка місцевості, яка встановлюється безпосередньо вздовж державного кордону на його сухопутних ділянках або вздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм у межах територій селищних і сільських рад, прилеглих до державного кордону, але не може бути меншою від ширини смуги місцевості, що знаходиться в межах від лінії державного кордону до лінії прикордонних інженерних споруджень.

162. **Прикордонний загін** – основна оперативно-службова ланка Державної прикордонної служби України, на яку покладаються охорона визначеної ділянки державного кордону самостійно чи у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону та Морською охороною, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму, а також здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна.

163. **Прикордонний контроль** – перевірка у громадян документів на право перетинання державного кордону, огляд транспортних засобів, вантажів та іншого майна, пропуск їх через державний кордон України та виконання інших завдань згідно з чинним законодавством.

164. **Примус** – примушування до виконання дій під загрозою, що може полягати в позбавленні волі, застосуванні сили тощо.

165. **Принцип** – основоположна ідея, у відповідності до якої здійснюється діяльність.

166. **Принципи управління** – правила, якими керуються суб'єкти управління; визначають вимоги до системи, процесу та механізму управління.

167. **Прогнозування** – спеціальне науково-фахове дослідження, предметом якого є перспективи розвитку явища, що вивчається; вірогідне судження про майбутній стан явища, що формулюється на основі перенесення (екстраполяції) на майбутнє нинішнього стану явища, але з врахуванням закономірностей, динаміки, тенденцій його розвитку.

168. **Пруденційний нагляд** – система банківського нагляду, при якій головна увага органів нагляду зосереджується на регулярному

проведенні оцінки загального фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва. Методика пруденційного нагляду визначає дотримання банком вимог чинного законодавства, нормативних актів Національного банку України, економічних нормативів тощо.

169. **Публічна служба** – діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування.

170. **Район** – одиниця поділу території області або Автономної Республіки Крим і складається із сільських та міських населених пунктів, які підпорядковані району.

171. **Ранг** (від нім. rang – ранг) – це звання, чин; розряд, категорія.

172. **Релігійна організація** – організація, яка утворюється з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирає, призначає та замінює персонал згідно зі своїми статутами (положеннями).

173. **Ревізія** – це метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю об'єкта управління в частині нарахування та витрачання коштів, достовірністю обліку та звітності; спосіб документального встановлення правомірності дотримання нормативних актів тощо.

174. **Регіон** – суб'єкт системи адміністративно-територіального устрою: Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь. Регіони – Автономна Республіка Крим, 24 області, м. Київ.

175. **Регламент** – прийнятий органом влади нормативний документ, що передбачає обов'язковість правових положень.

176. **Регуляторна діяльність** – діяльність, спрямована на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів, яка здійснюється регуляторними органами, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, територіальними громадами в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України, Законом та іншими нормативно-правовими актами.

177. **Регуляторний акт** – нормативно-правовий акт, який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між

регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, застосовується неодноразово та щодо невизначеного кола осіб і який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, незалежно від того, чи вважається цей документ відповідно до закону, що регулює відносини у певній сфері, нормативно-правовим актом.

178. **Регуляторний орган** – Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, інший державний орган, центральний орган виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцевий орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, а також посадова особа будь-якого із зазначених органів, якщо відповідно до законодавства ця особа має повноваження одноособово приймати регуляторні акти. До регуляторних органів також належать територіальні органи МНС України, державні спеціалізовані установи та організації, сфери управління Міністерства, якщо ці органи, установи та організації відповідно до своїх повноважень приймають регуляторні акти.

179. **Реєстрація документа** – фіксування факту створення або надходження документа шляхом проставлення на ньому умовного позначення – реєстраційного індексу з подальшим записом у реєстраційних формах необхідних відомостей про документ.

180. **Режим** – система принципів, норм, правил та процедур, що обов'язкові для виконання в сфері певної діяльності.

181. **Режим в пункті пропуску** – порядок перебування і пересування осіб і транспортних засобів у межах території прикордонних залізничних і автомобільних станцій, морських і річкових портів, аеропортів і аеродромів, відкритих для міжнародного сполучення, а також здійснення господарської та інших видів діяльності, пов'язаної з пропуском через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна.

182. **Режим державного кордону України** – порядок перетинання державного кордону України, плавання і перебування українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, заходження

іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебування в них, утримання державного кордону України, провадження різних робіт, промислової та іншої діяльності на державному кордоні України – визначається цим Законом, іншими актами законодавства України і міжнародними договорами України.

183. **Режим доступу до інформації** – передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації.

184. **Режим зони митного контролю** – порядок доступу в зону митного контролю й перебування в ній посадових осіб митниці, що безпосередньо забезпечують процес митного контролю, посадових осіб контрольних служб та служб аеропорту, громадян, які проходять митний контроль або вповноважені пред'явити для такого контролю товари та інші предмети, а також порядок переміщення товарів та інших предметів за межі зони митного контролю.

185. **Резолюція** – це напис на документі, зроблений керівником установи, що містить вказівки щодо виконання документа і складається з таких елементів: прізвище виконавця(виконавців), зміст доручення, термін виконання, особистий підпис керівника, дата.

186. **Рекомендації** – нормативний акт, що містить вказівки або настанови щодо дій юридичних та фізичних осіб.

187. **Релігійна громада** – місцева релігійна організація віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб.

188. **Релігійні організації** – релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями).

189. **Санітарно-епідемічна ситуація** – стан середовища життєдіяльності та обумовлений ним стан здоров'я населення на певній території в конкретно визначений час.

190. **Санітарні та протиепідемічні заходи** – діяльність, спрямована на створення безпечних для здоров'я умов побуту, праці, навчання, відпочинку та інших сфер життя і діяльності людини, запобігання виникненню та поширенню інфекційних хвороб.

191. **Сертифікат** – документ, який свідчить, що його власник відповідає певним вимогам, які встановлено для цього напрямку діяльності.

192. **Сертифікат відповідності** – документ, який підтверджує, що продукція, системи якості, системи управління якістю, системи управління довкіллям, персонал відповідає встановленим вимогам конкретного стандарту чи іншого нормативного документа, визначеного законодавством.

193. **Сертифікаційне обстеження** – комплекс заходів, спрямований на перевірку Заявника виконувати дії в заявленій сфері діяльності згідно з вимогами законодавства та нормативних документів.

194. **Система внутрішнього контролю** – цей термін визначає всі внутрішні правила та процедури контролю, запроваджені керівництвом підприємства для досягнення поставленої мети – забезпечення (в межах можливого) стабільного і ефективного функціонування підприємства, дотримання внутрішньої господарської політики, збереження та раціонального використання активів підприємства, запобігання та викриття фальсифікацій, помилок, точність і повноту бухгалтерських записів, своєчасну підготовку надійної фінансової інформації.

195. **Сертифікація** – процедура, за допомогою якої визнаний у встановленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу встановленим законодавством вимогам порядку орган документально засвідчує відповідність персоналу, продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям встановленим законодавством вимогам.

196. **Скарга** – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

197. **Служба безпеки України** – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України.

198. **Служба в органах місцевого самоврядування** – це професійна, на постійній основі діяльність громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, що спрямована

на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом.

199. **Список** – документ, що містить перелік осіб або предметів у певному порядку, складений з метою інформації або реєстрації.

200. **Стандарт** – документ, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є не обов'язковим. Стандарт може містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги.

201. **Стандартизація** – діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву.

202. **Статистичне спостереження** – планомірний, науково організований процес збирання даних щодо масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній та інших сферах життя України та її регіонів, шляхом їх реєстрації за спеціальною програмою, розробленою на основі статистичної методології.

203. **Суб'єкти управління** – персонал, функціональні служби, структурні підрозділи, спеціально створені органи, які впливають на систему управління з метою забезпечення її функціонування.

204. **Суд** – суддя адміністративного суду, який розглядає і вирішує адміністративну справу одноособово, колегія суддів адміністративного суду.

205. **Суд апеляційної інстанції в адміністративних справах** – апеляційний адміністративний суд, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться місцевий адміністративний суд (місцевий загальний суд як адміністративний суд чи окружний адміністративний суд), що ухвалив рішення.

206. **Суд касаційної інстанції в адміністративних справах** – Вищий адміністративний суд України.

207. **Судді** – посадові особи судової влади, які відповідно до Конституції України наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді України та судах загальної юрисдикції.

208. **Загальний доступ до судових рішень** – режим доступу до судових рішень, внесених до Реєстру, який передбачає можливість одержання, використання, поширення і зберігання інформації, що міститься у Реєстрі, з урахуванням вимог щодо нерозголошення в текстах судових рішень, відкритих для загального доступу, відомостей, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу тощо.

209. **Термін проведення перевірки** – проміжок часу між датою початку і датою закінчення документальної перевірки. Датою закінчення перевірки є дата підписання акта перевірки. Термін проведення перевірки зазначається у письмовому повідомленні про проведення перевірки.

210. **Технічний огляд** – оцінка технічного стану транспортного засобу на відповідність вимогам нормативно-правових актів з охорони праці та навколишнього середовища.

211. **Технічні умови** – документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, процеси чи послуги. Технічні умови можуть бути стандартом, частиною стандарту або окремим документом.

212. **Техногенна безпека** – стан захищеності населення, території, об'єктів від негативних наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру.

213. **Трудова дисципліна** – це форма суспільного зв'язку людей в процесі виконання ними трудових функцій з обов'язковим підкоренням учасників визначеному розпорядку. Трудова дисципліна вводить особу у визначений стереотип поведінки, прийнятий та підтримуваний даним колективом.

214. **Управління** – функція організованих систем, що забезпечує збереження їх структури, підтримку режиму діяльності, досягнення їх мети.

215. **Управлінська функція** – функція, спрямована на досягнення поставленої мети, забезпечення сталого функціонування і розвитку системи завдяки інформаційному обмінові.

216. **Управлінське рішення** – акт цілеспрямованого впливу на об'єкт управління, що характеризує конкретну управлінську ситуацію і містить заходи, програму досягнення мети.

217. **Фахівець** – це людина, яка володіє фаховими (спеціальними) знаннями та навичками в якій-небудь галузі (сфері) виробництва, науки, техніки, мистецтва тощо та яка має фах (спеціальність).

218. **Фізичний контроль** – процедура проведення контролю на безпеку уповноваженими особами шляхом фізичного огляду ручної поклажі та багажу без використання технічних засобів контролю на безпеку.

219. **Фізичні особи** – громадяни України, іноземці, особи без громадянства.

220. **Фінансова дисципліна** – стан дотримання на підконтрольних об'єктах визначених законодавством та нормативно-правовими актами фінансово-правових норм.

221. **Функції управління** – конкретні дії або сукупність дій, які забезпечують досягнення поставленої мети (завдань).

222. **Штраф** – грошове стягнення, що накладається на осіб за порушення митних правил у випадках і межах, встановлених законами.

223. **Юридична особа** – організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, і яка наділяється цивільною правосудатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Література

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. У 2 т. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К. : Юридична думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. У 2 т. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К. : Юридична думка, 2005. Т. 2. Особлива частина. 624 с.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та інші. Вид. 2-е. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 520 с.
4. Адміністративне право України : підручник. / І.Л. Бородін. К. : Алерта, 2019, 548 с.
5. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. К. : Істина, 2012. 528 с.
6. Адміністративне право: підручник / за заг. ред.: Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, В.В. Зуй. 2-ге вид., переробл. Х. : Право, 2013. 656 с.

РОЗДІЛ 9. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС⁹

7. Загальне адміністративне право: підручник / Гриценко І.С., Мельник Р.С., Пухтецька А.А. та інші ; за заг. ред. І. С. Гриценка. К. : Юрінком Інтер, 2015. – 568 с.
8. Курс адміністративного права України : підручник / за ред. О.В. Кузьменко. 3-ге вид., допов. К. : Юрінком Інтер, 2018. 904 с.
9. Петков С.В., Соболев Є.Ю., Армаш Н.О. Адміністративне право: актуальні питання та інноваційні ідеї. Київ : КНТ, 2019. 148 с.
10. Приймаченко Д.В. Адміністративне право : навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ : АМСУ, 2003. 82 с.
11. Коломоець Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації : монографія. Запоріжжя : Поліграф, 2004. 404 с.
12. Pryimachenko Dmytro, Minka Tetiana, Marchenko Volodymyr Legal regulation of liability for offenses in the financial sphere in the eu countries and Ukraine: comparative analysis. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4, № 5 (2018). С. 276–282. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-276-282>
13. Pryimachenko D.V., Morozov O.V. Pasichnik A.V. The questions of legal ensuring and development of European securit. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 235–242. (DOI 10.33244/2521-1196.14.2019.235-242)

Тема 1. Поняття, предмет та джерела цивільного процесуального права України

Конституція України про право громадян на судовий захист. Форми та способи захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Роль правосуддя у цивільних справах в умовах побудови в Україні правової держави. Правосуддя як гарантія зміцнення законності, вдосконалення законодавства з метою охорони прав, свобод і законних інтересів особи. Цивільний процесуальний порядок захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, інтересів держави.

Поняття цивільного процесу та цивільного судочинства. Цивільне судочинство й інші форми судочинства. Види цивільного судочинства. Стадії цивільного процесу.

Поняття цивільного процесуального права. Предмет, метод і система цивільного процесуального права. Значення цивільного процесуального права в сучасній правовій доктрині. Суть, основні риси і значення цивільної процесуальної форми.

Співвідношення цивільного процесуального права з цивільним, сімейним, трудовим, аграрним, державним і адміністративним правом, кримінальним процесуальним та адміністративним процесуальним правом. Цивільне процесуальне право та організація судової та правоохоронної системи України.

Джерела цивільного процесуального права. Цивільно-процесуальні норми, їх структура. Дія цивільно-процесуальних норм у часі, просторі та за колом осіб.

Предмет науки цивільного процесуального права. Система науки цивільного процесуального права.

Тема 2. Принципи цивільного процесуального права України

Принципи як світоглядний елемент формування цивільного процесуального права. Роль правової доктрини у нормотворчому

⁹ Автори розділу – д.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Блінова Г.О.; д.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Потіп М.М.

процесі. Загальновизнані принципи і норми міжнародного права як принципи цивільного судочинства.

Доступність правосуддя як міжнародний стандарт. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та її застосування в цивільному судочинстві. Право на справедливий судовий розгляд та його складові.

Поняття принципів цивільного процесуального права та їх значення. Система принципів цивільного процесуального права. Загальні принципи цивільного процесуального права. Проблеми класифікації принципів цивільного процесуального права.

Принципи закріплені Конституцією України: здійснення правосуддя виключно судами; принцип колегіальності і одноособовості розгляду цивільних справ; незалежність суддів та підкорення їх тільки закону; здійснення судочинства державною мовою; рівність учасників процесу перед законом і судом; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; публічність; змагальність.

Принципи закріплені законодавством про судочинство: диспозитивність; всебічність і повнота; процесуальна рівність сторін; раціональна процесуальна форма; неможливість процесуального сумісництва; безпосередність судового розгляду; усність судового розгляду; оперативність.

Принципи закріплені Цивільним процесуальним кодексом: верховенство права; повага до честі і гідності; рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; диспозитивність; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення; повага до честі і гідності, рівності перед законом і судом; відкритість інформації щодо справи; мова цивільного судочинства; верховенство права та законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи; пропорційність у цивільному судочинстві; змагальність сторін; правнича допомога; досудове врегулювання спору; право на перегляд справи та оскарження судового рішення; обов'язковість судових рішень. Характеристика принципів цивільного судочинства.

Тема 3. Цивільні процесуальні правовідносини

Поняття, ознаки і види цивільних процесуальних правовідносин, їх особливості. Підстави виникнення цивільних процесуальних правовідносин. Юридичні склади і їх характеристика. Зміст цивільних процесуальних правовідносин та його особливості.

Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин та їх класифікація. Цивільна процесуальна правоздатність та дієздатність.

Суд як обов'язковий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин. Правосуб'єктність органів судової влади. Правовий статус і роль суду у цивільному процесі. Визначення складу суду. Правові засади діяльності суду. Склад суду. Підстави для відводу (самовідводу) судді. Наслідки відводу суду (судді).

Присяжні та їх роль у цивільному судочинстві. Правовий статус присяжного. Категорії справ, що розглядаються у складі одного судді і двох присяжних.

Особи, які беруть участь у справі, як суб'єкти цивільних процесуальних відносин. Поняття і склад осіб, які беруть участь у справі, їх права і обов'язки.

Особи, які сприяють розглядові справи, їх класифікація. Свідки, експерт, перекладачі та інші учасники процесу, їх процесуальне становище, функції, права і обов'язки.

Тема 4. Сторони в цивільному процесі

Поняття сторін в цивільному процесі, їх процесуальні права та обов'язки. Види цивільної процесуальної дієздатності. Спеціальні права сторін.

Неналежна сторона у цивільному процесі. Умови і порядок заміни неналежної сторони.

Процесуальна співучасть. Поняття процесуального правонаступництва. умови та підстави вступу у процес правонаступника. Залучення до участі в справі співвідповідача. Заміна неналежного відповідача.

Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами. Поняття зловживання процесуальними правами. Види зловживань процесуальними правами. Протидія зловживанню процесуальними правами.

Тема 5. Треті особи та інші учасники судового процесу

Поняття та ознаки третіх осіб. Характеристика і підстави участі третіх осіб у цивільному процесі.

Треті особи, що заявляють самостійні вимоги. Ознаки третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору. Підстави і процесуальний порядок вступу їх у процес. Треті особи, що не заявляють самостійних вимог. Підстави і процесуальний порядок вступу їх у процес. Відмінність третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог, від співпозивачів та співвідповідачів.

Склад інших учасників судового процесу. Цивільний процесуальний статус інших учасників судового процесу. Помічник судді. Секретар судового засідання. Судовий розпорядник. Свідок у цивільному процесі. Права та обов'язки свідка. Експерт у цивільному процесі, його правовий статус. Експерт з питань права. Спеціаліст у цивільному процесі, форми його участі, права та обов'язки. Перекладач у цивільному процесі, його права та обов'язки. Особа, що надає правову допомогу та види її участі у цивільному процесі. Помічник судді, консультант суду.

Тема 6. Представництво в цивільному процесі

Поняття та значення процесуального представництва. Зміст представництва у цивільному процесі. Ознаки представництва у цивільному процесі. Види процесуального представництва.

Представник у цивільному процесі та його правовий статус. Повноваження представника в цивільному процесі. Документи, які підтверджують повноваження представника.

Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права і свободи інших осіб. Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права і свободи інших осіб. Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи.

Участь прокурора в цивільному процесі. Участь в цивільному процесі органів державної влади, місцевого самоврядування та осіб, яким за законом надано право захищати права і свободи інших осіб.

Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи.

Підстави порушення справи в суді уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, прокурором, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими особами,

які звертаються до суду за захистом суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів інших осіб. Права і обов'язки цих осіб в разі порушення ними справи. Процесуальне положення осіб в інтересах яких порушена справа, їх права та обов'язки.

Участь прокурора в цивільному процесі. Участь в цивільному процесі органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Права і обов'язки зазначених суб'єктів у цивільному процесі.

Тема 7. Цивільна юрисдикція.

Підсудність та підвідомчість цивільних справ

Поняття цивільної юрисдикції. Компетенція судів загальної юрисдикції щодо розгляду цивільних справ. Види цивільної юрисдикції. Загальні правила розмежування цивільної юрисдикції від конституційної, адміністративної, господарської. Територіальна підсудність цивільних справ, її види. Виключна підсудність цивільних справ. Альтернативна підсудність у цивільному процесі.

Поняття та види підвідомчості. Загальні правила визначення підвідомчості цивільних справ суду. Підвідомчість суду справ позовного, наказного та окремого провадження. Особливості підвідомчості окремих категорій цивільних справ.

Поняття підсудності, її відмінність від підвідомчості. Види підсудності. Функціональна підсудність. Територіальна підсудність, її види: загальна, альтернативна, виключна, договірна, за вказівкою суду та за зв'язком справ. Порядок передачі справи в інший суд. Зміна підсудності. Порядок вирішення справ між судами про підсудність. Наслідки порушення правил про підсудність.

Тема 8. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система та електронний суд

Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, її структура, призначення та функції. Реєстрація заяв, скарг та інших передбачених законом процесуальних документів, що подаються до суду. Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи. Автоматизований розподіл справ між суддями. Підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та особливості їх функціонування.

Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему. Реєстрація в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі. Особливості використання електронного підпису в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі.

Електронний суд, правові засади та порядок його функціонування. Порядок обміну електронними документами між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу. Фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Тема 9. Цивільні процесуальні строки

Поняття процесуальних строків і їх значення. Розумність процесуальних строків. Класифікація цивільних процесуальних строків. Види процесуальних строків. Характеристика видів цивільних процесуальних строків.

Обчислення процесуальних строків. Початок перебігу та закінчення процесуальних строків. Наслідки пропуску процесуальних строків. Зупинення, продовження та поновлення процесуальних строків. Строки розгляду цивільних справ.

Тема 10. Судові витрати

Поняття і види судових витрат у цивільному процесі, їх значення. Витрати, пов'язані з розглядом справи. Витрати на професійну правничу допомогу. Критерії співмірності розміру витрат на оплату послуг адвоката. Оплата послуг адвоката. Витрати сторін та їх представників, що пов'язані з явкою до суду. Витрати, пов'язані із залученням (викликом) свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, проведенням експертиз. Оплата свідків, експертів.

Витрати, пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи. Порядок визначення сум витрат, пов'язаних з оглядом на місці. Витрати на розшук відповідача. Витрати, пов'язані з виконанням рішення. Граничний розмір компенсації витрат.

Забезпечення та попередня оплата судових витрат. Звільнення від сплати судових витрат. Відстрочення та розстрочення сплати судових витрат. Розподіл судових витрат. Розподіл витрат у разі визнання позову, закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду. Повернення судових витрат.

Судовий збір. Об'єкти справляння судового збору. Ставки судового збору. Обчислення розміру судового збору. Ціна позову. Визначення ціни позову.

Тема 11. Заходи процесуального примусу та відповідальність в цивільному процесі

Поняття та види заходів процесуального примусу. Підстави та порядок застосування заходів процесуального примусу.

Порядок винесення попередження та здійснення видалення із зали судових засідань. Процесуальний порядок тимчасового вилучення доказів для дослідження судом. Зміст ухвали про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом. Процесуальний порядок застосування приводу. Ухвала про привід свідка до суду та її виконання. Підстави, розмір та порядок накладення штрафу. Ухвала про накладення штрафу. Правові наслідки застосування заходів процесуального примусу.

Цивільно-процесуальна відповідальність: поняття, види й функції. Цивільно-процесуальні штрафи. Відшкодування майнових збитків. Поняття, види й функції санкцій цивільного процесуального права. Суб'єкти відповідальності, підстави й порядок накладання штрафів. Зменшення й зняття штрафу. Відшкодування майнових збитків.

Тема 12. Докази та доказування

Поняття і мета судового доказування. Поняття судового доказу. Докази і засоби доказування. Класифікація доказів: первісні і похідні; прями і побічні; усні і письмові; особисті і речові.

Поняття предмету доказування. Визначення предмету доказування по конкретних цивільних справах. Факти, які не підлягають доказуванню. Належність та допустимість доказів. Достовірність та достатність доказів.

Розподіл між сторонами обов'язку по доказуванню. Роль суду по збиранні доказів і в підтвердженні суттєвих для справи фактів. Права і обов'язки суб'єктів щодо подання та дослідження доказів. Підстави звільнення від доказування. Строки подання доказів. Правові наслідки несвоєчасного подання доказів. Витребування доказів.

Пояснення сторін і третіх осіб. Визнання сторони (третьою особою) як засіб доказування. Види визнання. Правові наслідки визнання. Оцінка доказів.

Показання свідків. Процесуальний порядок допиту свідків. Права і обов'язки свідків. Письмове опитування учасників справи як свідків. Допит свідка за заявою сторони арбітражного (третього) розгляду.

Письмові докази. Види письмових доказів (за змістом і формою).
Порядок витребування письмових доказів.

Речові докази. Відмінність речових доказів від письмових.
Порядок подання речових доказів і їх зберігання. Огляд на місці.
Протокол огляду.

Електронні докази та їх види. Зберігання та повернення оригіналів електронних доказів.

Експертиза. Підстави для проведення експертизи. Порядок призначення і проведення експертизи. Висновок експерта та його зміст. Висновок експерта у галузі права та його оцінка судом. Процесуальні права та обов'язки експерта. Збирання матеріалів для проведення експертизи. Додаткова і повторна експертиза. Оцінка висновку експерта судом.

Забезпечення доказів. Підстави і способи забезпечення доказів.
Порядок забезпечення доказів. Судові доручення. Процесуальний порядок виконання судового доручення.

Тема 13. Позовне провадження

Поняття, ознаки і суть позовного провадження. Поняття позову.
Позовна заява: її зміст та форма. Елементи позову. Види позовів.
Право на позов і право на пред'явлення позову.

Захист інтересів відповідача. Заперечення проти позову.
Зустрічний позов. Порядок пред'явлення зустрічного позову.
Заяви, клопотання і заперечення та вимоги до них. Відзив, відповідь на відзив.

Зміна позову. Відмова від позову, визнання позову. Мирова угода. Правові наслідки вчинення вказаних процесуальних дій.

Забезпечення позову. Підстави забезпечення позову. Способи забезпечення позову. Зміст і форма заяви про забезпечення позову, порядок її подання. Зустрічне забезпечення. Заміна одного заходу забезпечення позову іншим. Виконання ухвали про забезпечення позову. Скасування заходів забезпечення позову. Відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову.

Порядок пред'явлення позову. Підстави та правові наслідки залишення позовної заяви без руху.

Тема 14. Відкриття провадження по цивільній справі

Процесуальний порядок пред'явлення позову та наслідки його недотримання.

Відкриття провадження у справі. Залишення позовної заяви без руху. Повернення позовної заяви. Підстави для відмови у відкритті провадження у справі. Об'єднання і роз'яснення позовів.

Правові наслідки відкриття цивільної справи. Зміст ухвали суду про відкриття чи відмову відкритті провадження у справі.

Тема 15. Провадження у справі до судового розгляду

Провадження у справі до судового розгляду : мета та значення.
Попереднє судове засідання: строки, порядок призначення, значення.

Процесуальні дії судді по підготовці справи. Поняття та значення провадження у справі досудового розгляду. Попереднє судове засідання: строки, порядок призначення, значення. Врегулювання спору до судового розгляду. Процесуальні дії учасників справи з підготовки справи до судового розгляду. Класифікація дій з підготовки справи до судового розгляду. Процесуальне оформлення закінчення провадження у справі до судового розгляду. Призначення справи до судового розгляду. Судові виклики та повідомлення. Зміст повістки. Порядок вручення повісток.

Підстави проведення врегулювання спору за участю судді. Порядок призначення врегулювання спору за участю судді. Строк проведення врегулювання спору за участю судді. Припинення врегулювання спору за участю судді.

Тема 16. Судовий розгляд справи в суді першої інстанції

Судове засідання – процесуальна форма розгляду цивільних справ. Поняття і значення стадії судового розгляду цивільних справ. Значення судового розгляду. Роль суду у керівництві судовим розглядом справи.

Поняття й види судових постанов. Участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Безпосередність судового розгляду. Перерви в судовому засіданні. Обов'язки осіб, присутніх у залі судового засідання. Таємниця нарадчої кімнати.

Складові частини судового засідання: підготовча частина судового засідання; розгляд справи по суті; судові дебати; винесення й оголошення судового рішення. Ухвалення рішення про судові витрати.

Тимчасове призупинення судового розгляду : перерва в судовому засіданні; відкладення розгляду справи; зупинення провадження по справі.

Закінчення цивільної справи без винесення рішення : закриття провадження по справі; залишення заяви без розгляду.

Фіксація судового процесу технічними засобами. Журнал судового засідання. Зауваження щодо технічного запису судового засідання, протоколу судового засідання та їх розгляд. Порядок складання та оформлення протоколів про окремі процесуальні дії.

Тема 17. Розгляд справ у порядку спрощеного провадження та заочний розгляд справи

Поняття, зміст та підстави розгляду справ у порядку спрощеного провадження. Категорії справ, що можуть бути розглянуті у порядку спрощеного провадження. Критерії, що враховує суд при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження. Строк розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження. Клопотання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження. Вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження. Особливості подання заяв по суті справи у спрощеному позовному провадженні. Особливості розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження.

Умови проведення заочного розгляду справи. Порядок заочного розгляду справи. Форма і зміст заочного рішення. Повідомлення про заочне рішення. Порядок і строк подання заяви про перегляд заочного рішення. Форма і зміст заяви про перегляд заочного рішення. Дії суду після прийняття заяви про перегляд заочного рішення. Скасування та оскарження заочного рішення.

Тема 18. Судові рішення та ускладнення в процесі судового розгляду цивільних справ

Поняття і види судових рішень. Відмінність судового рішення від судової ухвали та судового наказу. Поняття, суть і значення судового рішення. Судове рішення – акт правосуддя. Вимоги, яким повинно відповідати судове рішення.

Усунення недоліків судового рішення судом, який його постановив. Додаткове рішення. Роз'яснення рішення. виправлення описок і явних арифметичних помилок. Зміст рішення суду та його складові частини. Порядок і час складання мотивувальної частини рішення суду.

Негайне (попереднє) виконання рішення. Відстрочка, розстрочка, зміна порядку і способу виконання рішення. Законна сила рішення

суду. Вступ рішення в законну силу. Правові наслідки вступу рішення в законну силу (загальнообов'язковість, незмінність, виключність, преюдиціальність, реалізованість).

Ухвали суду першої інстанції. Види ухвал (за змістом, формою, порядком постановлення). Законна сила судових ухвал. Окремі ухвали, їх зміст та значення.

Ускладнення в процесі судового розгляду цивільних справ: тимчасове припинення провадження у справі; закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення. Перерва в судовому засіданні. Відкладення розгляду справи. Підстави відкладення розгляду справи, їх обов'язковий чи факультативний характер. Правові наслідки відкладення розгляду справи.

Обов'язкове і факультативне зупинення провадження у справі. Обов'язок та право суду зупинити провадження у справі. Строки, на які зупиняється провадження у справі. Правові наслідки зупинення провадження у справі. Поновлення провадження у справі.

Процесуальні підстави закриття провадження у справі. Правові наслідки закриття провадження у справі.

Тема 19. Наказне провадження

Поняття та особливості наказного провадження. Природа наказного провадження. Судовий наказ як особлива форма рішення суду. Вимоги, за якими може бути видано судовий наказ. Звернення до суду з заявою про видачу судового наказу. Підстави для відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу. Правові наслідки повернення заяви або відмови у її прийнятті.

Предмет розгляду у справах наказного провадження. Особи, які беруть участь у справі: стягувач, боржник, їхні представники.

Особливості розгляду справи у порядку наказного провадження. Форма і зміст заяви про видачу судового наказу. Судовий збір за подання заяви про видачу судового наказу. Підстави для відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу. Порядок розгляду заяв про видачу судового наказу.

Зміст судового наказу. Надіслання боржникові копії судового наказу. Право боржника подати заяву про скасування судового наказу в разі заперечення проти вимог стягувача.

Набрання судовим наказом законної сили. Видача судового наказу стягувачеві для пред'явлення до виконання.

Розгляд заяви боржника про скасування судового наказу. Правові наслідки скасування судового наказу. Процесуальні строки наказного провадження.

Тема 20. Окреме провадження

Юридична природа окремого провадження. Зміст і значення окремого провадження. Особи, які беруть участь у справах окремого провадження. Участь у справі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи чи інтереси інших осіб. Процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справах окремого провадження.

Процесуальний порядок розгляду справ окремого провадження.

Загальна характеристика окремого провадження. Характерні риси і особливості розгляду і вирішення справ у порядку окремого провадження. Справи, які розглядає і вирішує суд у порядку окремого провадження.

Підсудність справ окремого провадження.

Особливості дії принципів змагальності та диспозитивності у справах окремого провадження. Відмінність справ окремого провадження від справ позовного провадження.

Розгляд судом справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи. Розгляд судом справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. Розгляд судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності. Розгляд судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. Розгляд судом справ про усиновлення. Розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Розгляд судом справ про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі. Розгляд судом справ про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність. Розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою. Розгляд заяви про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку. Розгляд судом справ про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу. Розгляд судом справ про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб. Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису.

Тема 21. Апеляційне провадження

Суть апеляції. Право апеляційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції. Суб'єкти права апеляційного оскарження. Об'єкт апеляційного оскарження. Форма й зміст апеляційної скарги, апеляційного подання прокурора

Порядок прийняття апеляційної скарги до розгляду. Порядок приєднання співучасників, третіх осіб до апеляційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступали. Доповнення, зміна апеляційної скарги або відкликання чи відмова від неї.

Процесуальний порядок підготовки справи апеляційним судом. Призначення справи до розгляду. Межі розгляду справи апеляційним судом. Процесуальний порядок розгляду справи апеляційним судом.

Повноваження апеляційного суду. Підстави для відхилення апеляційної скарги і залишення рішення без змін. Підстави для скасування рішення суду першої інстанції і ухвалення нового рішення або зміни рішення. Підстави для скасування рішення із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду. Підстави для відхилення скарги на ухвалу суду першої інстанції або зміни чи скасування ухвали.

Порядок ухвалення рішень та постановлення ухвал апеляційним судом.

Форма і зміст ухвали та рішення апеляційного суду. Законна сила рішення і ухвали апеляційного суду. Окрема ухвала апеляційного суду.

Тема 22. Касаційне провадження

Суть і значення касаційного оскарження і перевірки рішень і ухвал суду першої інстанції, які були предметом розгляду у апеляційному порядку та рішень і ухвал апеляційного суду. Підстави касаційного оскарження.

Право касаційного оскарження та процесуальний порядок його реалізації. Суб'єкти права касаційного оскарження. Форма і зміст касаційної скарги. Порядок подання касаційної скарги. Об'єкт касаційного оскарження. Строк на касаційне оскарження. Підготовка справи до касаційного розгляду. Порядок розгляду справи судом касаційної інстанції. Межі розгляду справи.

Відкриття касаційного провадження. Витребування справи судом касаційної інстанції, надіслання копій касаційної скарги

особам, які беруть участь у справі. Відзив на касаційну скаргу. Приєднання до касаційної скарги. Доповнення, зміна касаційної скарги або відкликання її та відмова від неї.

Повноваження суду касаційної інстанції при перегляді рішення суду. Підстави для відхилення касаційної скарги і залишення рішення без змін. Підстави для повного або часткового скасування рішення і передачі справи на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції. Підстави для постановлення ухвали про скасування рішення апеляційного суду і залишення в силі судового рішення суду першої інстанції, що було помилково скасоване апеляційним судом. Підстави для постановлення ухвали про скасування судових рішень і закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду. Підстави для скасування судових рішень і ухвалення нового рішення або зміни рішення, не передаючи справи на новий розгляд.

Форма і зміст ухвали та рішення суду касаційної інстанції. Законна сила рішення і ухвали суду касаційної інстанції.

Тема 23. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами

Загальна характеристика, суть та значення перегляду судових рішень і ухвал, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами. Юридична природа, ознаки нововиявлених обставин.

Право на звернення про перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами. Підстави для перегляду рішення, ухвали чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Строк подання заяв про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами. Відмова від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та її наслідки. Суди, що здійснюють перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Процесуальний порядок перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами. Об'єкт перегляду. Вимоги щодо оформлення заяв про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами

Тема 24. Виконання судових рішень та судовий контроль за їх виконанням

Поняття та значення виконавчого провадження. Акти, які підлягають примусовому виконанню (підстави виконання). Виконавчі документи, їх види і правове значення. Виконавчий лист. Вимоги до змісту

виконавчого документа. Видача дублікату виконавчого листа або судового наказу. Повноваження суду на виправлення помилки у виданому ним виконавчому листі, допущеної при його оформленні або видачі, визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню, та стягнення на користь боржника безпідставно одержаного стягувачем за виконавчим листом. Порядок видання виконавчого листа. Дублікат виконавчого листа. Виконавча давність. Перерва і зупинення строків виконавчої давності. Поновлення строків виконавчої давності. Процедура звернення судових рішень до виконання.

Види виконання: за загальними правилами; негайне виконання. Підстави для застосування негайного виконання. Підстави для обов'язкового та факультативного негайного виконання рішень суду.

Учасники виконавчого провадження. Особи, що приймають участь у виконавчому провадженні, і особи, що допомагають у здійсненні виконавчого провадження. Органи і посадові особи, які здійснюють примусове виконання судових рішень.

Повноваження суду у процесі виконання судового рішення. Роз'яснення рішення суду; поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання; відстрочка або розстрочка виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання рішення; розгляд питання про визнання мирової угоди та відмови від примусового виконання рішення; вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу; вирішення питання про оголошення розшуку боржника або дитини; вирішення питання про примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи; вирішення питання про звернення стягнення на грошові кошти, що знаходяться на рахунках; тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України; заміна сторони виконавчого провадження; визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами; вирішення питання про поворот виконання. Витрати, пов'язані з виконанням рішень. Звернення стягнення на майно боржника.

Поворот виконання судових рішень. Порядок вирішення питання про поворот виконання. Строк подання заяв про поворот виконання. Особливості повороту виконання в окремих категоріях справ.

Судовий контроль за виконанням судових рішень. Розгляд судом скарг на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця.

Тема 25. Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів

Третейський суд. Значення третейського розгляду спорів. Порядок розгляду справ третейським судом. Рішення третейського суду. Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів. Провадження у справах про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів.

Право оскарження рішення третейського суду. Порядок оскарження рішення третейського суду. Підсудність справ про оскарження рішень третейських судів. Форма і зміст заяви про скасування рішення третейського суду.

Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів. Компетенція місцевого суду у справах про оскарження рішень третейських судів. Підготовка справи до судового розгляду, судовий розгляд. Підстави для скасування рішення третейського суду. Підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. Ухвала суду у справі про оскарження рішення третейського суду. Ухвала суду у справі про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу.

Провадження у справах про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів. Форма і зміст заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду.

Порядок розгляду заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. Підстави для відмови у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. Ухвала суду про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або про відмову у його видачі. Порядок оскарження постанов міжнародного комерційного арбітражу щодо наявності у нього компетенції, винесених в порядку розгляду питань попереднього характеру.

Тема 26. Цивільне судочинство України з іноземним елементом

Поняття і види міжнародного цивільного процесу. Міжнародно-договірна уніфікація комерційного арбітражу.

Правове становище іноземців у цивільному процесі, право на звернення до суду за захистом і на судовий захист; внесення застави і судові витрати, цивільна процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців та осіб без громадянства.

Підсудність судам цивільних справ з іноземним елементом. Визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів. Підсудність судам України цивільних справ у спорах, в яких беруть участь іноземці, а також у спорах, в яких хоча б одна зі сторін, які беруть участь у справі, проживає за кордоном. Виконання судових доручень іноземних судів і звернення судів України з дорученням до іноземних судів.

Умови визнання та виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню. Клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду. Розгляд клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду. Підстави для відмови у задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду. Оскарження ухвали суду. Звернення до примусового виконання рішення іноземного суду.

Умови визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню. Порядок подання клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню. Розгляд клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню.

Контрольні завдання

Завдання 1

Суддя Апостолівського районного суду Дніпропетровської області, отримавши у порядку визначеному ст. 11-1 ЦПК України матеріали цивільної справи за позовною заявою Акціонерного товариства комерційний банк «Приватбанк» до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості, відкрив провадження у справі і призначив строк підготовчого засідання, на яке вирішив викликати свідка для дачі ним показань. Однак, належно викликаний свідок без поважних причин не з'явився на судові засідання та не повідомив про причини неявки.

Який захід процесуального примусу суд може застосувати до нього?

Завдання 2

Згідно протоколу повторного автоматизованого розподілу судової справи між суддями від 12.02.2020 для розгляду цивільної справи № 364/9056/18 визначено колегію суддів в складі: судді-доповідача Косолап А.В., суддів: Петренка Л.А., Сігута Л.Б. Суддя Косолап А.В. заявила самовідвід з тих підстав, що представник ОСОБА_2 – ОСОБА_3, яка брала участь у розгляді даної справи у суді першої інстанції, тривалий час була її помічником.

Чи правильно вчинила суддя?

Завдання 3

На адресу Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу надійшла позовна заява ОСОБА_1 до Державного комунального підприємства «Перспектива» про стягнення нарахованої та несплаченої заробітної плати, компенсації втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати. Ознайомившись з матеріалами справи, суд дійшов висновку про необхідність витребування додаткових доказів від відповідача, призначивши строк їх подання. Однак, у зазначений термін витребувані докази не були подані до суду. Крім того, відповідач не повідомив суд про неможливість подати докази.

Який захід процесуального примусу суд може застосувати в такому випадку до відповідача?

Завдання 4

Позивач звернулася з позовом до відповідача про поновлення її на роботі лікаря-стоматолога поліклініки КНП «Слобожанська районна лікарня» та стягнення з відповідача середньої заробітної плати за весь час вимушеного прогулу, посилаючись на те, що 12.03.2018 року її було незаконно звільнено згідно п. 1 ст. 40 КЗпП України.

В якому виді провадження суд розглядатиме цей позов?

Завдання 5

ОСОБА_2 звернувся до суду з позовом, в якому вказував, що ІНФОРМАЦІЯ_3 року померла ОСОБА_3, після смерті якої відкрилась спадщина. Позивач являється єдиним спадкоємцем після смерті ОСОБА_3, згідно заповіту, проте не може оформити в нотаріальній конторі право власності на житловий будинок та господарські споруди із-за відсутності правовстановлюючих документів.

Яким є позов ОСОБИ_2 за матеріально-правовим критерієм?

Завдання 6

Суддя Васильківського районного суду Дніпропетровської області Пузиня М.І., перевіrivши на відповідність вимогам ст.ст. 175, 177 ЦПК України позовну заяву ОСОБА_1, інтереси якої представляє ОСОБА_2 до Васильківської міської ради, ОСОБА_3, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог: Головне управління Держгеокадастру у Дніпропетровській області про визнання права власності на спадкове майно, ухвалила прийняти дану позовну заяву до розгляду.

Яку ухвалу має постановити суддя в цьому випадку?

Завдання 7

Позивач звернулася до суду з позовом до Жовтоводської міської ради Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області,

в якому просить суд визнати за нею право власності на квартиру, розташовану за адресою: АДРЕСА_1, та на земельну ділянку, розташовану за адресою: АДРЕСА_2 площею 0,14 га, з цільовим призначенням – для будівництва і обслуговування житлового будинку і господарських будівель, кадастровий НОМЕР_4, в порядку спадкування за законом після смерті ОСОБА_2.

Яким є позов за процесуально-правовим критерієм?

Завдання 8

Білопільський районний суд Сумської області, розглянувши цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу, ухвалив розірвати шлюб між ОСОБА_2 (адреса фактичного проживання: АДРЕСА_1) та ОСОБА_1 (фактичне місце проживання та реєстрації: АДРЕСА_2 НОМЕР_2), зареєстрований 05 червня 1996 року виконкомом Ободівської сільської ради Білопільського району Сумської області, актовий запис № 04.

Яким є позов за процесуально-правовим критерієм?

Завдання 9

Позивач ОСОБА_1 звернувся до суду в порядку цивільного судочинства з позовом до відповідачів ОСОБА_2, ОСОБА_3 про захист честі, гідності, ділової репутації та спростування недостовірної інформації, посилаючись на те, що відповідачами на сторінці у соціальній мережі Facebook було поширено стосовно позивача інформацію, яка є недостовірною та такою, що порушує честь, гідність та ділову репутацію ОСОБА_1.

Яким є позов за процесуально-правовим критерієм?

Завдання 10

До Васильківського районного суду Дніпропетровської області надійшла позовна заява ОСОБА_1 до фізичної особи підприємця ОСОБА_3 про визнання договору оренди земельної ділянки недійсним та застосування наслідків недійсності правочину. Ознайомившись з позовною заявою та доданими матеріалами, суд дійшов висновку, що позов містить три вимоги немайнового і одну майнового характеру. До позовної заяви додано оригінал квитанції про сплату судового збору у розмірі 704,80 грн.

Яку ухвалу слід постановити судді у даному випадку?

Тести (правильна відповідь – пункт А)

1. У чому полягає головне завдання цивільного судочинства:

- а) у розгляді та вирішенні цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави;
- б) у захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави;
- в) у захисті інтересів держави;
- г) у справедливому, неупередженому і своєчасному розгляді та вирішенні цивільних справ.

2. Цивільний процес – це:

- а) сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, що здійснюється в установленому законом порядку провадження в цивільних справах;
- б) захист порушених цивільних прав;
- в) охорона цивільних прав;
- г) притягнення до відповідальності.

3. Цивільне процесуальне право – це:

- а) система правових норм, які регулюють діяльність і пов'язані з нею процесуальні відносини суду та інших учасників судової справи, що виникають при здійсненні судом правосуддя по цивільних справах;
- б) комплексна галузь права, що охоплює інститути приватного та публічного права (наприклад, способи захисту прав, право позовної давності);
- в) інститут цивільного права, який регулює порядок розгляду і вирішення цивільних справ у суді;
- г) інститут судового права, що регулює правовідносини із розгляду цивільних справ судом.

4. Предметом цивільного процесуального права є:

- а) суспільні відносини, які виникають між судом та учасниками процесу під час здійснення правосуддя;
- б) суспільні відносини між позивачем і відповідачем;
- в) суспільні відносини між порушником права та заявником;
- г) правові відносини між судом і заявником у цивільній справі.

5. Якими нормативно-правовими актами має керуватися суд у своїй діяльності:

- а) Конституцією України, законами України та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють процесуальну

діяльність, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- б) будь-якими нормативно-правовими актами, ухваленими в установленому законом порядку;
- в) тільки ЦПК України, який містить норми, що регулюють цивільні процесуальні правовідносини;
- г) тільки законами та міжнародними договорами.

6. Яким чином ЦПК України визначає участь суду в процесі збирання доказів?

- а) збирання доказів у цивільних справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених ЦПК;
- б) збирання доказів у цивільних справах є обов'язком сторін та третіх осіб, суд бере участь виключно в оцінці доказів;
- в) участь суду в збиранні доказів є його процесуальним обов'язком;
- г) суд має право з власної ініціативи збирати докази, коли це необхідно для повного та всебічного розгляду справи.

7. Коли суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору з власної ініціативи?

- а) у випадках, коли це необхідно для захисту осіб, дієздатність яких обмежена;
- б) у випадках, коли це необхідно для захисту іноземців та осіб без громадянства;
- в) у випадках, коли це необхідно для захисту осіб, котрі не володіють мовою судочинства;
- г) в жодному випадку.

8. У якому складі розглядаються цивільні справи в суді першої інстанції?

- а) як одноособово, так і колегією;
- б) тільки одноособово;
- в) тільки колегіально;
- г) це вирішує суддя в залежності від складності справи.

9. Які учасники судового (цивільного) процесу мають право заявляти відвід судді, секретарю судового засідання, експерту, спеціалісту?

- а) лише учасники справи;
- б) учасники судового (цивільного) процесу;
- в) тільки позивач;
- г) тільки відповідач.

10. Які наслідки відводу судді апеляційного суду?

- а) справа розглядається в тому самому суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді;

- б) справа розглядається в тому самому суді колегією суддів у кількості п'яти суддів;
- в) справа розглядається в тому самому суді без участі відведеного судді;
- г) справа розглядається в іншому суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді.

Ключові поняття з цивільного процесу

1. **Адвокат** – фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

2. **Адвокатська діяльність** – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

3. **Активна співучасть** – множинність осіб, при якій кілька співпозивачів пред'являють позов до одного відповідача.

4. **Альтернативна територіальна підсудність** – встановлена законом щодо позивача, якому надається право за своїм вибором пред'явити позов в одному з судів, який розглядатиме справу, – за місцем проживання відповідача, за місцем свого проживання, за місцем заподіяння шкоди, за місцезнаходженням майна відповідача, за місцем виконання договору та в інших випадках.

5. **Альтернативна юрисдикція** означає, що розгляд спору віднесено до компетенції кількох органів за вибором особи, яка потребує захисту своїх прав.

6. **Апарат суду** – це складовий елемент суду, який здійснює функцію організаційного забезпечення роботи суду, спрямовану як на діяльність по здійсненню правосуддя, створенню необхідних умов для реалізації прав і виконання обов'язків учасників судового процесу, так і на забезпечення функціонування суду як державної установи і юридичної особи та підтримання належних умов для перебування і роботи в суді його працівників та громадян.

7. **Апеляційна скарга** – це спеціальна форма звернення (скарга) на рішення та ухвали суду першої інстанції, що не набрали

законної сили, до апеляційного суду, який є вищою інстанцією, що переглядає рішення судів першої інстанції.

8. **Апеляційне провадження** – це стадія процесу, під час якої апеляційний суд перевіряє законність і обґрунтованість рішень та ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

9. **Апеляційний суд** – у системі судів загальної юрисдикції діють апеляційні суди як суди апеляційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення.

10. **Апеляція** – одна з форм оскарження судових рішень у цивільних і кримінальних справах до суду вищої інстанції, що має право переглядати справу.

11. **Вид цивільного судочинства** – це зумовлений характером і специфікою матеріального права чи інтересу, що захищається законом, процесуальний порядок відкриття, розгляду, вирішення визначеної групи цивільних справ.

12. **Видалення із залу засідання** – це позбавлення учасника процесу чи іншої особи, яка присутня у залі судового засідання, права бути присутньою на даному судовому засіданні.

13. **Визнання позову відповідачем** – це одностороннє усне або письмове волевиявлення відповідача, спрямоване на припинення спору з позивачем.

14. **Виклик досуду** – це пропозиція з'явитися в суд, яка є обов'язковою для свідків, перекладачів та експертів та не обов'язковою для осіб, які беруть участь у справі, як правило, – необов'язкова.

15. **Виключна юрисдикція** – це юрисдикція за якою розгляд певної категорії цивільних справ належить виключно до компетенції суду.

16. **Виконавче провадження** – сукупність дій органів державного виконання і державних виконавців, спрямованих на примусове виконання рішень суду та інших органів, які підлягають примусовому виконанню.

17. **Виконавчі документи** – письмові, оформлені за встановленою формою і змістом документи, які видаються судом та іншими юрисдикційними органами для примусового виконання постановлених ними рішень, ухвал та інших актів.

18. **Витрати на правову допомогу** – це витрати, пов'язані з оплатою правової допомоги адвоката або іншого спеціаліста в галузі права.

19. **Відкладення розгляду справи** – це перенесення розгляду справи в зв'язку з неможливістю його проведення на відносно тривалий час із призначенням конкретної дати його проведення.

20. **Відмова від позову** – це одностороннє волевиявлення позивача, спрямоване на відмову від судового захисту своєї матеріальноправової вимоги і на закриття порушеного позивачем процесу.

21. **Відмова у відкритті провадження у справі** – це закріплене в ухвалі волевиявлення суду, яке полягає у відмові прийняти позовну заяву та порушити цивільний процес у справі на підставах, визначених законом.

22. **Відповідач** – це юридична чи фізична особа, яка притягується за заявою позивача до відповідальності за порушення чи оспорення прав або охоронюваних законом інтересів позивача.

23. **Головуючий суддя** – професійний суддя, який головує при колегіальному судовому розгляді або здійснює його одноособово.

24. **Диспозитивність в цивільному процесі** – це закріплені в нормах цивільного процесуального права положення про можливість осіб, які беруть участь у справі, розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, а також засобами їхнього захисту, що активно впливають на виникнення, рух і закінчення цивільного процесу, з метою захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів.

25. **Договір про надання правової допомоги** – домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

26. **Договірна юрисдикція** – це такий вид цивільної юрисдикції за якоготорони мають право передати спір на розгляд третейського суду, крім випадків, встановлених Законом України —Про третейські суди.

27. **Договірне представництво** – це представництво інтересів сторін, третіх осіб, заявників адвокатами на підставі ордеру, виданого відповідним адвокатським об'єднанням, який посвідчує повноваження адвоката як представника, договір доручення на ведення справи в суді між представляваним і адвокатським об'єднанням або адвокатом, або

юрисконсульт, представляє в суді інтереси підприємства, організації, установи в силу трудового договору і на підставі довіреності юридичної особи, яка є документом, що засвідчує повноваження представника, або окремі громадяни представляють у суді інтереси сторін, третіх осіб, заявників та інших заінтересованих осіб на підставі довіреності фізичної особи або довіреність юридичної особи, або документи, що посвідчують службове становище і повноваження її керівника, або представництво може здійснювати один із співучасників за дорученням інших співучасників, на підставі усної заяви фізичної особи, яка заноситься до журналу судового засідання.

28. **Докази** – будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи.

29. **Докази у цивільній справі** – будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи.

30. **Доказування** – діяльність суду й осіб, які беруть участь у справі, по збору, дослідженню та оцінці доказів, направлена на встановлення дійсних прав і обов'язків учасників спірного правовідношення.

31. **Допустимість засобів доказування** – вимога закону, яка передбачає для встановлення певного юридичного факту можливість використовувати засоби доказування лише встановленої форми і забороняє використання інших засобів доказування.

32. **Дустимі докази** – докази, отримані судом із дотриманням певної процесуальної форми.

33. **Електронний суд** – це підсистема, що забезпечує обмін процесуальними документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, органами та установами системи правосуддя, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу.

34. **Елементи цивільних процесуальних правовідносин** – це їх складові частини, а саме суб'єкти, об'єкти і зміст правовідносин.

35. **Журнал судового засідання** – це основний процесуальний документ, який засвідчує здійснення учасниками цивільного процесу певних процесуальних дій у ході судового засідання.

36. **Забезпечення доказів** – вжиття судом невідкладних заходів щодо закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх як доказів при розгляді цивільних справ.

37. **Забезпечення позову** – вжиття судом, у провадженні якого знаходиться справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача, які гарантують за його позовом про присудження реальне виконання позитивно прийнятого рішення.

38. **Загальновідомі факти** – це обставини, які відомі широкому колу осіб, в тому числі і суду.

39. **Зайнтересовані особи** – це особи, взаємовідносини яких із заявником залежать від обставин, що повинні бути встановлені під час вирішення справ окремого провадження; майнові й особисті права яких залежать від юридичного факту, встановлення якого вимагає заявник; для яких після встановлення судом певного юридичного факту виникає обов'язок визначити й оформити правові наслідки та права заявника.

40. **Законне представництво** виникає внаслідок наступних підстав: батьки у справах своїх малолітніх і неповнолітніх дітей представляють їх інтереси на підставі факту походження дитини, що підтверджено свідоцтвом про народження дитини; усиновлювачі у справах усиновлених можуть виступати представниками в суді на підставі факту усиновлення; опікуни і піклувальники в справах опікуваних і підопічних – на підставі акта про призначення їх опікунами або піклувальниками.

41. **Законні презумпції** – факти, що не потребують доказування, певний логічний засіб, який використовується судом, коли це передбачено законом або впливає з його змісту. Законні презумпції можуть бути спростовані.

42. **Закриття провадження по справі** – закінчення провадження у справі без постановлення судового рішення за наявності підстав, які свідчать про те, що процес виник неправомірно або його продовження є неправомірним.

43. **Залишення заяви без розгляду** – закінчення провадження у справі без постановлення судового рішення за наявності точно встановлених у законі обставин, які свідчать про недодержання умов реалізації права на звернення до суду за захистом і можливість застосування яких не втрачена й при повторній неявці сторін.

44. **Заміна неналежного відповідача** – це процесуальна дія суду, яка оформлена ухвалою про виведення із цивільної справи неналежного відповідача і допущення (залучення) належного.

45. **Заперечення проти позову** – це письмові пояснення відповідача, які відхиляють або спростовують вимоги позивача, подані до суду після одержання ним копій ухвали про відкриття провадження у справі та позовної заяви.

46. **Заявник** – це особа, яка звернулася до суду із заявою про встановлення певних обставин або юридичного стану особи, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення особистих або майнових прав особи для здійснення іншою особою цих прав.

47. **Зміст доказів** – складають фактичні дані про обставини справи, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інші обставини, що мають значення для вирішення справи.

48. **Зміст позову** – вказана у позовній заяві форма захисту, тобто те, що позивач просить від суду: присудження відповідачу до певних дій.

49. **Зупинення провадження по справі** – це тимчасова зупинка розгляду справи судом у зв'язку з обставинами, які перешкоджають цьому розгляду, до їх усунення або виконання зацікавленими особами необхідних дій.

50. **Зустрічний позов** – це самостійні матеріально-правові вимоги відповідача до позивача, що розглядаються разом із початковим позовом.

51. **Касаційна скарга** – це звернення до суду касаційної інстанції з вимогою про перевірку рішення суду першої та (або) апеляційної інстанції, яке набрало законної сили, на предмет його відповідності нормам матеріального та процесуального права.

52. **Касаційне провадження** – це стадія цивільного процесу, яка передбачає перевірку судом касаційної інстанції законності судових актів, що набрали законної сили.

53. **Касація** – це спосіб оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції, які були предметом розгляду у апеляційному порядку, у зв'язку з порушенням матеріального і процесуального закону, а також рішень і ухвал апеляційного суду.

54. **Майновий позов** – це вимога про захист права або інтересу, об'єктом якої виступає благо, що піддається грошовій оцінці.

55. **Метод цивільного процесуального права** – це сукупність закріплених у нормах цивільного процесуального права

способів і засобів впливу на відносини, які регулюються, і поведінку їх суб'єктів.

56. **Мирова угода** – взаємоприйнятний договір про умови припинення спору про право між сторонами.

57. **Міжгалузеві принципи** – це принципи, які є характерними для декількох галузей права – здійснення правосуддя лише судом, незалежність суддів і підкорення їх лише закону; рівність усіх учасників процесу перед законом і судом, поєднання одноособового і колегіального складу суду при розгляді справи, гласність.

58. **Наказне провадження** – це спрощений вид провадження у справах за вимогами, які мають очевидно достовірний характер.

59. **Належність доказів** – це прийняття судом до розгляду тих доказів, які можуть підтвердити чи заперечити юридичні факти, які відносяться до даної справи.

60. **Неналежна сторона** – це особа, яка не є суб'єктом спірного матеріального правовідношення, тобто не має права вимоги по спору або не зобов'язана відповідати по пред'явленому позову.

61. **Неналежний відповідач** – це суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин, який, як встановлено судом, не має відповідати за пред'явленим до нього позовом.

62. **Неналежний позивач** – це особа, якій не належить право вимоги з пред'явленого в суді позову.

63. **Непрямий доказ** – називається доказ, з якого можна зробити ймовірний висновок про існування доказуваного факту.

64. **Об'єктом цивільних процесуальних правовідносин** є процесуальні наслідки, на досягнення яких спрямовуються процесуальні права, обов'язки та дії суб'єктів.

65. **Обов'язкове представництво** виникає на підставі закону, адміністративного акта, рішення суду.

66. **Передумови виникнення цивільно-процесуальних правовідносин** – це передбачені законом підстави виникнення, зміни і припинення цивільних процесуальних правовідносин.

67. **Перерва в судовому засіданні** – це відстрочка продовження судового засідання на відносно короткий час у зв'язку з необхідністю відпочинку суду та учасників процесу в нічний час, обідню перерву, святкові та вихідні дні, а також для вирішення окремих процесуальних питань.

68. **Підвідомчість** – визначення кола цивільних справ, які підлягають розгляду в суді.

69. **Підготовка справи до судового розгляду** – це обов'язкова стадія цивільного процесу, яка являє собою сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямованих на з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду та на забезпечення своєчасного та правильного розгляду та вирішення справи.

70. **Підстава позову** – обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги.

71. **Підсудність** – сукупність цивільних справ, які підлягають розгляду і вирішенню по суті в даній конкретній ланці судової системи і в даному конкретному суді цієї ланки.

72. **Платники судового збору** – громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) та фізичні особи – підприємці, які звертаються до суду.

73. **Повернення позовної заяви** – це закріплене в ухвалі волевиявлення суду про відмову прийняти позовну заяву у визначених законом випадках, що не перешкоджає повторному зверненню до суду за умови, усунення перешкод, які стали підставою для повернення заяви.

74. **Повноваження суду апеляційної інстанції** – це сукупність його прав і обов'язків, пов'язаних із застосуванням процесуально-правових наслідків щодо рішень та ухвал суду першої інстанції, які розглядаються в апеляційному порядку.

75. **Позивач** – це юридична чи фізична особа, яка звертається до суду за захистом своїх суб'єктивних прав чи охоронюваних законом інтересів, а також особа, в інтересах якої поданий позов.

76. **Позов** – письмове звернення до суду юридично зацікавленої особи для захисту порушеного або оспорюваного цивільного, сімейного, трудового та ін. права.

77. **Позовне провадження** – це вид провадження у цивільному процесі, в якому розглядається спір про право цивільне, тобто спір, який виникає з цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних відносин.

78. **Попередження** – захід процесуального примусу, застосовуючи який головуєчий у судовому засіданні наголошує на факті порушення учасником процесу своїх обов'язків.

79. **Предмет доказування** – це обставини, які обґрунтовують вимоги і заперечення сторін.

80. **Предмет позову** – матеріально-правове відношення, вимога позивача до відповідача.

81. **Представництво** – це ведення справи в суді однією особою на захист і в інтересах іншої.

82. **Преюдиційні факти** – такі факти, які не потребують доказування, існування чи відсутність яких встановлено рішенням суду по цивільній справі між тими самими особами, яке вступило в законну силу.

83. **Привід свідка** – це захід процесуального примусу, який полягає у примусовому (проти волі особи) доставленні свідка до зали судового засідання для давання ним показань.

84. **Примус** – це вплив, спрямований на забезпечення виконання правил окремих норм цивільного процесуального права.

85. **Принципи цивільного процесуального права** – це обумовлені соціально-економічними умовами суспільного життя формально закріплені засади здійснення правосуддя в цивільних справах, які визначають завдання і мету правосуддя в цивільних справах, характер, зміст і побудову цивільного судочинства, а також повноваження та процесуальну діяльність суду, учасників процесу, їх процесуально-правове становище.

86. **Провадження** – це система цивільних процесуальних дій, об'єднаних кінцевою процесуальною метою (розгляд і вирішення цивільної справи).

87. **Провадження у зв'язку з винятковими обставинами** – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

88. **Процесуальна бездіяльність** – це невиконання процесуальних обов'язків суб'єктами цивільного процесуального права.

89. **Процесуальна співучасть** – це обумовлена матеріальним правом множинність осіб на тій чи іншій стороні в цивільному процесі внаслідок наявності загального права або загального обов'язку.

90. **Процесуальне правонаступництво** – це залучення судом до участі у справі правонаступника сторони або третьої особи у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, на будьякій стадії цивільного процесу.

91. **Процесуальне представництво** – правовідношення, в силу якого одна особа здійснює в суді процесуальні дії від імені та в інтересах іншої особи в межах наданих їй повноважень.

92. **Процесуальний строк** – це визначений законом або встановлений судом проміжок часу протягом якого можуть бути вчинені процесуальні дії судом, учасниками процесу та іншими особами в цивільному судочинстві.

93. **Прямий доказ** – це доказ, з якого можна зробити достовірний висновок про існування (чи неіснування) доказуваного факту.

94. **Рішення про визнання** – це рішення, які підтверджуються наявністю чи відсутністю певних правовідносин, обставин чи фактів (визнання права власності).

95. **Рішення про присудження** – це рішення, які спрямовані на зобов'язання правопорушника вчинити на користь потерпілого певну дію або утриматися від її вчинення (наприклад, про стягнення завданої шкоди, авторської винагороди), на поновлення порушеного, оспореного чи невизнаного права або інтересу.

96. **Родова підсудність** – це розподіл цивільних справ, підвідомчих суду, між окремими ланками судової системи залежно від роду справ.

97. **Санкції цивільного процесуального права** – встановлені в нормах цивільно-процесуального права наслідки, що настають за недодержання і порушення цих норм, тобто всі правові наслідки, які забезпечують їх реалізацію.

98. **Секретар судового засідання** – є посадовою особою апарату суду та учасником судового процесу, який наділений процесуальними правами та обов'язками щодо здійснення судових викликів і повідомлень; перевірки наявності та з'ясування причини відсутності осіб, яких було викликано до суду; забезпечення контролю за фіксуванням судового засідання технічними засобами; ведення журналу судового засідання; оформлення матеріалів справи тощо.

99. **Система цивільного процесуального права** – це сукупність норм та інститутів галузі права, зумовлених предметом правового регулювання.

100. **Співучасть** – це участь в одному й тому самому процесі кількох позивачів чи кількох відповідачів, інтереси яких не суперечать один одному.

101. **Стадія** – це система цивільних процесуальних дій, об'єднаних найближчою процесуальною метою: прийняття заяв, підготовку справи до судового розгляду, судовий розгляд і т. д.

102. **Суб'єкти цивільного процесуального права** – носії цивільних прав і обов'язків у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах.

103. **Суд апеляційної інстанції** – Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, апеляційний суд області, міст Києва та Севастополя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судові рішення.

104. **Суд першої інстанції** – районний, районний у місті, міський та міськрайонний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження.

105. **Суддя** – голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя.

106. **Судова інстанція** – це процесуальне поняття, що характеризує обсяг повноважень суду щодо розгляду справи у певній судовій процедурі.

107. **Судове доказування** – це діяльність учасників цивільного процесу при визначальній ролі суду з надання, збирання, дослідження й оцінки доказів з метою встановлення з їх допомогою дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін.

108. **Судове повідомлення** – повідомлення про здійснення тієї чи іншої процесуальної дії, яка має чи може мати значення для даної особи, але участь даної особи при проведенні даної дії не обов'язкова.

109. **Судове рішення** – постанова суду першої інстанції з приводу вирішення по суті справ позовного, окремого провадження та справ, що виникають з адміністративно-правових відносин.

110. **Судовий виклик** – це письмова вимога суду, яка офіційна адресована судом особам учасникам судового процесу і вручається їм під розписку з вказівкою часу і місця судового засідання та обов'язкової їх явки в такі засідання.

111. **Судовий збір** – є збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів і включається до складу судових витрат.

112. **Судовий розгляд як інститут цивільного процесуального права** – це система норм, що регулюють суспільні відносини між судом та іншими учасниками процесу і діяльність суду та інших учасників процесу, спрямовану на розгляд і вирішення цивільноправових спорів.

113. **Судовий розгляд як стадія цивільного процесу** – це система процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямована на розгляд і вирішення цивільно-правового спору по суті.

114. **Судовий розпорядник** – посадова особа апарату суду, статус якої визначається Законом України «Про державну службу», який забезпечує належний стан залу судового засідання і запрошує до нього учасників процесу; з урахуванням кількості місць та забезпечення порядку під час судового засідання визначає можливу кількість осіб, що можуть бути присутні у залі судового засідання; оголошує про вхід і вихід суду та пропонує всім присутнім встати; слідкує за додержанням порядку особами, присутніми у залі судового засідання; виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта; під час судового засідання приймає від учасників процесу документи та інші матеріали і передає до суду; виконує інші доручення головуючого, пов'язані із створенням умов, необхідних для розгляду справи.

115. **Судовий штраф** – грошове стягнення, яке накладається судом на учасників цивільного судочинства у випадку невиконання ними процесуальних обов'язків та негідної поведінки.

116. **Судові витрати** – витрати, які несуть сторони, треті особи із самостійними вимогами у справах позовного провадження, заявники і заінтересовані особи у справах окремого провадження, заявники і боржники у справах наказного провадження за вчинення у їхніх інтересах цивільних процесуальних дій, пов'язаних з розглядом справи у порядку цивільного судочинства.

117. **Судові дебати** – це частина судового засідання, в якій особи, які беруть участь у справі, у промовах підбивають підсумки своїх пояснень, дають оцінку дослідженим доказам, наводять власну точку зору щодо того, яким повинен бути результат розгляду та вирішення справи.

118. **Територіальна підсудність** – розподіл підвідомчих суду справ між окремими судами в середині кожної ланки.

119. **Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом** – санкція, яка застосовується у разі неподання без поважних причин

письмових чи речових доказів, що витребувані судом, та повідомлення причин їх неподання.

120. **Треті особи** – суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які для захисту особистих суб'єктивних прав, свобод чи інтересів вступають у порушену в суді цивільну справу.

121. **Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору** – це матеріально і процесуально зацікавлені в результатах розгляду справи учасники процесу, які вступають у справу, що вже почалась, шляхом пред'явлення позову одній або обом сторонам.

122. **Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору** – процесуально зацікавлені в результатах розгляду справи учасники процесу, які вступають у справу, що вже почалась, за ініціативою суду, сторін, прокурора або за власною ініціативою.

123. **Ухвала** – письмове або усне **судове рішення**, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду **справи**, та інші процесуальні питання.

124. **Функціональна підсудність** – це визначення компетенції окремих ланок судової системи України на підставі виконуваних ними функцій.

125. **Цивільна процесуальна правоздатність** – це здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи – мають усі фізичні і юридичні особи.

126. **Цивільна процесуальна форма** – це встановлений цивільним процесуальним правом порядок розгляду і вирішення цивільних справ судами загальної юрисдикції.

127. **Цивільна процесуальні дієздатність** – це здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді – мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи.

128. **Цивільна юрисдикція** визначає коло цивільних справ, вирішення яких віднесено до державних судів, змішаних органів (комісій по трудових спорах), третейських судів.

129. **Цивільна юрисдикція суду** – нормативне визначення компетенції суду з вирішення справ у порядку цивільного судочинства.

130. **Цивільне процесуальне право** – система правових норм, які регулюють діяльність і пов'язані з нею процесуальні відносини суду та інших учасників судової справи, що виникають при здійсненні судом правосуддя по цивільних справах.

131. **Цивільне судочинство** – врегульована цивільно-процесуальним правом діяльність суду, осіб, що беруть участь у справі, осіб, які сприяють здійсненню правосуддя по цивільних справах, а також при виконанні судових рішень та інших постанов суду.

132. **Цивільний процес** – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, що здійснюється в установленому законом порядку провадження в цивільних справах.

133. **Цивільні процесуальні правовідносини** – це суспільні відносини, врегульовані нормами цивільного процесуального права, які складаються між судом та іншими учасниками процесуальної діяльності в процесі здійснення правосуддя по цивільним справам та при виконанні судових рішень.

134. **Ціна позову** – грошова сума в гривнях, яка відображає матеріально-правову вимогу позивача до відповідача.

135. **Юридичні процесуальні факти** – це обставини процесуального характеру, наявність або відсутність яких є необхідною для реалізації права на звернення до суду за захистом порушеного або оспорюваного суб'єктивного матеріального права чи охоронюваного законом інтересу, тобто для відкриття провадження у справі в суді першої інстанції, у стадіях апеляційного і касаційного провадження, по перегляду рішень у зв'язку з нововиявленими та винятковими обставинами.

136. **Юрисдикція** розуміється як розмежування компетенції органів щодо розгляду та вирішення спорів та інших правових питань.

137. **Юрисдикція суду** – характеризує правомочність суду здійснювати розгляд судової справи відповідно до встановленої процедури, тобто визначає підсудність конкретної справи конкретному суду.

Література

1. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О.М. Лефтерова та ін. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.
2. Васильєв С. В. Цивільний процес : підручник / С. В. Васильєв. К. : Алерта, 2019. 506 с.
3. Гусаров К.В. Робоча програма навчальної дисципліни «Актуальні проблеми науки цивільного процесуального права». Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020. 21 с.

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua>
5. Жукевич І.В. Цивільне процесуальне право України. Робоча програма навчальної дисципліни. Університет Короля Данила. 2018. 17 с. URL: <https://ukd.edu.ua/sites/default/files/2020-03/Robocha-programa-navchalnoyi-dystsy.pdf>
6. Ізарова І. О., Ханік-Посполітак Р. Ю. Цивільний процес України : навч. посіб. для студ. юрид. спец. закладів вищої освіти / І. О. Ізарова, Р. Ю. Ханік-Посполітак. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : ВД «Дакор», 2019. 274 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Iryna-Izarova-2/publication/341878826_Civilnij_proces_Ukraini/links/5ed7bab9299bf1c67d351f09/Civilnij-proces-Ukraini.pdf
7. Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Цивільний процес» (галузь знань 0304 «Право», освітньокваліфікаційний рівень «Бакалавр», напрям підготовки 6.030401 «Правознавство») для студентів заочної форми навчання / уклад. В. В. Комаров. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. 54 с.
8. Пахомова А.О. Робоча програма з навчальної дисципліни «Цивільне процесуальне право» для здобувачів вищої освіти факультету права та лінгвістики за спеціальністю 081 «Право», бакалаврський рівень вищої освіти. Біла Церква : БНАУ, 2019. 22 с. URL: https://btsau.edu.ua/sites/default/files/news/pdf/acreditacia_ur/civil_procesual_pravo_rob_prog.pdf
9. Поліщук М.Г. Цивільний процес. Робоча програма навчальної дисципліни. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 19 с.
10. Порева Л. А. Навчальна програма дисципліни «Цивільний процес» (для бакалаврів). Київ : МАУП, 2007. 32 с.
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року. № 5076-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
12. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 8 липня 2011 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
13. Про виконавче провадження : Закон України від 02 червня 2016 року. № 606-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/606-14/page>
14. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>
15. Про судовий збір. Закон України від 8 липня 2011 року № 3674-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua.1.3.9>
16. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року. № 1402-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
17. Про третейські суди : Закон України № 1701-IV від 11 травня 2004 року. *Офіційний вісник України*. 2004. № 23. Ст. 1540.
18. Словник з дисциплін кафедри цивільного права та процесу / кол. авт.; (Коваленко А.В., Юнин О.С., Савельєва М.О. та ін.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 126 с.
19. Словник юридичних термінів. Київський апеляційний суд. URL: <http://www.kas.gov.ua/?p=8882>
20. Словничок юридичних термінів : навч. посіб. / уклад. В. П. Марчук. Київ: МАУП, 2003. 128 с. URL: https://moskalik.at.ua/pravo/PR4_01.pdf
21. Терещук Г.А. Цивільне процесуальне право : конспект лекцій для студентів усіх напрямів денної та заочної форм навчання. Луцьк : ЛНТУ, 2017. 88 с.
22. Цивільне процесуальне право. Тестові завдання. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. О.В. Щербанюк. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2019. 446 с. URL: https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/testy-TSPP_2020.pdf
23. Цивільний процес (загальна частина) : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / кол. авт. ; кер. авт. кол. к.ю.н., доц. А.В. Коваленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 192 с.
24. Цивільний процес : навч. посіб. для здобувачів вищ.освіти / К.В. Гусаров, М.В. Жушман, С.О. Кравцов та ін. Харків : Право, 2017. 234 с.
25. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року. № 1618-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
26. Юридичний словник он-лайн юридичні терміни. URL: <https://kodeksy.com.ua/dictionary.htm>

РОЗДІЛ 10. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО¹⁰

Тема 1. Господарське право та законодавство

Поняття господарського права як галузі права. Предмет регулювання господарського права. Поняття господарської діяльності, її види (підприємницька та некомерційна). Законодавче визначення господарської діяльності. Методи правового регулювання та його види. Методи господарського права: поняття, види (метод автономних рішень, метод власних приписів та метод рекомендацій). Система господарського права: загальна та особлива частина. Наука господарського права: її предмет та система. Основні правові категорії і поняття господарського права.

Принципи господарського права та їх значення для регулювання господарської діяльності. Конституційні та галузеві принципи господарського права: забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання; свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави; захист національного товаровиробника; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

Поняття, ознаки і зміст господарських правовідносин. Критерії класифікації і види правовідносин в сфері господарювання. Речові та зобов'язальні правовідносини. Абсолютні, відносні та абсолютно-відносні конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави. Захист національного товаровиробника; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевою самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

¹⁰ Автор розділу – к.ю.н., доц., доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права Ільющенко Г.В.

Поняття джерел господарського права, їх класифікація і види. Загальна характеристика спеціальних і комплексних законів, актів міжнародного правового регулювання, підзаконних нормативно-правових актів, актів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, локальних нормативних актів. Нормативні акти господарського законодавства: поняття та види. Система господарського законодавства.

Тема 2. Загальна характеристика суб'єктів господарювання

Поняття та види суб'єктів господарського права. Поняття і ознаки суб'єкта господарювання. Господарські організації, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці; філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці), утворені ними для здійснення господарської діяльності. Критерії класифікації і види суб'єктів господарювання. Колективні і індивідуальні суб'єкти господарювання. Організаційні та договірні суб'єкти господарювання. Суб'єкти приватного та публічного права в господарській діяльності. Суб'єкти основного виробництва та інфраструктури ринку.

Поняття і значення способів заснування суб'єктів господарського права. Порядок та етапи створення суб'єкта господарювання. Державна реєстрація: порядок та зміст. Документи, які подаються для державної реєстрації суб'єктів господарювання. Підстави та порядок припинення господарської діяльності. Добровільне та примусове припинення діяльності. Ліквідація та реорганізація суб'єктів господарювання. Підстави і порядок проведення ліквідації. Задоволення вимог кредиторів під час ліквідації.

Тема 3. Правовий статус окремих видів суб'єктів господарської діяльності

Поняття підприємства як організаційної форми господарювання. Види та організаційно-правові форми підприємств. Організаційна структура та управління підприємством. Правове становище державних підприємств. Державне унітарне підприємство. Державне комерційне підприємство. Казенне підприємство. Правове становище комунальних підприємств. Поняття, види та правове становище підприємств колективної власності. Виробничий кооператив. Приватні підприємства. Особисте селянське господарство.

Фермерське господарство. Підприємство з іноземними інвестиціями. Іноземне підприємство. Дочірнє підприємство.

Поняття та види господарських товариств. Акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства. Майно та майнові права у господарському товаристві. Права та обов'язки учасників господарських товариств. Управління господарським товариством.

Поняття, види та організаційно-правові форми об'єднань підприємств. Функції та компетенція об'єднання підприємств. Управління об'єднанням підприємств. Господарські об'єднання: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом. Асоційовані підприємства. Холдингові компанії.

Правовий статус фізичної особи – підприємця. Особливості правового статусу кредитних спілок у сфері господарювання. Особливості правового статусу благодійних та інших неприбуткових організацій у сфері господарювання.

Тема 4. Майнова основа господарювання

Правовий режим майна в господарському обігу. Поняття і зміст прав на майно. Особливості реалізації права власності в господарському обігу. Право власності – основне речове право у сфері господарювання. Право господарського відання. Право оперативного управління. Поняття і види майна. Особливості правового режиму нерухомого майна.

Джерела формування майна суб'єктів господарювання: грошові та матеріальні внески засновників; доходи від реалізації продукції (робіт, послуг); доходи від цінних паперів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів; кредити банків та інших кредиторів; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян; інші джерела, не заборонені законом. Корпоративні права. Правовий режим цінних паперів у господарській діяльності.

Особливості правового режиму державного майна у сфері господарювання. Поняття та правовий режим основних фондів. Поняття та правовий режим оборотних фондів. Поняття та правовий режим нематеріальних активів.

Правові засади приватизації державного та комунального майна. Поняття та головні цілі приватизації. Законодавство про приватизацію. Об'єкти приватизації. Суб'єкти приватизації. Передприватизаційна підготовка та приватизаційний процес. Способи приватизації. Договірні відносини приватизації.

Тема 5. Господарські зобов'язання

Господарські зобов'язання: поняття та види (майново-господарські зобов'язання та організаційно-господарські зобов'язання, соціально-комунальні зобов'язання суб'єктів господарювання, публічні зобов'язання), підстави виникнення господарських зобов'язань: безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність; з акту управління господарською діяльністю: з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать; внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єктів або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав: у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання.

Виконання господарських зобов'язань. Передача (делегування) прав у господарських зобов'язаннях. Місце виконання господарського зобов'язання. Виконання грошових зобов'язань. Забезпечення виконання господарських зобов'язань. Банківська гарантія забезпечення виконання господарських зобов'язань. Загальногосподарські (публічні) гарантії виконання зобов'язань. Страхування підприємницьких ризиків, фінансових ризиків. Перестрахування. Загальні умови припинення господарських зобов'язань. Розірвання господарських зобов'язань або визнання недійсним господарських зобов'язань за рішенням суду.

Тема 6. Господарський договір

Господарські договори: види, зміст, ознаки, функції, форма. Істотні умови господарського договору: предмет, ціна та строк дії договору. Попередні та основні договори. Формальні, реальні та консенсуальні договори. Планові та регульовані договори. Генеральні та поточні договори. Загальні правила виконання господарських договорів.

Порядок укладання, зміни та розірвання господарських договорів. Особливості укладання попередніх договорів. Особливості укладання господарських договорів на основі вільного волевиявлення сторін, примірних і типових договорів. Особливості укладання господарських договорів за державним замовленням. Особливості укладання господарських договорів на біржах, ярмарках та публічних торгах. Укладання господарських договорів за рішенням суду. Укладання організаційно-господарських договорів. Визнання недійсним господарського договору за рішенням суду. Визнання неукладеним господарського договору за рішенням суду.

Тема 7. Механізм захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарської діяльності та споживачів.

Захист немайнових прав особи

Поняття та механізм захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Право на захист як міра можливої поведінки суб'єктів права щодо захисту своїх прав. Механізм захисту як сукупність взаємопов'язаних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких поведінка суб'єктів господарювання, їх контрагентів та державних органів у їх правовідносинах приводиться у відповідність до вимог, заборон і дозволів, що містяться у нормах права, і тим самим забезпечується захист прав і законних інтересів цих суб'єктів.

Способи захисту прав і законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання. Визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативного-господарських санкцій; застосування адміністративно-господарських санкцій; установлення, зміни і припинення господарських правовідносин.

Форми захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Нотаріальний захист прав суб'єктів господарювання. Адміністративний захист як засіб адміністративного

примусу, який застосовується як при наявності, такі при відсутності правопорушення, спрямований на запобігання правопорушенням та усуненню їх шкідливих наслідків. Претензійний порядок врегулювання спорів. Судовий захист прав суб'єктів господарювання. Захист немайнових прав особи.

Тема 8. Форми та види господарсько-правової відповідальності

Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання. Поняття відповідальності і санкції в господарських правовідносинах. Ознаки та принципи господарсько-правової відповідальності. Підстави господарсько-правової відповідальності. Межі господарсько-правової відповідальності. Зменшення розміру та звільнення від відповідальності. Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності.

Види господарсько-правових санкцій. Форми господарсько-правової відповідальності. Відшкодування збитків у сфері господарювання. Штрафні санкції (неустойка, штраф, пеня). Оперативно-господарські санкції. Адміністративно-господарські санкції. Види господарсько-правової (часткова, солідарна, субсидіарна; повна, обмежена та підвищена).

Тема 9. Правове регулювання банкрутства

Поняття банкрутства. Заходи щодо запобігання банкрутству суб'єктів підприємництва. Досудова санація. Організаційно-правові питання запобігання банкрутству. Підстави для застосування банкрутства. Порядок порушення справи про банкрутство. Сторони у справі про банкрутство. Кредитор. Боржник. Учасники провадження у справі про банкрутство. Арбітражний керуючий. Уповноважена особа засновників. Представник працівників боржника.

Провадження у справах про банкрутство. Порушення провадження у справі про банкрутство. Судові процедури, які застосовуються щодо неплатоспроможного боржника. Розпорядження майном боржника. Санація (відновлення платоспроможності) боржника. Керуючий санацією. План санації. Ліквідація банкрута. Ліквідатор. Ліквідаційна маса. Ліквідаційний баланс. Черговість задоволення вимог кредиторів під час ліквідаційної процедури у справі про банкрутство.

Особливості процедури банкрутства окремих суб'єктів господарювання. Особливості банкрутства фізичної особи-підприємця.

.....**Тема 10. Правові засади захисту економічної конкуренції**.....

Правове регулювання захисту економічної конкуренції та захисту від недобросовісної конкуренції. Законодавство про захист економічної конкуренції. Поняття і форми недобросовісної конкуренції. Обмеження монополізму та сприяння змагальності у сфері господарювання. Поняття і ознаки монопольного становища на ринку. Суб'єкти монопольної діяльності. Природні монополії. Наслідки здійснення монопольної діяльності.

Правове становище Антимонопольного комітету України. Задачі та функції органів Антимонопольного комітету України. Контроль за економічною концентрацією, антиконкурентними діями суб'єктів господарювання.

Види порушень законодавства про захист економічної конкуренції. Зловживання монопольним становищем. Антиконтурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання. Порушення правил економічної концентрації. Антиконтурентні дії органів державної влади та місцевого самоврядування. Обмежувальна діяльність суб'єктів господарювання та їх об'єднань. Відповідальність суб'єктів господарювання за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства. Розгляд справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

Законодавство про захист від недобросовісної конкуренції. Види порушень законодавства про захист від недобросовісної конкуренції та відповідальність суб'єктів господарювання.

.....**Тема 11. Правовий режим інвестиційної та інноваційної діяльності**.....

Правове забезпечення інвестиційної діяльності. Поняття інвестицій та інвестиційної діяльності. Суб'єкти інвестиційних правовідносин. Об'єкти інвестування. Державне регулювання інвестиційної діяльності. Управління державними інвестиціями. Регулювання умов інвестиційної діяльності. Правові форми реалізації інвестиційної діяльності. Корпоративне інвестування. Договірне інвестування. Інвестиційні договори. Угода про розподіл продукції. Договір концесії. Договір про спільну інвестиційну діяльність.

Особливості правового регулювання інноваційної діяльності. Поняття та види інноваційної діяльності. Законодавство у сфері інноваційної діяльності. Суб'єкти та об'єкти інноваційних правовідносин. Державне регулювання інноваційної діяльності. Форми інвестування інноваційної діяльності. Напрями інноваційної діяльності. Договір на створення і передачу науково-технічної продукції. Інновації. Інноваційний продукт. Інноваційне підприємство. Інноваційні структури. Порядок створення та функціонування інноваційної структури.

.....**Тема 12. Правовий режим іноземних інвестицій**.....

Правове регулювання іноземного інвестування. Поняття іноземних інвестицій. Форми іноземних інвестицій (участь у господарських організаціях, що створюються разом з вітчизняними юридичними особами чи громадянами, або придбання частки в діючих господарських організаціях; створення іноземних підприємств на території України, філій або інших структурних підрозділів іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств; придбання безпосередньо нерухомого або рухомого майна, що не заборонено законами України, або придбання акцій чи інших цінних паперів; придбання самостійно або за участі громадян чи вітчизняних юридичних осіб прав користування землею та використання природних ресурсів на території України; господарська діяльність на основі угод про розподіл продукції; придбання інших майнових прав; інші форми, не заборонені законом). Види іноземних інвестицій.

Державні гарантії здійснення іноземних інвестицій в Україні. Підприємство з іноземними інвестиціями: особливості правового статусу, порядок створення та функціонування, особливості оподаткування. Особливості правового регулювання іноземних інвестицій, що здійснюються за окремими договорами (контрактами): концесійні договори, договори (контракти) про спільну інвестиційну діяльність тощо. Гарантії та компенсації іноземним інвесторам.

.....**Тема 13. Правовий режим цінних паперів у господарській діяльності**.....

Поняття та види цінних паперів. Пайові, боргові, іпотечні, похідні, товаророзпорядчі цінні папери. Емісійні та неемісійні цінні папери. Документарні та без документарні цінні папери.

Іменні, ордерні цінні папери та цінні папери на пред'явника. Прості та привілейовані акції. Інвестиційні сертифікати. Облігації. Сертифікати фондів операцій з нерухомістю. Депозитний сертифікат. Вексель. Заставна. Іпотечні сертифікати та іпотечні облігації. Деривативи. Коносамент. Складські свідоцтва.

Умови та порядок емісії і розміщення цінних паперів. Приватне та публічне розміщення цінних паперів. Державне регулювання ринку цінних паперів. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку: статус, задачі та функції. Професійна діяльність на фондовому ринку: поняття, види та суб'єкти. Торговці цінними паперами. Інвестиційні корпоративні та пайові фонди. Компанія з управління активами інституту спільного інвестування. Фондова біржа. Депозитарії.

Тема 14. Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин у сфері господарювання

Правова регламентація кредитних відносин. Поняття та види кредиту. Кредитні правовідносини. Форми кредиту. Банківський кредит. Комерційний кредит. Лізинговий кредит. Іпотечний кредит. Бланковий кредит. Консорціумний кредит. Кредитні операції. Принципи банківського кредитування. Кредитний договір: сторони, умови, зміст, порядок укладання, відповідальність сторін. Порядок отримання кредитів суб'єктами господарювання в банках України. Порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам.

Правове забезпечення розрахункових відносин. Порядок відкриття рахунків у банках України. Вкладні, поточні і кореспондентські рахунки у банках. Договір банківського рахунка. Форми розрахунків у господарському обороті. Правове регулювання розрахункових відносин у господарському обігу України. Платіжні інструменти. Банківський переказ. Платіжне доручення. Платіжні вимоги-доручення. Розрахункові чеки. Види акредитивів. Види інкасо. Види векселів. Авалювання векселя. Акцептування векселя. Порядок опротестування векселя. Порядок здійснення безготівкових розрахунків у господарському обороті. Правила здійснення розрахунків готівкою. Відповідальність за правопорушення у розрахункових відносинах.

Тема 15. Правові засади зовнішньоекономічної діяльності

Поняття зовнішньоекономічної діяльності. Принципи зовнішньоекономічної діяльності (принцип суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва, принцип юридичної рівності і недискримінації, принцип верховенства закону, принцип захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, принцип еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів). Законодавство про зовнішньоекономічну діяльність. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності. Види зовнішньоекономічної діяльності.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Компетенція органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Засоби державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій. Принципи оподаткування при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Валютні рахунки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Правове становище торгово-промислових палат.

Зовнішньоекономічні контракти: зміст, істотні умови, форма, порядок укладання. Види зовнішньоекономічних контрактів. Порядок розрахунків за зовнішньоекономічними договорами. Відповідальність суб'єктів господарювання за порушення зовнішньоекономічного законодавства.

Контрольні завдання

Завдання 1

- Побудувати структурно-опорні схеми з відповідними поясненнями:
- порядок застосування адміністративно-господарських санкцій;
  - форми здійснення іноземних інвестицій;
  - порядок реєстрації представництва іноземного суб'єкта господарювання;
  - порядок відбору інвестиційних проектів, для реалізації яких надається державна підтримка;
  - порядок державної експертизи інвестиційних проектів.

Завдання 2

- Скласти порівняльні таблиці:
- форми господарсько-правової відповідальності;
  - види господарсько-правової відповідальності;
  - види адміністративно-господарських санкцій;
  - види оперативно-господарських санкцій;
  - види господарських правопорушень.

Завдання 3

Проаналізувати і порівняти сторони, істотні умови, порядок укладання і реєстрації договору концесії, угоди про розподіл продукції, договору про спільну інвестиційну діяльність. Відповідь надати у вигляді порівняльної таблиці.

Завдання 4

До територіального відділення Антимонопольного комітету України звернулося підприємство зі зверненням перевірити обґрунтованість цін і тарифів на ритуальні послуги, що застосовує державне комунальне підприємство «Комбінат благоустрою». Під час розгляду справи було встановлено, що комунальне підприємство, займаючи монопольне становище на регіональному ринку послуг, встановлює на них ціни, що значно перевищують ціни на такі послуги в інших містах області.

Кваліфікуйте дії комунального підприємства.

Завдання 5

Договором про спільну діяльність між морським торговим портом і акціонерним товариством «М» (далі – АТ) останньому було надано виключне право на виконання транспортно-експедиційних послуг. За умовами договору про спільну діяльність інші експедитори змушені були укладати угоди з АТ щодо забезпечення транспортно-експедиційних послуг у морському торговому порту, а також виплачувати АТ винагороду за надані послуги у розмірі трьох відсотків від акордної ставки порту за кожну тонну переробленого вантажу.

Кваліфікуйте дії морського торгового порту і АТ.

Завдання 6

До територіального відділення Антимонопольного комітету України із заявою звернулось орендне підприємство «Солеварний завод» (далі – ОП). У ній вказувалося, що під час укладання договорів постачання очищеного розсолу акціонерне товариство (далі – АТ) «Содовий завод» нав'язує додаткові послуги з перерахування коштів на реконструкцію розсолпромислу, що не стосуються предмету договору. Встановлюючи додаткові вимоги, відповідач ухиляється від укладення договору на поставку очищеного розсолу в наступному році. Територіальним відділенням Антимонопольного комітету було визнано, що АТ «Содовий завод» займає монопольне становище на регіональному ринку розсолу очищеного. У ході розслідування справи підтвердилися факти, зазначені в заяві.

Кваліфікуйте дії відповідача. Які санкції можуть бути застосовані до правопорушника?

Завдання 7

Приватне підприємство «Радон» (ПП «Радон»), маючи оригінальний примірник господарського договору на поставку сільсько-господарської продукції з фермерським господарством «Жито» (ФГ «Жито»), внесло в нього зміни щодо ціни на продукцію. Фермерське господарство «Жито» відмовилось від здійснення поставки за зазначеною у примірнику договору ПП «Радон» ціною. ПП «Радон» звернулося до господарського суду з позовною заявою про спонукання ФГ «Жито» до виконання умов договору поставки.

Яке рішення має постановити господарський суд? Чи встановлено в законодавстві порядок внесення змін до господарських договорів? Якщо так, то розкрийте порядок зміни умов господарського договору, посилаючись на відповідні положення чинного законодавства.

Завдання 8

Між двома акціонерними товариствами було укладено договір перевезення. Від імені замовника договір було підписано генеральним директором, а від імені перевізника – заступником директора, оскільки останній перебував у відпустці. Оскільки перевізник своїх зобов'язань за договором не виконав, замовник звернувся до суду із позовом про відшкодування збитків. Але перевізник, в особі директора, який повернувся з відпустки, подав позов про визнання договору недійсним як такого, що суперечить вимогам закону, оскільки заступник директора не мав повноважень на підписання договору.

Хто має право від імені юридичної особи підписувати договори? Де повинні міститися такі відомості? Чи має правові наслідки угода, що підписана представником сторони, який не мав належним чином оформлених повноважень на її підписання? Яке рішення має прийняти суд?

Завдання 9

Акціонерний комерційний банк «Держава» і директор приватного підприємства (ПП) домовилися про те, що приватне підприємство виступить поручителем за кредитним договором, що був укладений між банком і ТОВ. Банк розробив проект договору, сформувавши на комп'ютері не тільки власне текст, а й печатку банку та підпис керівника. Отримавши договір електронною поштою, директор ПП роздрукував і підписав його.

Позичальник у строк кредит і відсотки за ним не повернув, і банк звернувся до поручителя із проханням відшкодувати йому втрачені кошти. Але директор приватного підприємства у листі вказав, що оформлення договору поруки не відповідає вимогам закону,

оскільки він укладений не у письмовій формі, а отже, є недійсним. Банк звернувся до господарського суду.

Що вважається письмовою формою договору поруки у розумінні ЦК України? Хто може визначити дійсність/недійсність договору? Яке рішення має прийняти господарський суд?

Завдання 10

Статутом Фондової біржі було передбачено, що остання займається організацією укладення угод купівлі-продажу цінних паперів та їх похідних від власного імені та за дорученням клієнтів, виконує функції депозитарію, займається рекламною діяльністю, емісією цінних паперів з метою отримання прибутку.

Дайте правовий аналіз статуту Фондової біржі. Обґрунтуйте свою відповідь, посилаючись на відповідні положення чинного законодавства України.

Тести

.....(правильна відповідь - пункт А).....

- 1. Який тип залежності встановлюється між холдинговою компанією та її корпоративним підприємством:**
  - а) вирішальна залежність;
  - б) асоційована залежність;
  - в) проста залежність;
  - г) дочірня залежність.
- 2. Адміністративний збір за державну реєстрацію суб'єктів господарювання – юридичних осіб становить:**
  - а) законом не передбачено;
  - б) 0,3 прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
  - в) 0,1 прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
  - г) 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
- 3. Термін заявлення кредиторами своїх вимог до підприємства, що ліквідується, не може становити:**
  - а) менше двох і більше шести місяців з дня опублікування повідомлення про рішення щодо припинення підприємства;
  - б) менше одного і більше трьох місяців з дня опублікування повідомлення про рішення щодо припинення підприємства;
  - в) менше трьох і більше дванадцяти місяців з дня прийняття рішення про припинення підприємства;
  - г) менше двох і більше шести місяців з дня прийняття рішення про припинення підприємства.

- 4. Казенне підприємство функціонує на базі державного майна, що закріплюється за ним:**
  - а) на праві оперативного управління;
  - б) на праві власності;
  - в) на праві господарського відання;
  - г) на праві оперативного відання.
- 5. Для яких з нижченазваних господарських організацій законом встановлений мінімальний розмір статутного фонду?**
  - а) фондова біржа;
  - б) виробничий кооператив;
  - в) товариство з обмеженою відповідальністю;
  - г) казенне підприємство.
- 6. Якій господарській організації притаманні такі ознаки: добровільність створення; здійснення управління безпосередньо учасниками; наявність установчого договору як установчого документу; відсутність законодавчих вимог до мінімального розміру основного (статутного) капіталу організації; наявність двох категорій учасників – повні учасники і вкладники?**
  - а) командитне товариство;
  - б) виробничий кооператив;
  - в) товариство з обмеженою відповідальністю;
  - г) товариство з додатковою відповідальністю.
- 7. Під час ліквідації підприємства-банкрута вимоги забезпечених кредиторів задовольняються:**
  - а) позачергово;
  - б) в першу чергу;
  - в) у другу чергу;
  - г) в третю чергу.
- 8. У разі, якщо одне з підприємств має можливість блокувати прийняття рішень іншим підприємством, які повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів, то йдеться про:**
  - а) просту залежність;
  - б) вирішальну залежність;
  - в) асоційовану залежність;
  - г) дочірню залежність;

- 9. Яку відповідальність несуть учасники товариства з додатковою відповідальністю за зобов'язаннями товариства:**
- додаткову, у визначеному установчими документами однако- вому кратному розмірі до вкладу кожного з учасників;
  - часткову;
  - повну солідарну;
  - спільну.
- 10. Майно, що передається господарському об'єднанню його учасниками, закріплюється за об'єднанням на праві:**
- господарського відання чи оперативного управління;
  - власності;
  - господарського відання;
  - оперативного управління.
- 11. Державне комерційне підприємство функціонує на базі держав- ного майна, що закріплюється за ним:**
- на праві господарського відання;
  - на праві власності;
  - на праві оперативного управління;
  - на праві господарського управління.
- 12. Реєстрація випуску акцій акціонерного товариства проводиться:**
- Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку;
  - Національним банком України;
  - Міністерством фінансів України;
  - районними управліннями юстиції.
- 13. Організаційно-правовою формою довірчого товариства є:**
- товариство з додатковою відповідальністю;
  - акціонерне товариство;
  - виробничий кооператив;
  - командитне товариство.
- 14. Строк державної реєстрації суб'єкта господарювання становить:**
- протягом 24 годин після надходження документів, поданих для проведення державної реєстрації;
  - протягом двох днів після надходження документів, поданих для проведення державної реєстрації;
  - протягом трьох днів після надходження документів, поданих для проведення державної реєстрації;
  - протягом трьох робочих днів після надходження документів, поданих для проведення державної реєстрації.
- 15. Договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробни- чих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єд- налися, з делегуванням ними окремих повноважень централі- зованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління об'єднання – це**
- корпорація;
  - консорціум;
  - концерн;
  - холдингова компанія.
- 16. Корпоративний інвестиційний фонд створюється в організа- ційно-правовій формі:**
- акціонерного товариства;
  - товариства з обмеженою відповідальністю;
  - повного товариства;
  - акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю.
- 17. Частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонер- ного товариства не може перевищувати:**
- 25%;
  - 10%;
  - 50%;
  - 15%.
- 18. Строк дії договору оренди державного чи комунального майна:**
- не може бути меншим, ніж п'ять років;
  - не може перевищувати 10 років;
  - не може бути меншим, ніж три роки;
  - не може перевищувати 5 років.
- 19. Для застосування господарсько-правової відповідальності у вигляді неустойки необхідні наступні умови:**
- факт господарського порушення;
  - протиправність поведінки порушника;
  - причинний зв'язок;
  - вина господарського правопорушника.
- 20. Яким нормативно-правовим актом встановлено перелік видів господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню?**
- відповідним законом України;
  - постановою Кабінету Міністрів України;
  - Господарським кодексом України;
  - Податковим кодексом України.

Ключові поняття з господарського права

1. **Адміністративно-господарський штраф** – це грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі порушення ним встановлених правил здійснення господарської діяльності.

2. **Адміністративно-господарські санкції** – це заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єктом господарювання та ліквідацію його наслідків, що застосовуються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування у передбачених законом випадках.

3. **Акціонерне товариство** – господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

4. **Анулювання ліцензії** – позбавлення ліцензіата органом ліцензування права на провадження певного виду господарської діяльності.

5. **Арбітражна угода** – це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер, чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди.

6. **Арбітражний керуючий** (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) фізична особа, яка має ліцензію, видану в установленому законодавством порядку, та діє на підставі ухвали господарського суду.

7. **Асоціація** – договірне об'єднання підприємств, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації.

8. **Асоційовані підприємства** (господарські організації) – це група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних

між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні.

9. **Банкрутство** – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнання судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

10. **Способи забезпечення виконання господарських зобов'язань** – це передбачені законом або договором спеціальні засоби, призначенням яких є додаткове стимулювання боржника до належного виконання ним свого зобов'язання за головним (основним) зобов'язанням, а в разі невиконання боржником свого зобов'язання – слугують засобами задоволення законних вимог кредитора.

11. **Виробничий кооператив** – добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності.

12. **Відшкодування збитків** – це відновлення майнового стану учасника господарських правовідносин за рахунок іншого суб'єкта – правопорушника влади, іншими підприємствами та організаціями.

13. **Внутрішньогосподарські відносини** – відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами.

14. **Господарське об'єднання** – об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність.

15. **Господарське законодавство** – це сукупність нормативно-правових актів, які регулюють відносини щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності та щодо керівництва (в т. ч. організації) такою діяльністю.

16. **Господарське правопорушення** – це протиправна дія або бездіяльність учасників господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного учасника, порушує суб'єктивні права іншого учасника господарських відносин або третіх осіб.

17. **Господарський договір** – засноване на угоді сторін і зафіксоване у встановленій законом формі зобов'язальне правовідношення між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, змістом якого є взаємні права і обов'язки сторін у сфері господарювання.

18. **Господарський суд** – спеціалізований судовий орган в системі судів загальної юрисдикції, що здійснює правосуддя в господарських відносинах.

19. **Господарське зобов'язання** – зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених законом, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

20. **Господарські товариства** – підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

21. **Господарські правовідносини** – це врегульовані нормами права суспільні відносини, котрі виникають у сфері господарювання щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або організації/керівництва такою діяльністю, характеризуються особливим суб'єктним складом, а також поєднанням організаційних та майнових елементів.

22. **Господарські спори** – спори, що виникають при укладанні, зміні, припиненні та виконанні господарських договорів, а також спори, що виникають при погодженні стандартів і технічних умов, встановленні цін на продукцію (товари), а також тарифів на послуги (виконання робіт) та деякі інші, які впливають з договорів і угод, укладених між юридичними особами.

23. **Господарсько-виробничі відносини** – майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності.

24. **Господарсько-правова відповідальність** – це майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення.

25. **Державне комерційне підприємство** – суб'єкт підприємницької діяльності, діє на основі статуту і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном.

26. **Державне унітарне підприємство** – підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління.

27. **Дискредитація суб'єкта господарювання** – поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю суб'єкта господарювання, у тому числі щодо його товарів, які завдали або могли завдати шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання.

28. **Економічна безпека** – це сукупність організаційно-правових, техніко-економічних інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для ефективного функціонування суб'єктів господарювання, відповідно цілей та завдань, визначених в установчому документі.

29. **Конкуренція** – це змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обороту товарів на ринку.

30. **Договір перевезення вантажу** – договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити ввіреній їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (вантажоодержувачу), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

31. **Договір підряду на капітальне будівництво** – договір, за яким одна сторона (підрядник) зобов'язується своїми силами і засобами на замовлення другої сторони (замовника) побудувати і здати замовникові у встановлений строк визначений договором об'єкт відповідно до проектно-кошторисної документації або виконати зумовлені договором будівельні та інші роботи, а замовник зобов'язується передати підряднику затверджену

проектно-кошторисну документацію, надати йому будівельний майданчик, прийняти закінчені будівництвом об'єкти і оплатити їх.

32. **Договір поставки** – договір, за яким одна сторона – поставачка зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) другій стороні – покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму.

33. **Завдаток** – грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторі боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання.

34. **Зловживання монополією (домінуючим) становищем на ринку** – дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монополію (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, зокрема обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання, або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку.

35. **Зміст господарського договору** – умови договору, визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, як погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства.

36. **Іноземне підприємство** – унітарне або корпоративне підприємство, створене за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб.

37. **Казенне підприємство** – це таке державне унітарне підприємство, яке діє на базі відокремленої частини державної власності, що не підлягає приватизації, без поділу її на частини, створюється за рішенням Кабінету Міністрів України і входить до сфери управління органу, уповноваженого управляти відповідним державним майном.

38. **Командитне товариство** – господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке

за законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладками (вкладники).

39. **Комерційна таємниця** – інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

40. **Комунальне унітарне підприємство** – підприємство, яке утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління.

41. **Консорціум** – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

42. **Концерн** – статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

43. **Копіювання зовнішнього вигляду виробу** – відтворення зовнішнього вигляду виробу іншого суб'єкта господарювання і введення його у господарський обіг без однозначного зазначення виробника копії, що може призвести до змішування з діяльністю іншого суб'єкта господарювання.

44. **Корпоративні права** – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

45. **Корпорація** – договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень

централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

46. **Ліцензіат** – суб'єкт господарювання, який одержав ліцензію на провадження певного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

47. **Ліцензійні умови** – установлений з урахуванням вимог законів вичерпний перелік організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов'язкових для виконання при провадженні видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.

48. **Ліцензія** – документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку у разі його встановлення Кабінетом Міністрів України за умови виконання ліцензійних умов.

49. **Ліцензування** – видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування.

50. **Майново-господарські відносини** – цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

51. **Майно** – сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

52. **Монопольне (домінуюче) становище** – становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 відсотків, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції.

53. **Недобросовісна конкуренція** – будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності.

54. **Некомерційне господарювання** – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

55. **Неплатоспроможність** – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності.

56. **Неправомірне використання товару іншого виробника** – введення у господарський обіг під своїм позначенням товару іншого виробника шляхом змін чи зняття позначень виробника без дозволу уповноваженої на те особи.

57. **Об'єднання підприємств** – господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

58. **Оперативно-господарські санкції** – це передбачені законодавством заходи економічного впливу кредитора на господарюючого суб'єкта-боржника (правопорушника), спрямовані на попередження або зменшення втрат кредитора від порушень боржника.

59. **Орган ліцензування** – орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, або спеціально уповноважений виконавчий орган рад для ліцензування певних видів господарської діяльності.

60. **Організаційно-господарські зобов'язання** – господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

61. **Збитки** – це витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

62. **Господарська діяльність** – діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

63. **Організаційно-господарські відносини** – відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.

64. **Правовий режим майна суб'єктів господарювання** – встановлені правовими нормами структура цього майна, порядок його придбання (формування), використанні і вибуття, а також звернення на нього стягнення кредиторів.

65. **Підприємство** – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

66. **Підприємство** – самостійний суб'єкт господарювання та створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом та іншими законами.

67. **Підприємство колективної власності** – корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників).

68. **Підприємство з іноземними інвестиціями** – підприємство, створене відповідно до законодавства України, в статутному капіталі якого не менш як десять відсотків становить іноземна інвестиція, набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс.

69. **Повне товариство** – господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

70. **Порівняльна реклама** – реклама, що містить порівняння з товарами, роботами, послугами чи діяльністю іншого суб'єкта господарювання.

71. **Право власності** – це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном.

72. **Право господарського відання** – речове право суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених Господарським кодексом та іншими законами.

73. **Право оперативного управління** – речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених Господарським кодексом та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом).

74. **Природна монополія** – стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари.

75. **Прострочення боржника** – боржник, який прострочив виконання господарського зобов'язання, відповідає перед кредитором (кредиторами) за збитки, завдані простроченням, і за неможливість виконання, що випадково виникла після прострочення.

76. **Прострочення кредитора** – кредитор вважається таким, що прострочив виконання господарського зобов'язання, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не виконав дій, що передбачені законом, іншими правовими актами, або впливають із змісту зобов'язання, до вчинення яких боржник не міг виконати свого зобов'язання перед кредитором.

77. **Санация боржника** – система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог

кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової виробничої структури боржника.

78. **Суб'єкт банкрутства (банкрут)** – боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом.

79. **Суб'єкти господарювання** – учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

80. **Схилення до бойкоту суб'єкта господарювання** – спонукання його конкурентом іншої особи, безпосередньо або через іншу особу, до відмови від установлення договірних зв'язків із цим суб'єктом господарювання, до невиконання (розірвання) або виконання неналежним чином договірних зобов'язань перед цим суб'єктом господарювання.

81. **Схилення постачальника до дискримінації покупця (замовника)** – є спонукання постачальника конкурентом покупця (замовника), безпосередньо або через іншу особу, до застосування постачальником до покупця (замовника) невігідних умов у господарській діяльності порівняно з цим чи іншими конкурентами покупця (замовника).

82. **Товариство з додатковою відповідальністю** – господарське товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

83. **Товариство з обмеженою відповідальністю** – господарське товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном.

84. **Третейська угода** – угода сторін про передачу спору на вирішення третейським судом.

85. **Третейський розгляд** – процес вирішення спору і прийняття рішення третейським судом.

86. **Третейський суд** – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

87. **Учасники відносин у сфері господарювання** – суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

88. **Функції господарсько-правової відповідальності** – це напрямки її дії, той господарський результат, що настає в результаті застосування господарсько-правової відповідальності.

89. **Холдингова компанія** – публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності).

90. **Цінний папір** – документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає відносини між суб'єктом господарювання, який його випустив (видав), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що випливають з цього документа, іншим особам.

91. **Штрафні санкції** – це господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

Література

1. Акціонерні товариства. Організація та діяльність. К. : Фонд державного майна України, 1997. 344 с.
2. Вінник О., Щербина В.С. Акціонерне право : навч. посіб. / за ред. проф. В.С. Щербини. К., 2000. 544 с.
3. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. К., 2003. 352 с.

4. Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій. К. : Атіка, 2004. 624 с.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
6. Господарський кодекс України : Коментар. Х. : ТОВ «Одісей», 2004. 848 с.
7. Господарське право: практикум / В.С. Щербина, Г.В. Пронська, О.М. Вінник та ін.; за заг. ред. В.С. Щербини. К. : Юрінком Інтер, 2001. 320 с.
8. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Затв. постановою Правління Національного банку України від 21 січня 2004 року. № 22 № 814. *Офіційний вісник України*. 2004. № 13. Ст. 908.
9. Договори у підприємницькій діяльності / уклад. О. Руденко, В. Кузнецов. Х. : Фактор, 2003. 192 с.
10. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Украины : практ. пособие. К., 2000.
11. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Великобритании. *Законодательство. Прецеденти. Комментарии*. К. : Юстиниан, 2003. 368 с.
12. Кройтор В.А. Защита прав и интересов в суде : науч.-практ. пособие. Харьков, 2002. 528 с.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. № 8073-Х. *Відомості Ради Української РСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
14. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
15. Концепція Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки : Затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року. № 641-р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 69. Ст. 2543.
16. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 року. № 176/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 47-52. Ст. 349.
17. Кологойда О.В. Правове регулювання фондового ринку України : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2008. 320 с.
18. Конвенція, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі: Міжнародний документ від 7 червня 1930 року, Ліга Націй. *Офіційний вісник України*. 2013. № 31. Ст. 117.
19. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар до законодавства та судової практики. К. : Істина, 2005.
20. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. 2-е вид., перероб. і доп. К. : Юрінком Інтер, 2008. 720 с.
21. Підприємницьке право: Практикум / Л.В. Ніколаєва, О.В. Старцев, П.М. Пальчик, О.О. Бакалінська. К. : Істина, 2002. 200 с.
22. Полешко А. Становлення в Україні корпоративного права. *Право України*. 2003. № 11. С. 162–171.
23. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112 [зі змінами та допов.].
24. Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (Положення про концентрацію) : Затв. розп. Антимонопольного комітету України № 33-р від 19.02.2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 13. Ст. 679 [зі змінами та допов.].
25. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами : Затв. постановою Правління Національного банку України від 3 грудня 2003 року. № 516. *Офіційний вісник України*. 2004. № 1. Ст. 8 [зі змінами та допов.].
26. Положення про порядок реєстрації випуску акцій при заснуванні акціонерних товариств : Затв. рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30 грудня 2009 року. № 1639. *Офіційний вісник України*. 2010. № 27. Ст. 1072 [зі змінами та допов.].
27. Порядок збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства : Затв. рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14.05.2013 р. № 882. *Офіційний вісник України*. 2013. № 43. Ст. 1552.
28. Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання : Затв. рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 9 квітня 2013 року. № 520. *Офіційний вісник України*. 2013. № 41. Ст. 1493.
29. Правове регулювання ринку цінних паперів України : навчальний посібник / О.П. Віхров, Г.В. Ільющенко, В.П. Богун та ін.; за ред. О.П. Віхрова. К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. 304 с.
30. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 року. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268 [зі змінами та допов.].
31. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30 [зі змінами та допов.].
32. Про випуски облігацій внутрішніх державних позик : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 року. № 80. *Офіційний вісник України*. 2001. № 5. Ст. 185 [зі змінами та допов.].

33. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.91 р. № 1576-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682 [зі змінами та допов.].
34. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року. № 755-ІV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 25. Ст. 1172 [зі змінами та допов.].
35. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 51. Ст. 292 [зі змінами та допов.].
36. Про депозитарну систему України : Закон України від 6 липня 2012 року. № 5178-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. Ст. 3066 [зі змінами та допов.].
37. Про довірчі товариства : Декрет Кабінету Міністрів України від 17.03.93 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 19. Ст. 207 [зі змінами та допов.].
38. Про затвердження Положення про порядок випуску облігацій підприємств : Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 липня 2003 р. № 322. *Офіційний вісник України*. 2003. № 33. Ст. 1178 [зі змінами та допов.].
39. Про затвердження Порядку та умов видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів), переоформлення ліцензії, видачі дублікату та копії ліцензії : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14 травня 2013 р. № 817. *Офіційний вісник України*. 2013. № 48. Ст. 1736.
40. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64 [зі змінами та допов.].
41. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 5 липня 2012 року. № 5080-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 63. Ст. 2569 [зі змінами та допов.].
42. Про іпотечні облігації : Закон України від 22 грудня 2005 року. № 3273-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 16. Ст. 134 [зі змінами та допов.].
43. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : Закон України від 19 червня 2003 року. № 979-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 1. Ст. 1 [зі змінами та допов.].
44. Про іпотеку : Закон України від 5 червня 2003 року. № 898-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 313 [зі змінами та допов.].
45. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 01.06.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 36. Ст. 299 [зі змінами та допов.].
46. Про обіг векселів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 року. № 2374-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 24. Ст. 128 [зі змінами та допов.].
47. Про приватизаційні папери : Закон України від 6 березня 1992 року. № 2173-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 24. Ст. 352 [зі змінами та допов.].
48. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1 [зі змінами та допов.].
49. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19 червня 2003 року. № 978-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 52. Ст. 377 [зі змінами та допов.].
50. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 року. № 3480-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268 [зі змінами та допов.].
51. Положення про порядок накладення та стягнення штрафів за порушення законодавства про захист прав споживачів : Затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 1177 від 17.08.02 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 34. Ст. 1587 [зі змінами та допов.].
52. Про аудиторську діяльність : Закон України від 22.04.93 р. № 3125-ХІІ, в ред. від 14.09.06 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 44. Ст. 432 [зі змінами та допов.].
53. Про безпечність та якість харчових продуктів : Закон України від 23.12.97 р. № 771/97-ВР, в ред. від 06.09.05 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 50. Ст. 533 [зі змінами та допов.].
54. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. Ст. 365 [зі змінами та допов.].
55. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції : Закон України від 14.01.2000 р. № 1393-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 12. Ст. 95 [зі змінами та допов.].
56. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15 листопада 2011 року. № 4025-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 25. Ст. 263.
57. Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств : Декрет Кабінету

- Міністрів України від 31 грудня 1992 року. № 24-92. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 11. Ст. 94.
58. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 р. № 2735-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 21. Ст. 144 [зі змінами та допов.].
59. Про державні цільові програми : Закон України від 18 березня 2004 року. № 1621-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 352.
60. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 25. Ст. 195 [зі змінами та допов.].
61. Про державну службу : Закон України від 17 листопада 2011 р. № 4050-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 26. Ст. 273.
62. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2806-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 48. Ст. 483 [зі змінами та допов.].
63. Про затвердження положень про захист прав споживачів : Постанова Верховної Ради України № 26 від 25.01.95 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 5. Ст. 34 [зі змінами та допов.].
64. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 року. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.
65. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.03 р. № 1160-I. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79.
66. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : Закон України від 21 грудня 2000 р. № 2157-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 7. Ст. 35.
67. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.
68. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2275-19/print1523363576633929>
69. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності : Закон України від 19 травня 2011 року. № 3392-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 47. Ст. 532.
70. Про підтвердження відповідності : Закон України від 17.05.2001 р. № 2406-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 32. Ст. 169 [зі змінами та допов.].

71. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 3. Ст. 23 [зі змінами та допов.].
72. Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів» : Постанова Кабінету Міністрів України № 215 від 02.04.94 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>
73. Про стандартизацію : Закон України від 17.05.2001 р. № 2408-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 31. Ст. 145 [зі змінами та допов.].
74. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності : Закон України від 01.12.2005 р. № 3164-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 2. Ст. 101 [зі змінами та допов.].
75. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 641-р від 28.08.2013 р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 69. Ст. 2543 [зі змінами та допов.].
76. Хозяйственное право : учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, В.В. Хахулин и др. ; под ред. В.К. Мамутова. К. : Юринком Интер, 2002. 912 с.
77. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

РОЗДІЛ 11. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО¹¹

Тема 1. Поняття, принципи та джерела господарського процесуального права

Предмет і метод господарського процесуального права. Господарське процесуальне право як самостійна галузь права. Основні риси господарської процесуальної форми. Ознаки процесуальної господарської форми: нормативність, незаперечність, системність, універсальність.

Поняття господарських процесуальних правовідносин. Суб'єкти господарських процесуальних правовідносин. Об'єкти господарських процесуальних правовідносин. Поняття джерел господарського процесуального права. Нормативні акти, які регулюють організацію, компетенцію і порядок діяльності господарських судів України.

Поняття і система принципів господарського процесуального права.

Джерела господарського процесуального права. Правила застосування законодавства господарськими судами. Аналогія закону. Аналогія права. Міжнародні торгові звичаї.

Метою вивчення цієї теми є усвідомлення предмету, об'єктів, методів і завдань господарського процесуального права, його значення для правозастосовної практики, засвоєння основ нормативно-правового регулювання організації та здійснення правосуддя в господарських судах, а також можливості використання теоретичних знань по цій темі в майбутній діяльності фахівця юриста.

Вивчення цієї теми передбачає опанування певним категорійним апаратом науки господарського процесуального права, суті, методів пізнання та ролі господарського процесуального права для практики діяльності юриста, формування загального уявлення про принципи організації та здійснення правосуддя в господарських судах, формування вмінь чітко визначати об'єкти і суб'єкти господарських процесуальних правовідносин,

¹¹ Автор розділу – к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права Ільющенко Г.В.

Тема 2. Господарські суди в судовій системі України. Досудове врегулювання господарських спорів

Поняття правосуддя. Концепція правосуддя.

Судова система України. Принципи здійснення правосуддя. Принципи територіальності і спеціалізації. Завдання господарського суду.

Принципи організації і діяльності господарських судів. Склад господарських судів. Правовий статус судді господарського суду. Суддівське самоврядування. Третейські суди в системі судочинства.

Поняття та значення досудового врегулювання господарських спорів. Правова природа досудового врегулювання господарських спорів. Організація претензійної роботи. Завдання претензійної роботи. Зміст претензій. Зміст відповіді на претензію.

Позасудові засоби врегулювання господарських спорів. Медіація як форма правової роботи. Право на звернення до третейського суду. Право на звернення до міжнародного комерційного арбітражу. Врегулювання спору за участі судді до початку розгляду справи по суті. Інші альтернативні способи врегулювання господарських спорів.

Вивчення цієї теми має важливе значення для формування у студентів поняття про місце і роль господарських судів в судовій системі України, нормативно-правове регулювання організації та здійснення правосуддя в господарських судах і суддівського самоврядування, правову природу, підстави і порядок досудового врегулювання спорів.

В результаті вивчення цієї теми студент повинен знати систему господарських судів в Україні, принципи їх діяльності, склад господарських судів, правовий статус судді господарського суду, систему суддівського самоврядування, місце і роль третейських судів в системі судочинства, організацію претензійної роботи, її завдання. Вивчення цієї теми передбачає набуття вмінь складати процесуальні документи, пов'язані з досудовим врегулюванням господарських спорів.

Тема 3. Юрисдикція господарських судів: визначення та види. Предметна, суб'єктна, інстанційна та територіальна юрисдикція

Поняття та види юрисдикції. Предметна юрисдикція. Суб'єктна юрисдикція. Поняття та види підвідомчості справ. Перелік справ, які підвідомчі господарським судам.

Територіальна юрисдикція. Поняття підсудності справ господарським судам. Територіальна підсудність. Альтернативна підсудність. Виняткова підсудність. Договірна підсудність.

Правила визначення підвідомчості та підсудності справ господарським судам.

Метою вивчення цієї теми є усвідомлення правової сутності підвідомчості і підсудності справ господарським судам, особливостей територіальної, загальної, альтернативної, виняткової, договірної підсудності, правил визначення підвідомчості та підсудності справ господарським судам.

В результаті вивчення цієї теми студент повинен знати поняття та ознаки підвідомчості та підсудності справ в господарських судах, порядок їх визначення, дії господарського суду за результатами визначення підвідомчості та підсудності справи господарському суду, набути навичок складання основних документів, пов'язаних з визначенням підвідомчості та підсудності справ в господарських судах та прийняттям справи господарським судом до свого провадження чи передачею її за встановленою підсудністю.

Тема 4. Склад господарського суду. Учасники господарського процесу. Учасники справи та інші учасники судового процесу.

Поняття, склад та класифікація учасників господарського процесу. Сторони в господарському процесі, їх права та обов'язки. Позивачі в господарському процесі. Відповідачі в господарському процесі. Процесуальна співучасть. Заміна неналежного відповідача. Процесуальне правонаступництво.

Треті особи в господарському процесі. Прокурор в господарському процесі. Правове положення інших учасників господарського процесу.

Експерт в господарському процесі. Перекладач в господарському процесі. Представництво осіб, які приймають участь у справі. Представництво в суді. Види представництва. Суб'єкти представництва. Повноваження представника.

Метою вивчення цієї теми є усвідомлення складу учасників господарського судового процесу та їх правового статусу, правової природи процесуальної співучасті, процесуального правонаступництва процесуального представництва, норм господарсько-процесуального законодавства, що врегульовують відносини учасників господарського судового процесу.

В результаті вивчення цієї теми студент повинен знати поняття та класифікацію учасників господарського судового процесу, їх права та обов'язки, порядок здійснення ними процесуальних дій, вміти складати основні процесуальні документи, зокрема довіреність на представництво інтересів позивача в господарському суді, клопотання про залучення до розгляду справи третіх осіб, ухвали господарського суду, пов'язані з визначенням правового статусу учасників господарського судового процесу.

Тема 5. Докази та доказування у господарському процесі.

Засоби доказування у господарському судочинстві

Поняття доказування в господарському процесі. Поняття та види доказів в господарському процесі. Суб'єкти судового доказування. Об'єкти доказування. Ознаки доказування. Класифікація судових доказів. Предмет доказування. Факти, які не підлягають доказуванню. Обов'язок доказування. Представлення і витребування доказів. Відносність і допустимість доказів. Оцінка доказів.

Засоби доказування в господарському процесі. Речові докази. Письмові докази. Електронні докази. Показання свідків. Висновок експерта. Види судових експертиз.

Висновок експерта у галузі права. Консультації спеціаліста. Забезпечення доказів.

Вивчення цієї теми має важливе значення для формування у студентів поняття доказів і доказування в господарському процесі, суб'єктів, предмету і об'єктів судового доказування, засвоєння ознак доказування та класифікації судових доказів, порядку представлення, витребування та оцінки доказів.

В результаті вивчення цієї теми студент повинен знати поняття та класифікацію доказів і учасників доказування в господарському судовому процесі, їх права та обов'язки, порядок здійснення ними процесуальних дій щодо представлення, витребування та оцінки доказів, вміти оцінювати докази, вміти складати основні процесуальні документи, пов'язані з процесами доказування.

Тема 6. Процесуальні строки. Судові витрати. Судовий збір

Поняття і види процесуальних строків у господарському процесі. Обчислення, призупинення та відновлення процесуальних строків. Закінчення процесуальних строків.

Поняття та види судових витрат. Судовий збір. Ціна позову. Повернення сум судового збору. Звільнення від сплати судового збору. Розподіл судових витрат.

Метою вивчення цієї теми є усвідомлення поняття і видів процесуальних строків у господарському процесі, засвоєння порядку їх обчислення, призупинення та відновлення, а також порядку визначення, сплати, розподілу, повернення судових витрат.

В результаті вивчення цієї теми студент повинен розуміти сутність процесуального строку, знати їх види і порядок встановлення, обчислення, призупинення та відновлення, засвоїти алгоритм правових дій та складання процесуальних документів учасниками судового процесу в межах цих строків та щодо їх продовження чи відновлення, визначати суму судових витрат та знати порядок їх сплати, розподілу, повернення чи звільнення від їх сплати.

Тема 7. Поняття та види позовів у господарському процесі.

Засоби процесуального захисту відповідача від позову

Поняття позову у господарському процесі. Елементи та види позову. Право на позов. Передумови права на позов. Об'єднання і роз'єднання позовів. Відзив на позовну заяву. Зустрічна позовна заява.

Процесуальна правоздатність. Порядок реалізації права на звернення в господарський суд. Забезпечення позову.

Відмова позивача від позову. Визнання позову відповідачем.

Метою вивчення цієї теми є усвідомлення поняття позову у господарському процесі і його елементів, порядку реалізації права на звернення в господарський суд, а також порядку визначення та сплати судових збору.

В результаті вивчення цієї теми студент повинен зрозуміти правову природу позову в господарському процесі, засвоїти передумови позову, вміти визначати необхідність і алгоритм правових дій щодо забезпечення позову чи захисту відповідача проти заходів забезпечення позову, складати основні процесуальні документи, пов'язані з відкриттям провадження у господарській справі, визначати суму судового збору.

Тема 8. Позовне провадження. Розгляд справи по суті у суді першої інстанції

Розгляд справи по суті та його значення. Відкриття провадження у справі. Залишення позовної заяви без руху. Повернення позовної

заяви. Відмова у відкритті провадження у справі. Підготовче провадження. Підготовче засідання.

Мирова угода сторін. Виконання мирової угоди. Наказне провадження. Особливості розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження.

Порядок розгляду справи по суті. Відкриття розгляду справи по суті. З'ясування обставин справи та дослідження доказів. Судові дебати та ухвалення рішення. Фіксування судового процесу.

Тимчасове зупинення судового розгляду. Відкладення розгляду справи. Перерва у судовому засіданні. Зупинення провадження у справі.

Закінчення провадження у справі без винесення рішення. Закриття провадження у справі. Залишення позову без розгляду.

Види судових рішень. Порядок ухвалення судових рішень. Зміст ухвали суду. Набрання ухвалою законної сили. Законність і обґрунтованість судового рішення. Зміст рішення суду. Набрання рішенням суду законної сили. Проголошення та вручення судового рішення. Додаткове рішення. Усунення недоліків рішення, винесеного господарським судом. Окрема ухвала господарського суду.

Вивчення цієї теми має важливе значення для розуміння студентами організації та здійснення правосуддя в місцевих господарських судах – від відкриття провадження у справі до прийняття судового рішення.

В результаті вивчення цієї теми студент повинен розуміти правовий порядок відкриття провадження у справі, підготовчого провадження, розгляду справи по суті, правові підстави і порядок тимчасового зупинення судового розгляду справи, відкладення розгляду справи, зупинення провадження у справі, закриття провадження у справі, залишення позову без розгляду, знати види постанов господарського суду та їх значення, порядок прийняття та оформлення судових рішень, складати основні процесуальні документи, пов'язані з розглядом справи в місцевому господарському суді.

Тема 9. Перегляд судових рішень в апеляційному порядку.

Перегляд судових рішень в касаційному порядку.

Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами

Сутність та поняття апеляційного провадження. Право апеляційного оскарження. Строк на апеляційне оскарження. Порядок

подання апеляційної скарги. Відкриття апеляційного провадження. Відмова у відкритті апеляційного провадження. Відзив на апеляційну скаргу. Закриття апеляційного провадження. Приєднання до апеляційної скарги.

Порядок розгляду справи в апеляційній інстанції. Строк розгляду апеляційної скарги. Повноваження суду апеляційної інстанції. Апеляційні скарги на ухвали суду першої інстанції. Постанова суду апеляційної інстанції.

Сутність та поняття касаційного провадження. Право касаційного оскарження. Строк на касаційне оскарження. Порядок подання касаційної скарги. Відкриття касаційного провадження. Відмова у відкритті касаційного провадження. Відзив на касаційну скаргу. Закриття касаційного провадження. Приєднання до касаційної скарги.

Порядок розгляду справи в касаційній інстанції. Строк розгляду касаційної скарги. Повноваження суду касаційної інстанції. Постанова суду касаційної інстанції.

Поняття та підстави перегляду рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Порядок і строк подання заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Порядок перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.

Вивчення цієї теми має важливе значення для розуміння студентами організації та здійснення правосуддя в апеляційному та касаційному порядку – від відкриття апеляційного (касаційного) провадження у справі до прийняття постанови суду апеляційної (касаційної) інстанції.

В результаті вивчення цієї теми студент повинен розуміти сутність апеляційного і касаційного провадження, правовий порядок відкриття апеляційного і касаційного провадження у справі, підготовки її до розгляду та розгляду, повноваження апеляційної та касаційних інстанцій, знати види постанов апеляційних та касаційних інстанцій і їх значення, складати основні процесуальні документи, пов'язані з апеляційним та касаційним провадженням. В результаті вивчення цієї теми студент повинен засвоїти поняття, підстави та правовий порядок перегляду рішень за нововиявленими або виключними обставинами.

Тема 10. особливості виконання судових рішень у господарських справах. Судовий контроль за виконанням судових рішень. Відновлення господарським судом втраченого судового провадження

Виконання судових рішень – заключна стадія господарського процесу. Учасники виконавчого провадження. Права та обов'язки сторін й інших осіб у виконавчому провадженні. Виконавчі документи. Звернення судових рішень до виконання. Відстрочення або розстрочення виконання судового рішення, зміна способу та порядку виконання судового рішення. Поворот виконання рішення, постанови.

Судовий контроль за виконанням судових рішень. Відновлення господарським судом втраченого судового провадження.

Вивчення цієї теми передбачає розуміння студентами правового порядку організації та здійснення виконавчого провадження та розв'язання процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень у господарських справах, вивчення питань судового контролю за виконанням судових рішень, усвідомлення порядку відновлення господарським судом втраченого судового провадження.

В результаті вивчення цієї теми студент повинен засвоїти особливості виконання судових рішень у господарських справах, підстави та порядок судового контролю за виконанням судових рішень.

Контрольні завдання

Завдання 1

Побудувати структурно-опорні схеми з відповідними поясненнями:

- система господарського процесуального права;
- співвідношення господарського процесуального права з іншими галузями права;
- підвідомчість спорів господарським судам;
- правила передачі справ з одного суду до іншого суду у різних судових процесах (за національним законодавством);
- учасники господарського процесу;
- права та обов'язки сторін у господарському процесі.

Завдання 2

Скласти порівняльні таблиці:

- заміна неналежного відповідача і процесуальне правонаступництво;
- правове становище сторін і третіх осіб у господарському процесі;

- процесуальна співучасть і залучення до участі у справі іншого відповідача;
- право апеляційного та касаційного оскарження;
- строк та суб'єкти апеляційного та касаційного оскарження;
- повноваження суду апеляційної та касаційної інстанції.

Завдання 3

Скласти наступні процесуальні документи:

- позовну заяву за фактом порушення юридичною особою умов господарського договору;
- відзив на позовну заяву про порушення умов господарського договору юридичною особою;
- мирову угоду сторін за участю судді за вільною фабулою;
- рішення суду по справі із задоволенням позову за вільною фабулою;
- рішення суду по справі без задоволення позову за вільною фабулою;
- документ про залишення справи без розгляду за вільною фабулою;
- документ про закриття провадження у справі за вільною фабулою.

Завдання 4

Приватним підприємством «Метроснаб» було подано позов до ТОВ «Прогрес» про стягнення заборгованості за поставлений товар. В судовому засіданні представник позивача Ніканоров, прорахувавши можливі негативні результати судового процесу, відмовився від заявлених позовних вимог. Після роз'яснення правових наслідків даної процесуальної дії, суддя припинив провадження у справі, про що виніс відповідну ухвалу. Отримавши ухвалу про припинення провадження у справі, директор ПП «Метроснаб» повідомив суддю, що довіреність Ніканорова була підписана заступником директора ПП «Метроснаб», якому такі повноваження не були надані відповідно до статуту підприємства. Крім того, оскільки Ніканоров не має юридичної освіти і на момент судового засідання був звільнений з ПП «Метроснаб», він взагалі не міг представляти інтереси підприємства у господарському суді. Для підтвердження вказаних фактів судді для ознайомлення були надані відповідні документи.

Як вирішити справу?

Завдання 5

Товариство з обмеженою відповідальністю «Квітень» подало до господарського суду позовну заяву про стягнення з товариства з обмеженою відповідальністю «Цукорпром» заборгованості за поставлене обладнання на суму 200 000.00 грн. Заперечуючи проти позовних вимог, товариство з обмеженою відповідальністю «Цукорпром» представило у судові засідання копію угоди про переведення боргу,

відповідно до якої заборгованість перед товариством з обмеженою відповідальністю «Квітень» була переведена на приватне підприємство «Іскра». Господарський суд встановив необхідність заміни відповідача у справі, у зв'язку з чим запитав у позивача згоди на таку заміну. Товариство з обмеженою відповідальністю «Квітень» не погодилося на заміну відповідача зазначивши, що у приватного підприємства «Іскра» не має майна або грошових коштів, достатніх для повного погашення заборгованості.

Як вирішити дану справу? За яких умов допускається заміна відповідача у справі? Які правові наслідки даної дії?

Завдання 6

Між акціонерним товариством «Будремсервіс» та Запорізьким окружним господарським судом було укладено договір на здійснення ремонтних робіт у приміщеннях господарського суду. Незважаючи на те, що строк виконання зобов'язань з проведення розрахунків минув, повний розрахунок не був проведений. Тому акціонерне товариство «Будремсервіс» вирішило подати позов про стягнення суми заборгованості в примусовому порядку.

Чи може господарський суд виступати стороною спору? Куди слід подати позовну заяву про стягнення заборгованості з господарського суду?

Завдання 7

Філією виробничо-комерційного підприємства «Сфінкс» до Запорізького окружного господарського суду було подано позовну заяву про стягнення заборгованості за товар, поставлений на адресу товариства з обмеженою відповідальністю «Лілея» за договором, підписаним між філією виробничо-комерційного підприємства «Сфінкс» та ТОВ «Лілея».

Які правові наслідки подання цієї позовної заяви до господарського суду? Чи має право філія звертатися з позовами до господарського суду? Чи має право директор філії підписувати позовні заяви?

Завдання 8

В процесі розгляду позовних вимог, пред'явлених АТ «Атлант» то ТОВ «Нептун» у зв'язку з недоброякісністю поставленого обладнання, за ініціативою господарського суду до участі в справі як третю особу на стороні відповідача було притягнуто виробниче об'єднання «Колос», яке є виробником комплектуючих частин. Третьою особою було заявлено клопотання про призначення судової експертизи, яка потім і була призначена судом. За проведення експертизи судовим експертом було пред'явлено рахунок на суму 15 000 грн. Розглянувши

наявні у справі докази та поданий експертний висновок, суддя прийняв рішення про задоволення позовних вимог, а також віднесення на відповідача суми судового збору та витрат за проведення судової експертизи. Відповідач не погодився з таким рішенням, оскільки на його думку витрати слід віднести на третю особу, як ініціатора проведення експертизи та виробника неякісних комплектуючих частин.

Чи обґрунтовані заперечення відповідача? Як прийняте судове рішення може вплинути у майбутньому на правовідносини між відповідачем та третьою особою?

Завдання 9

Приватний підприємець Воронов для забезпечення повернення кредиту, одержаного в комерційному банку «Дніробанк» для закупівлі партії товарів народного споживання, передав в заставу власний житловий будинок. Відповідно до умов укладеного договору звернення стягнення на заставлене майно має здійснюватися в судовому порядку. Після закінчення строку повернення кредитних коштів та сплати процентів за користування кредитом комерційним банком «Дніробанк» було встановлено факт невиконання Вороновим договірних зобов'язань.

Якому судовому органу підвідомча справа про звернення стягнення на заставлене майно, яке перебуває у власності приватного підприємця? Який критерій є основним при вирішенні питання про підвідомчість господарському суду спорів за участю приватних підприємців?

Завдання 10

Між АТ «Завод промислового обладнання» (м. Дніпро) та транспортною компанією «Автостоп» (м. Запоріжжя) було укладено договір оренди складських приміщень, закріплених за філією АТ «Завод промислового обладнання», розташованої на території Кіровоградської області. Після закінчення строку дії договору орендар, незважаючи на вимоги орендодавця, складські приміщення не звільнив і своє майно з них не вивіз. Оскільки у АТ «Завод промислового обладнання» виникла потреба у використанні даних приміщень для власного виробництва, юридичному відділу було доручено підготувати відповідну позовну заяву.

Як слід сформулювати позовні вимоги? Визначте підсудність даного спору.

Тести (правильна відповідь - пункт А)

1. **Доказами у господарському процесі є:**
  - а) будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи;
  - б) тільки показання свідків, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи;
  - в) тільки висновки експертів, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи;
  - г) тільки висновки експертів та показання свідків, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.
2. **Якщо справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду, то:**
  - а) суд передає справу на розгляд іншому суду;
  - б) суд постановляє ухвалу про залишення позову без руху;
  - в) суд відмовляє у відкритті провадження у справі;
  - г) суд відмовляє у задоволенні позову.
3. **Спрощене позовне провадження призначене для розгляду:**
  - а) малозначних справ, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи;
  - б) спорів, які виникають з корпоративних відносин;
  - в) справ, які не потребують виклику сторін;
  - г) справ про банкрутство.
4. **Справи у спорах, у яких відповідачем є Національний банк України, розглядає:**
  - а) місцевий господарський суд, юрисдикція якого поширюється на м. Київ;
  - б) Верховний Суд України;
  - в) Вищий господарський суд України;
  - г) апеляційний господарський суд, юрисдикція якого поширюється на м. Київ.

- 5. Зустрічний позов пред'являються в господарський суд:**
- а) за місцем розгляду первісного позову;
  - б) за місцезнаходженням відповідача;
  - в) за місцезнаходженням позивача;
  - г) за вибором позивача.
- 6. Суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо:**
- а) заява не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства;
  - б) порушено правила об'єднання позовних вимог;
  - в) заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності;
  - г) до заяви не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом.
- 7. Спори, що виникають з приводу нерухомого майна, розглядаються господарським судом:**
- а) за місцезнаходженням майна;
  - б) за вибором позивача;
  - в) за місцезнаходженням відповідача;
  - г) за місцезнаходженням позивача.
- 8. Принцип незалежності судів забезпечується:**
- а) таємницею прийняття судового рішення й заборонаю її розголошення;
  - б) безпосередністю судового розгляду;
  - в) безперервністю судового розгляду;
  - г) особливим порядком фінансування судів.
- 9. Заява про видачу судового наказу подається:**
- а) до суду першої інстанції;
  - б) до апеляційного господарського суду;
  - в) до державного виконавця;
  - г) до Верховного Суду.
- 10. Справи у спорах, матеріали яких містять державну таємницю, розглядає:**
- а) місцевий господарський суд, юрисдикція якого поширюється на м. Київ;
  - б) Верховний Суд України;
  - в) Вищий господарський суд України;
  - г) апеляційний господарський суд, юрисдикція якого поширюється на м. Київ.

- 11. У господарському судочинстві відповідач має право подати до позивача зустрічний позов:**
- а) у строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі;
  - б) до закінчення підготовчого провадження;
  - в) до початку судових дебатів;
  - г) до оголошення судового рішення.
- 12. Врегулювання спору за участю судді відповідно до Господарського процесуального кодексу України проводиться у розумний строк, але:**
- а) не більше 30 днів з дня постановлення ухвали про його проведення;
  - б) не більше 45 днів з дня постановлення ухвали про його проведення;
  - в) не більше 20 днів з дня постановлення ухвали про його проведення;
  - г) не більше 60 днів з дня постановлення ухвали про його проведення.
- 13. Про затвердження мирової угоди сторін господарський суд вносить:**
- а) ухвалу, якою одночасно припиняє провадження у справі;
  - б) окрему ухвалу;
  - в) рішення;
  - г) постанову.
- 14. Господарські суди вирішують спори у порядку:**
- а) позовного і наказного провадження;
  - б) лише позовного провадження;
  - в) позовного і окремого провадження;
  - г) позовного, спрощеного і наказного провадження.
- 15. За відсутності підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження суд відкриває провадження у справі протягом:**
- а) п'яти днів з дня надходження позовної заяви або заяви про усунення недоліків;
  - б) не пізніше наступного дня після надходження позовної заяви;
  - в) трьох днів з дня надходження позовної заяви або заяви про усунення недоліків;
  - г) десяти днів з дня пред'явлення позову.

..... Ключові поняття з господарського процесуального права .....

1. **Господарський суд** – спеціалізований судовий орган в системі судів загальної юрисдикції, що здійснює правосуддя в господарських відносинах.

2. **Третейський суд** – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

3. **Досудове врегулювання господарських спорів** – являє собою систему заходів, що здійснюються організаціями, іншими суб'єктами господарювання, майнові права яких порушено, з метою безпосереднього вирішення конфлікту (спору) до звернення у господарський суд.

4. **Претензійна робота** – являє собою комплекс юридичних дій, спрямованих на упорядкування господарських відносин, відновлення порушених майнових і особистих немайнових прав підприємств, організацій, установ.

5. **Юрисдикція** – компетенція судових органів із розгляду справ; коло справ, які даний суд має право розглядати й вирішувати.

6. **Процесуальна співучасть** – участь у справі кількох позивачів і (або) відповідачів.

7. **Сторони** в господарському процесі (позивач і відповідач) – це особи, між якими виник спір із матеріального правовідношення.

8. **Учасники господарського процесу** – суб'єкти, дії яких можуть сприяти правильному і швидкому розгляду спору, захисту прав і охоронюваних законом інтересів господарюючих суб'єктів.

9. **Експерт** – особа, що володіє спеціальними знаннями, яку залучають органи досудового розслідування, суд для проведення експертизи.

10. **Спеціаліст** – особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

11. **Перекладач** – особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми.

12. **Доказування** – розумова і практична діяльність компетентних учасників процесуальних відносин, що полягає у збиранні,

перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

13. **Докази** – будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

14. **Речові докази** – предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дозволяють встановити обставини, що мають значення для справи.

15. **Письмові докази** – є документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору.

16. **Експертиза** – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні, зокрема, суду.

17. **Судові витрати** – це судовий збір та витрати, пов'язані з розглядом справи. До витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать витрати: на професійну правничу допомогу; пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

18. **Судові штрафи** – міра відповідальності у вигляді санкцій, що застосовуються судом до осіб, які не виконали обов'язку, встановленого процесуальним законодавством.

19. **Позов** – це звернена через суд матеріально-правова вимога позивача до відповідача щодо захисту порушеного, оспорюваного чи невизнаного права або охоронюваного законом інтересу, яка розглядається у визначеному законом процесуальному порядку.

20. **Відзив на позовну заяву** – це заява по суті справи, що подається відповідачем як заперечення проти позову.

21. **Відповідь на відзив** – це письмові пояснення, міркування та аргументи позивача щодо наведених відповідачем у відзиві заперечень та мотиви їх визнання або відхилення.

22. **Заперечення** – це письмові пояснення, міркування та аргументи щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань та аргументів і мотиви їх визнання або відхилення.

23. **Забезпечення позову** – процесуальні дії, що спрямовані на гарантування виконання рішення суду у випадку задоволення позовних вимог.

24. **Господарський спір** – правовий спір в процесі здійснення господарської діяльності, при укладанні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, у тому числі щодо приватизації майна, та з інших підстав.

25. **Рішення господарського суду** – це акт суду першої інстанції, яким суд на підставі достовірно встановлених при судовому розгляді фактів у суворій відповідності з нормами процесуального і матеріального права вирішує справу по суті, тобто задовольняє позов повністю або частково, чи відмовляє в його задоволенні.

26. **Стадія господарського процесу** – сукупність процесуальних дій з конкретної справи, об'єднаних однією метою або спрямованих до однієї певної мети.

27. **Ухвала господарського суду** – письмове або усне судове рішення, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду справи, та інші процесуальні питання.

28. **Відкладення розгляду справи** – відстрочка вирішення спору по суті з призначенням часу наступного засідання зі справи. Воно полягає у перенесенні засідання на інший строк із тим, щоб забезпечити необхідні умови вирішення спору.

29. **Нововиявлені обставини** – юридичні факти (фактичні обставини), які існують в момент розгляду справи і мають суттєве значення для її вирішення, та які не були і не могли бути відомі ні заявнику, ні суду, який розглядав справу.

30. **Виключні обставини** – юридичні факти (фактичні обставини), які становлять виняток серед загальних правил (неконституційність правового акту при вирішенні справи; порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; вина судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено судове рішення).

31. **Судовий наказ** – особлива форма судового рішення (виконавчий документ), запроваджена Господарським процесуальним кодексом України, про стягнення з боржника грошової суми або витребування майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги.

32. **Мирова угода** – це письмова домовленість сторін судового процесу, що укладається з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і стосується прав та обов'язків сторін та предмета позову.

33. **Поворот виконання рішення суду** – це повернення сторін виконавчого провадження у первісний стан, що передувало виконанню рішення, через скасування правової підстави такого виконання.

34. **Судовий контроль за виконанням судових рішень** – комплекс процесуальних дій суду щодо розгляду та вирішення справ за скаргами на рішення, дії чи бездіяльність органів та посадових осіб державної виконавчої служби.

35. **Судове доручення** – звернення суду України до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави, якщо в процесі розгляду справи виникла необхідність у врученні документів, отриманні доказів або проведенні окремих процесуальних дій за кордоном тощо.

36. **Судове доручення іноземного суду** – звернення іноземного суду до суду України, передане у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо його не укладено, – дипломатичними каналами, якщо в процесі розгляду справи цим іноземним судом виникла необхідність у врученні документів, отриманні доказів або проведенні окремих процесуальних дій на території України тощо.

Література

1. Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій (загальна частина). К. : Видавництво Ліра-К, 2017. 240 с.
2. Господарське право: практикум / А.Г. Бобкова, Ю.О. Моїсєєв, Ю.М. Павлюченко та ін. ; за аг. ред. А.Г. Бобкової. Харків : Право, 2018. 592 с.
3. Господарське право. Особлива частина : підручник / М.С. Долинська, Г.В. Смолин, О.А. Туркот, Л.В. Хомко, Б.М. Гамалюк ; за заг. ред. Г.В. Смолина. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 536 с.
4. Смолин Г.В., Туркот О.А., Хомко Л.В. Господарське право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. Г.В. Смолина. Львів, ЛьвДУВС, 2017. 484 с.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

6. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 року. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.
8. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.91 р. № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року. № 755-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 25. Ст. 1172.
10. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30 жовтня 1996 року. № 448. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 51. Ст. 292.
11. Про депозитарну систему України : Закон України від 6 липня 2012 року. № 5178- VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. Ст. 3066.
12. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.
13. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.

Навчально-практичне видання

**НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК
З ПІДГОТОВКИ
ДО ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ
БАКАЛАВРІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ
081 «ПРАВО»**

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора Ю. О. Легези
кандидата юридичних наук, доцента С. В. Грищака

Верстання *Юлія Семенченко*
Технічне редагування *Тетяна Шутова*
Дизайн обкладинки *Анастасія Юдашкіна*

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 29.09.2021 р. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 18,37. Наклад 100. Замовлення № 1121-293.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.